

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

**МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРУД И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА
ВО СОРАБОТКА СО НАЦИОНАЛНИОТ КООРДИНАТОР НА
ДЕКАДАТА И СТРАТЕГИЈАТА ЗА РОМИ**

**СТРАТЕГИЈА ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА
2014 – 2020**

јуни, 2014

Овој документ е изработен во рамки на проектот **“Поттикнување на имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија, преку подобрување на стратешките и оперативните управувачки процеси на национално ниво“**, со финансиска помош од фондацијата **MAKING THE MOST OF EU FUNDS FOR ROMA (MTM)** од Будимпешта.

СОДРЖИНА

I. Вовед.....	4
---------------	---

II.	Преглед на националната и меѓународната законска регулатива, по области на делување кои имплицираат подготовка и имплементација на политики, стратегии и програми за социјална инклузија на Ромите во Република Македонија	11
III.	Демографски профил на ромската заедница во Република Македонија.....	38
IV.	Посветеност кон Стратегијата /Визија, Стратешки определби, Специфични стратешки (програмски) цели	42
V.	Стратешка интервенција по области на делување /Стратешки определби, Контекст-актуелни состојби, Специфични стратешки (програмски) цели, Резултати, Мерки.....	45
	Вработување	45
	Образование.....	55
	Домување.....	76
	Здравство.....	87
	Култура.....	101
VI.	Предлог мерки за стратешка имплементација и стратешка контрола.....	119
VII.	Листа на акроними.....	131
VIII.	Додатоци.....	132

Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020, е изработена како документ кој е дел од јавните политики на Република Македонија, за изедначување на степенот на вклученост и интеграција на сите етнички заедници кои во неа заеднички живеат во современите општествените текови.

При тоа, Република Македонија се води од желбата за подобрување на квалитетот на живот кај сите свои граѓани, но и од нејзините аспирации за евроатланска интеграција и вклучување во европските иницијативи за социјална вклученост.

Тоа би значело и заокружување на стремежот пред кој сме исправени во насока на изградба на кохезивно општество кое се стреми кон континуиран економски и севкупен одржлив развој. Република Македонија сака да се развие во општество во кое граѓаните независно на која етничка заедница и припаѓаат, се чувствуваат безбедни и имаат еднакви можности за личен развој и напредок. Општество кое интегрира, а не сегрегира, односно општество кое давајќи им еднакви права и можности на сите, вклучува, а не исклучува.

За да ги постигнат овие високи цели Република Македонија ги презеде обврските во врска потребата од усогласувањето на државните закони за кои постои потреба да бидат во согласност со законските регулативи и одреден број на политики на ЕУ.

Европската унија има силна правна рамка за борба против дискриминација на Ромите, врз основа меѓу другото, и во член 13 од Договорот на Европската заедница, Директивата 2000/43/ЕС на расна еднаквост и Директивата 2000/78/ЕС, со која се забранува дискриминација при вработување и стручни обуки.

Република Македонија е член на Декадата за вклучување на Ромите 2005 – 2015, како политички ангажман од европските влади да се подобри социо-економскиот статус и социјалната инклузија на Ромите, здружување на владите, меѓувладините и невладините организации, како и ромското граѓанско општество, за да се забрза напредокот кон подобрување на благосостојбата на Ромите и да се иницира таквиот напредок на транспарентен и мерлив начин.

Министерството за труд и социјална политика во 2004 година ја донесе Стратегијата за Ромите во Република Македонија, целосно поддржана од Владата, со која се уредуваат и Националните акциски планови за образование, здравствена заштита, вработување и домување, годишно ревидирани и ажурирани. Во 2004 година беше формирано Националното координативно тело, како структура што треба да ја следи и насочува имплементацијата на стратегиите и политиките за социјална инклузија и интеграција на Ромите. Во 2005 година од страна на Министерството за труд и социјална политика, а со поддршка од Светската банка, канцеларија во Скопје, беа донесени и националните акциски планови за Декадата на Ромите за областите домување, вработување, образование и здравство. Истите поради објективни причини, беа ревидирани во 2009 година .

Министерството за труд и социјална политика, преку Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата на Ромите, кое е формирано во 2008 година во соработка со министерот без ресор, Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, оттогаш па до денес иницираше креирање на повеќе од 15 локални (општински) стратегии и акциски планови за имплементација на Декадата Ромите.

Во 2010 година, Министерството за труд и социјална политика со поддршка од УНДП канцеларија во Скопје ја донесе Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 – 2020.

Во 2011 година, на иницијатива на Министерството за труд и социјална политика беше донесен и Националниот акциски план за унапредување на општествената положба на жената Ромка за 2011 – 2013.

Во 2011 година, Министерството за труд и социјална политика, во соработка со министерот без ресор, Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, во рамки на проектот финансиран од ИПА фондовите, ја донесе Националната стратегија за социјална инклузија на Ромите во системот за социјална заштита.

Во периодот 2011-2012, Република Македонија претседаваше со Декадата на Ромите.

Претходно наведените факти ја потврдуваат определеноста на Владата на Република Македонија, преку Министерството за труд и социјална политика во соработка со министерот без ресор, Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, да ги преземе потребните мерки на ниво на креирање на политики и стратегии, со кои ќе се иницира подобрување на квалитетот на живеењето и интеграцијата на Ромите во македонското општество, а преку него и во поширокото европско општество.

Иако постои одреден напредок во однос на подобрувањето на интегрираноста на Ромите во општествените текови, сепак актуелните состојби укажуваат на потребата од продолжување со позитивните трендови и успешното делување и понатаму.

Затоа, Министерството за труд и социјална политика, во соработка со министерот без ресор, Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, создадоа можност да се спроведе партиципативен процес за ревидирање, односно редизајнирање на Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2005. Во втората половина на 2013 година, започна процесот на развој на Стратегијата.

Процесот за развој на документот вклучуваше:

1) Организирање на серија практични работилници во кои што беа вклучени сите чинители и заинтересирани страни односно претставници, Министерството за труд и социјална политика, Кабинетот на министерот без ресор, Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, Министерството за образование и наука, Министерството за транспорт и врски, Министерството за култура, Министерството за здравство, Управата за подобрување на образованието на јазиците на етничките заедници, Агенцијата за вработување, Управата за развој и унапредување на културата на етничките заедници, претставници на невладините организации, претставници на локалните ромски заедници, претставници на медиумите, како и претставници на националните и меѓународните донаторски организации и развојни агенции како што се МТМ, УНДП, РЕФ, ОБСЕ, Европската комисија, ФООМ и итн.;

- 2) Креирање на основа за првиот нацрт;
- 3) Креирање на првиот нацрт;
- 4) Работилница за ревизија и надополнување на првиот нацрт;
- 5) Креирање на вториот нацрт;
- 6) Работни средби со поединци и работни групи

- 7) Електронска комуникација заради ревизија и надградување на вториот нацрт;
- 8) Подготовка на финалниот нацрт;

Во процесот, од страна на стручниот тим, беше имплементирана методата Процесно консултанство, каде што учесниците со својата стручност, компетентност и искуство можеа да дадат придонес не само во идентификацијата на проблемите, туку и при предложувањето на мерките и стратешкиот пристап.

Страна | 6

На крајот, тимот го усогласи текстот со основните одредби на ЕУ Стратегијата 2020, го хармонизираше текстот и го подготви документот во приложена форма.

Со Стратегијата се опфатени приоритетните области: вработување, образование, домување, здравство и култура. Ова е резултат на фактот што во периодот од донесувањето на првата Стратегија за Ромите во Република Македонија, се случиле повеќе позитивни придвижувања и промени во односот кон ромската заедница и Декадата на Ромите. Истите, хронолошки се наведени во претходните пасуси од оваа секција.

Ќе потсетиме дека во однос на родовата рамноправност, донесен е посебен Акциски план. Тоа е резултат на напредокот во односот, ставовите и пристапот кон ова значајно прашање. Затоа оваа приоритетна област не е дел од оваа Стратегија.

Промените во образованието на Ромите во позитивна насока се евидентни. Секако причините за тоа се различни. На пример, Република Македонија донесе закони кои имаат позитивен ефект на образованието на Ромите. (Пр. Законот за средно образование, воведувањето на 9 годишно основно образование итн.) Со тоа поголем дел од мерките кои се дел од претходната Стратегија станаа беспредметни, а потребата од ревизија и редицајнирање евидентна.

Постојат и се оперативни повеќе електронски медиуми.

Во Собранието на Република Македонија има 2 претставника на Ромите кои доаѓаат од две различни политички партии, но и повеќе Роми кои се советници во повеќе општински совети.

Општината Шуто Оризари има големо мнозинство на жители но и советници Роми. Градоначалникот е Ром.

Лицата без документи, ромските деца на улица, големиот број на ромски семејства кои што живеат во сиромаштија, големиот број на Роми азиланти во земјите на ЕУ, дискриминацијата, се проблеми кои навистина загрижуваат и бараат итни мерки за надминување. Повеќето од наведените проблеми, Министерството за труд и социјална политика - ОИСДР ги решава со примена на системски и ад-хок мерки, од случај до случај. Министерството за труд и социјална политика, формира работни групи и комисии, градејќи партнерства со други министерства и институции/МВР, Македонската академија на науки и уметности, Матичната служба, МНР и други./ Иако постојат проблеми, истите се решаваат и надминуваат. Со овој пристап ќе се продолжи и понатаму.

Дел од овие проблеми се опфатени со други стратегии /Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 – 2020, Националната Стратегија за социјална инклузија на Ромите во системот за социјална заштита.

Иако свесни, дека се уште постои потреба од подобрување во сите сфери на живеење, сепак креаторите на документот секако согласно со насоките на ЕУ Стратегијата 2020, одлучиле претходно наведените 5 области да бидат предмет на делување на оваа стратегија. Сепак не е можно секој проблем и сите сфери на живеење да бидат опфатени со еден документ.

Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020, е проектно насочен документ кој лесно може да се трансформира во акциски и оперативни планови и проекти.

За разлика од некои од претходно подготвуваните стратегии, кога немало официјални студии и анализи и истите морале прво да се направат па потоа да се подготвуваат документи, актуелните состојби и контексти во овој документ посветени на 5-те програмски области на делување, се лоцирани и поместени од веќе постоечки релевантни и авторизирани документи, кои во себе содржат студии и анализи од истражувања, подготвени согласно со научно прифатени стандарди и методи. Изворите се цитирани со фусноти. Повеќето од тие документи се официјални документи на Министерството за труд и социјална политика.

Структурата на документот:

- Вовед;
- Преглед и кратка анализа на ЕУ Агендата 2020, националната и меѓународната законска регулатива, по области на делување кои имплицираат подготовка и имплементација на политики, стратегии и програми за социјална инклузија на Ромите во Република Македонија;
- Демографски профил на ромската заедница во Република Македонија;
- Посветеност кон Стратегијата /Визија, Стратешки определби, Специфични стратешки (програмски) цели;
- Стратешка интервенција по области на делување /Стратешки определби Контекст-актуелни состојби, Специфични стратешки (програмски) цели, Резултати, Мерки;
- Предлог мерки за стратешка имплементација и стратешка контрола;
- Листа на акроними;
- Додатоци.

Вовед

Во делот вовед, дадена е кратка основа и хронолошки преглед на некои процеси и документи кои претходеа на подготовката на овој документ. Во оваа секција од документот е дадено и кратко образложение на процесот на креирањето на документот како и кратко образложение на основните содржини на главните секции од истиот.

Преглед и кратка анализа на националната и меѓународната законска регулатива, по области на делување, кои имплицираат подготовка и имплементација на политики, стратегии и програми за социјална инклузија на Ромите во Република Македонија

Во оваа секција заинтересираниот читател ќе најде преглед на позитивната национална и меѓународна законска регулатива, којашто е основа за креирање и имплементација на политики и програми за социјална инклузија и интеграција на Ромите во Република Македонија.

Демографски профил на ромската заедница во Република Македонија

Во оваа секција на кратко е претставен актуелниот демографски профил на ромската заедница во Република Македонија.

Овде мораме да констатираме дека проектниот тим имаше значителни проблеми во собирањето на валидни и актуелни податоци. Ситуацијата е усложнета заради одсуство на актуелен попис, постоечките податоци често не ја одсликуваат реално состојбата на терен во ромските заедници. Поаѓајќи од тоа, колку реално има жители Роми во некоја општина, па до број на невакцинирани деца поради немање на лични документи итн.

Посветеност кон Стратегијата /Визија, Стратешки определби, Специфични стратешки (програмски) цели /

Во оваа секција се поставени Визијата, 5 Стратешки определби и 33 специфични стратешки цели.

Стратешка интервенција по области на делување

Во оваа секција на документот по области на делување се поставени:

- Стратешките определби;
- Контекст-актуелни состојби;
- Специфични стратешки (програмски) цели;
- Очекувани резултати;
- Мерки за остварување на очекуваните резултати.

Препораки за стратешка имплементација и стратешка контрола

Во оваа секција на документот се поставени 10 предложени мерки и тоа:

1. Усвојување на стратегијата од страна на Владата на Р.М;
2. Подготовка на План за акција за спроведување на Стратегијата;
3. Усвојување на Планот за акција за спроведување на Стратегијата од страна на Владата на Р.М;
4. Обезбедување на финансиски средства за имплементација на Стратегијата преку подготовка на годишни оперативни планови (буџетски извори) и проекти (за обезбедување на финансиски од домашни и меѓународни донатори);
5. Структури одговорни за имплементацијата на Стратегијата за Роми 2014 – 2020;
6. Мониторинг на имплементацијата на мерките, согласно со планираната динамика со Планот за акција за имплементација на Стратегијата за Роми 2014 – 2020;
7. Воспоставување на систем за мониторинг на имплементацијата на Стратегијата за Роми 2014 – 2020 на ниво на институции;
8. Воспоставување на систем за мониторинг на имплементацијата НСР на ниво на Единици на локална самоуправа /ЕЛС/ во 10 градови каде Ромите се застапени во значителен број;
9. Евалуација на имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020;
10. Ревизија на Стратегијата /опција/.

Листа на акроними

Оваа секција содржи целосни термини кои во текстот се поместени како кратенки.

Додатоци

Во секцијата Додатоци се поместени 2 важни документи. Додатокот 1 ја претставува листата на учесници /институции, организации и поединци / кои со своето знаење и искуства дадоа значителен придонес кон развивањето на документот.

Додадокот 2 претставува авторски труд на Љубинка Поповска Тошева која истиот го има подготвено за потребите на УНДП, канцеларијата во Скопје како и за потребите на Министерството за труд и социјална политика. Во него се предлага модел на систем и листа на релевантни индикатори кои можат да обезбедат соодветен мониторинг и евалуација на програми и проекти посветени

на социјалната инклузија на Ромите во Македонското општество. Комплетниот труд може и би требало максимално да се искористи при подготовката на Планот за акција за имплементација на оваа стратегија во претходно предложените секции на планот за акција, насловени како индикатори и извори на верификација.

II. Преглед и кратка анализа на, националната и меѓународната законска регулатива, по области на делување кои имплицираат подготовка и имплементација на политики, стратегии и програми за социјална инклузија на Ромите во Република Македонија

Поимот социјална инклузија, најчесто се определува релационо, со помош и во однос на неговиот антоним: социјалната ексклузија. Ваквиот приод кон поимното определување го применува и Европската комисија, којашто ги усвојува следниве дефиниции:¹

Социјална ексклузија (исклученост), е процес каде што определени лица се туркаат кон работ на општеството и се попречуваат во потполност да учествуваат во општествените текови, како последица на нивната сиромаштија, недостаток на основни квалификации и можности за доживотно учење или дискриминација. Ваквиот процес ги оддалечува овие лица од можностите за вработување, заработка, образование и обука, како и од општествените мрежи и активности. Социјално исклучените лица имаат мал до незначителен пристап до телата и органите надлежни за одлучување, а тоа ги прави да се чувствуваат немоќни да влијаат врз одлуките од значење за нивниот сопствен живот.

Социјалната инклузија (вклученост) е процес којшто им гарантира на лицата кои се наоѓаат во состојба на ризик и социјална ексклузија, дека ќе се стекнат со можности и ресурси неопходни за нивно потполно учество во економскиот, социјалниот и културниот живот, како и за постигнување на пристојно, општествено прифатливо ниво на животен стандард и благосостојба. Ваквиот процес им обезбедува на овие лица посуштинско влијание врз одлуките од значење за нивниот сопствен живот и им го олеснува пристапот до основните права и слободи.

Иако релационата дефиниција на поимот социјална инклузија преовладува во научната литература, сепак постојат обиди истиот да се определи и како независен концепт. Еден од тие обиди претставува и дефиницијата на Центарот за економска и социјална инклузија од Велика Британија, според којашто поимот социјална инклузија подразбира процес, преку којшто се прават напори секој поединец да го оствари својот потенцијал, без оглед на неговото лично искуство или околностите во коишто се наоѓа.²

¹ Заеднички извештај на Европската комисија за социјалната инклузија, 2004 година.

² Честопати, социјалната инклузија се поврзува со поимот инклузивно општество. Така, УНЕСКО поимот инклузивно општество го дефинира како општество во коешто секој поединец има активна улога, општество изградено врз основните вредности за фер однос, еднаквост, социјална правда, човекови права и слободи, како и принципите на толеранција и признавање на различностите.

Во Македонската законска регулатива, не се сретнува дефиниција на поимот социјална инклузија/вклученост.³

Прашањето за положбата на Ромите и нивната социјална инклузија, е содржано во голем број меѓународни и национални правни акти. Дел од нив ги поставуваат општите принципи и стандарди за заштитата на правата на националните малцинства, во кои се инкорпорирани и правата на Ромите како припадници на заедници кои не се мнозинство. Останатите, се насочени непосредно кон прашањето за положбата на Ромите, предлагајќи или утврдувајќи конкретни мерки за подобрување на нивното образование, вработување, здравствена заштита, домување и култура.

Овој преглед ги опфаќа позначајните акти донесени од институциите на Европската унија, со посебен осврт кон комуникацијата на Европската комисија, Европа 2020, Европската стратегија за паметен, одржлив и инклузивен раст,⁴ како и актите донесени од институциите на Советот на Европа и Организацијата на Обединетите Нации, во делот во кој имплицираат подготовка и спроведување на политики, стратегии и програми за социјална инклузија на Ромите. Прегледот ги опфаќа и најзначајните акти од националното законодавство коишто уредуваат прашања од значење за социјалната инклузија на Ромите во Република Македонија во полето на образованието, вработувањето, здравствената заштита, домувањето и културата.

МЕЃУНАРОДНА ПРАВНА РАМКА

Акти на Европската унија

Основачки акти

Повелбата за фундаментални права на Европската унија⁵ е акт усвоен во текот на 2000 година, а стапува на сила истовремено со Договорот од Лисабон, во 2009 година. Во себе ги инкорпорира основните права на човекот и граѓанинот и ја реafirмира заложбата на Европската унија за еднаквост и искоренување на дискриминацијата. Повелбата ја уредува заштитата на човековото достоинство и граѓанските права и слободи и примената на начелата на еднаквост, солидарност и правда. Како таква, таа ги определува рамките на сите идни правни акти на европско и национално ниво, како и на сите идни мерки и активности на Европската унија и нејзините земји-членки, особено од аспект на почитувањето и заштитата на основните права на човекот и граѓанинот.

³Единствено, Законот за социјална заштита, во член 2, го споменува поимот социјална исклученост, но без притоа истиот да го дефинира. Стратегијата за социјално вклучување, социјална заштита и намалување на сиромаштијата во општина Берово, односно Радовиш, и двете од јули 2011, пак, ја дефинираат социјалната инклузија како “процес кој гарантира дека на лицата кои се во ризик од сиромаштија и социјална исклученост, ќе им се дадат можности и ресурси кои се неопходни за нивно целосно вклучување во економскиот, социјалниот и културниот живот, како и нормален животен стандард и благосостојба во општеството во кое живеат. Ова ќе им овозможи поголемо учество во процесот на донесување одлуки кои позитивно ќе влијаат врз нивните животи, а исто така и пристап до нивните основни права”, што всушност претставува преземање на дефиницијата на поимот социјална инклузија усвоена од страна на Европската комисија во Заедничкиот извештај за социјалната инклузија од 2004 година.

⁴COM (2010) 2020 final

⁵2000/C 364/01

Акти на Европскиот Совет

Со донесувањето на Директивата за спроведување на начелото на еднаков третман на лицата со различно расно и етничко потекло,⁶ Европскиот совет ја определува рамката за борба против дискриминацијата на расна и етничка основа во земјите-членки на Европската унија. Принципите на недискриминација Директивата ги поставува во корелација со најзначајните сегменти на социјалната инклузија, особено: условите за пристап до вработување и самовработување, критериумите за селекција на кандидати при вработување, критериумите за унапредување на работно место, пристап до практична работа и стручно образование, услови за работа, основи за откажување на договорот за вработување, плаќање за работа, социјална заштита, здравство, образование и домување. Овој акт на Европскиот совет, ги повикува земјите-членки да ги преземат сите неопходни мерки за воведување и почитување на принципот на недискриминација врз основа на расно и етничко потекло во националните законодавства, со што неговата примена би станала задолжителна.

Заклучоците на Европскиот совет од 14-ти декември 2007⁷ предвидуваат донесување на активни мерки и политики за инклузија на Ромите, насочени кон интеграција на Ромите на пазарот на труд, мотивација за активно барање на работа, како и обезбедување на пристап до социјалните услуги. Имајќи ја предвид специфичната положба која се наоѓаат Ромите кои живеат на територијата на земјите-членки на Европската унија, Европскиот совет повикува на зајакнување на напорите за превенција и борба против дискриминација, во и вон пазарот на труд. Европскиот Совет, притоа, им укажува на земјите-членки на Унијата на потребата да ги преиспитаат постоечките политики и инструменти за подобрување на инклузијата на Ромите и им наложува да поднесат извештај за истите до Советот, со што всушност апелира на еден проактивен однос и зголемен ангажман на земјите-членки во борбата за решавање на проблемите на социјалната исклученост на Ромите.

Заклучоците на Европскиот совет од 19-ти/20-ти јуни 2008⁸ ја нагласуваат потребата од градење на Европската унија, како простор на слобода, безбедност и правда. Во таа смисла, Европскиот совет ја подвлекува и потребата од градење на заедничка миграциона политика, како и воспоставување на политики коишто ќе ги поврзат миграциите, вработувањето и развојот. Борбата против илегалната миграција е исто така фокус на овие заклучоци. Воедно, во точка 28 од заклучоците, Европскиот совет ги повикува земјите-членки на активна работа во полето на иновациите, истражувањата и развојот во областа на земјоделските производи, енергетската ефикасност и климатските промени.

Со **Заклучоците за инклузија на Ромите од 28-ми мај 2009,⁹** Европскиот совет ја поканува Европската комисија и земјите-членки на Европската унија, да ги земат предвид и применат Заедничките основни принципи за инклузија на Ромите¹⁰ при креирањето и имплементацијата на политиките за целосна инклузија на Ромите и за остварување на фундаменталните права, водењето на борбата против дискриминацијата, сиромаштијата и социјалната исклученост, како и при обезбедувањето на пристапот до правдата, спортот, културата, образованието, здравствената заштита и домувањето. Во оваа смисла, Европскиот совет им препорачува на земјите-членки да водат конструктивни, прагматични и анти-дискриминаторски политики, коишто го истакнуваат интеркултурниот пристап и ја поттикнуваат активната вклученост на регионалните и локалните власти, но и на самите Роми, во подготовката и имплементацијата на политиките, програмите и плановите за нивно

⁶2000/43/EC

⁷16616/1/07 REV 1

⁸11018/1/08 REV 1

⁹10394/09

¹⁰10те Основни принципи се дадени во прилог на Заклучоците на Европскиот совет, 10394/09 а претставуваат необврзувачки насоки за доносителите на политиките за инклузија на Ромите во Европа.

вклучување во нормалните текови на општественото живеење, а со цел искоренување на сегрегацијата.

Европскиот совет, преку **Заклучоците за унапредување на инклузијата на Ромите од 27-ми Мај 2010**,¹¹ апелира до Европската комисија и земјите-членки да ја подобрат социјалната и економска инклузија на Ромите во рамки на одлуките и препораките дадени од европските институции, преку обезбедување на поефективна примена на постоечките политики и инструменти. Земјите-членки се упатуваат да ги земат предвид донесените политики на европско ниво и европските финансиски фондови и инструменти, коишто може значајно да придонесат за полесна имплементација на напорите на земјите-членки за задоволување на потребите на Ромите и „коригирање на нееднаквостите“. И овие заклучоци, ја истакнуваат важноста и потребата од следење на насоките за инклузија на Ромите во Европа, наречени Заеднички основни принципи, при креирањето и имплементацијата на политиките за целосна инклузија на Ромите.

Заклучоците на Европскиот совет за Платформата за национални стратегии за интеграција на Ромите до 2020 година од 19-ти мај 2011, истакнуваат дека земјите-членки на Европската унија имаат примарна надлежност и одговорност при имплементацијата на политики чијашто цел е подобрување на социјалната и економска инклузија на Ромите. Европскиот совет со овој акт ги повикува земјите-членки да ја подобрат социјалната и економска состојба на Ромите, преку воспоставување на единствени политики во областа на образованието, вработувањето, домувањето и здравствената заштита. Притоа, во делот на образованието, се предлага преземање на мерки за надминување на проблемот со раното напуштање на образовниот процес на ромските деца и појавата на сегрегација во училиштата, но и за воведување на програми за образование за возрасни. Во делот на вработувањето, се истакнува важноста на програмите за вклучување на Ромите на пазарот на труд и за поддршка за самовработувањето, додека во делот за здравствената заштита и домувањето, акцентот се става пред се врз социјалното домување. Европскиот совет ги повикува земјите-членки да усвојат или да ги ажурираат постоечките национални стратегии за инклузија на Ромите, како и да предвидат мерки и активности за социјална инклузија и подобрување на положбата на Ромите.

Препораката на Европскиот совет за ефективни мерки за интеграција на Ромите во земјите-членки од 9-ти и 10-ти декември 2013, е акт којшто има за цел, да ја нагласи потребата од ефективни мерки на земјите-членки за постигнување на задоволително ниво на интеграција на Ромите и зајакнување на имплементацијата на националните стратегии за инклузија на Ромите. На земјите-членки им се препорачува да преземат мерки за обезбедување на еднаков третман и пристап на ромските деца до квалитетно образование и мерки коишто ќе овозможат ромските деца да го завршуваат барем задолжителното образование. Понатаму, на земјите-членки им се предлага да обезбедат еднаков пристап до пазарот на труд, здравствените услуги и домувањето, но и доволно средства за имплементација на националните и локалните стратегии и акциски планови. Помеѓу другото, препораките повикуваат и на развивање на локални стратегии, планови, политики и мерки, како и на соодветно следење и оценување на ефективноста на имплементацијата на стратегиите, преку дефинирање на мерливи индикатори и собирање на квалитативни и квантитативни податоци за социјалните и економски ефекти на ваквите стратегии.

Акти на Европскиот парламент

Резолуцијата на Европскиот парламент за социјалната положба на Ромите и нивниот пристап до пазарот на трудот во Европската унија¹², ги повикува земјите-членки на Европската Унија да го подобрат пристапот на жените Ромки кон стручното образование, како и да преземат мерки за прилагодување на стручното образование кон потребите на

¹¹10058/10

¹²P6_TA (2009) 0117, ([2008/2137\(INI\)](#))

пазарот на труд. Резолуцијата содржи препорака за изработка на програмски пакет за промоција и мотивирање на дипломираните студенти – Роми да ја продолжат кариерата во општеството од коешто доаѓаат. Имајќи ги предвид најгорливите предизвици со коишто се соочуваат Ромите, Европскиот парламент смета дека треба да се преземат активни чекори кон креирање на политики за обезбедување на социјална и економска инклузија, вклучително и ad-hoc мерки за домување и програми за самовработување и микро-кредитирање на Ромите. Европскиот парламент со оваа резолуција укажува на неопходноста од постојана соработка на Европската комисија и земјите-членки, како и соработка со невладините организации, ромските заедници и претставниците на Ромите, во насока на развивање на заеднички прифатливи планови и активности за социјална инклузија на Ромите.

Со Резолуцијата за ситуацијата на Ромите во Европа и за слободата на движење во Европската унија,¹³ Европскиот парламент ги нагласува правните основи за забрана на колективното и масовно протерување, како на пример Повелбата за фундаменталните права на Европската унија и Европската конвенција за заштита на човековите права и фундаменталните слободи. Во тој контекст, Европскиот парламент ги советува земјите-членки да ги разгледаат своите акти и политики коишто доведуваат до директна или индиректна дискриминација на Ромите на расна или етничка основа. Резолуцијата содржи и повик до Европската комисијата за развивање на сеопфатна европска стратегија за инклузија на Ромите.

Резолуцијата на Европскиот парламент донесена на вториот Самит за Ромите од 25-ти Март 2010¹⁴ ги повикува земјите-членки и европските институции да ги поддржат мерките чијашто цел е создавање на социјално и политички поволна околина за имплементација на стратегиите. И оваа резолуција содржи повик до Европската комисија за подготовка на Европска стратегија за инклузија на Ромите како инструмент за борба против социјалната исклученост и дискриминација на Ромите во Европа. Со Резолуцијата им се укажува на Европската комисија и Европскиот совет дека е неопходно да се искористат постоечките иницијативи, како на пример Декадата на Ромите, со цел зголемување на ефикасноста на напорите коишто се преземаат во оваа област. Резолуцијата упатува повик и до земјите-кандидати за членство во Европската унија, да покажат посветеност и активност по прашањето за инклузијата на Ромите.

Во Резолуцијата за Стратегија на Европската унија за инклузија на Ромите од 9-ти март 2011¹⁵ Европскиот парламент става акцент, меѓу другото, на потребата од елиминирање на бариерите за интегрирање/реинтегрирање на ромските жени на пазарот на труд и во програмите за самовработување. Понатаму, Европскиот парламент смета дека механизмите за поддршка, како што се на пример стипендиите, позитивно ќе влијаат врз младите Роми во нивните напори да го продолжат своето образование во повисоките степени и да ги усовршат стекнатите квалификации. Воедно, Европскиот парламент предлага и воведување на специјализирани обуки за вработените во образованието, со цел промоција на вработувањето на наставен кадар од ромската популација. Притоа, Европскиот парламент укажува на неопходноста од активна вклученост на локалната власт на земјите-членки и невладиниот сектор во насока на остварување на зацртаните цели.

Со Резолуцијата за напредокот во имплементацијата на националните стратегии за интеграција на Ромите од 12-ти декември 2013¹⁶ Европскиот парламент им предлага на земјите-членки да направат обид да ги интегрираат своите програми за инклузија на Ромите во програмите за промоција на еднакви можности и превенција од дискриминација и сегрегација. Исто така, Европскиот парламент ги повикува земјите-членки да работат и на отстранување на бариерите за пристап до вработување на ромското население. Следејќи го

¹³P7_TA-PROV (2010) 0312

¹⁴P7_TA (2010) 0085

¹⁵2010/2276(INI)

¹⁶2013/2924 (RSP)

напредокот на имплементацијата на националните стратегии за интеграција на Ромите, Европскиот парламент укажува и на потребата од преземање на дополнителни мерки во насока на олеснување на пристапот до пазарот на трудот и самовработувањето и обезбедување на рамномерна застапеност на Ромите во јавната администрација.

Акти на Европската комисија

Комуникацијата на Европската комисија, Европа 2020, Европската стратегија за паметен, одржлив и инклузивен Раст¹⁷, е долго очекуван документ чијашто важност е потенцирана во бројни претходно донесени акти на институциите на Европската унија. Со оваа стратегија, а со цел враќање и

одржување на Европската унија на светскиот пазар по економската криза, Европската комисија утврдува седум водечки иницијативи.¹⁸ Од аспект на прашањето за Ромите и нивната социјална инклузија во земјите-членки на Европската Унија, од особено значење се три водечки иницијативи и тоа: унија на иновации, Агенда за нови вештини и работни места и Европска платформа против сиромаштијата.

Иницијативата „Унија на иновации“, има за цел да ги подобри условите и пристапот до финансии за истражувања и иновации, како и да овозможи иновациите да се трансформираат во стоки и услуги кои ќе креираат економски раст и работни места. За земјите-членки оваа иницијатива подразбира обврска за реформирање на националниот систем за истражување и развој, поттикнување на соработката помеѓу универзитетите, истражувачите и бизнис заедницата, креирање и имплементација на заеднички програми и поттикнување на преку граничната соработка.¹⁹ Понатаму, земјите-членки треба да работат на поттикнување на развојот на техничките науки преку зголемување на бројот на дипломирани студенти во областите математиката и инженерство, збогатување на наставните програми со иновации и претприемништво и примена на даночни олеснувања и други финансиски инструменти за стимулирање на истражувањето и развојот.

„Агендата за нови вештини и работни места“ настојува да го модернизира пазарот на трудот и да ги охрабри луѓето да ги развиваат своите вештини преку процесот на доживотно учење, со цел полесно прилагодување кон новите услови на пазарот, намалување на ризикот од невработеност и зголемување на продуктивноста. Помеѓу другото, се предвидува воведување на програми за воспоставување на рамнотежа помеѓу професионалниот и приватниот живот и зголемување на рамноправноста помеѓу половите, обезбедување на ефективен социјален дијалог, вреднување на стекнатите квалификации, како од формалното така и од неформалното образование, вклучување на социјалните партнери во планирањето на образованието и обуките и отстранување на пречките за самовработување.

„Европската платформа против сиромаштијата“, има за цел постигнување на социјална кохезија во земјите-членки. На национално ниво, оваа иницијатива подразбира обврска за преземање на активности за промоција на колективната и индивидуалната одговорност во борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост, како и дефинирање и имплементирање на мерки насочени кон точно утврдени ризични групи, како на пример: самохрани родители, повозрасни жени, Роми, луѓе со пречки во развојот и бездомници.²⁰

Во Комуникацијата до Европскиот парламент, Европскиот совет, Европскиот совет за економски и социјални работи и Советот на регионите, Социјална и економска

¹⁷COM (2010) 2020 final

¹⁸„Унија на иновации“; „Млади во движење“; „Дигитална агенда за Европа“; „Европа на ефективни ресурси“; „Индустриски политики за ерата на глобализација“; „Агенда за нови вештини и работни места“; „Европска платформа против сиромаштијата“, COM (2010) 2020 final, стр. 5-6

¹⁹COM (2010) 2020 final, стр. 13

²⁰COM (2010) 2020 final, стр. 19

интеграција на Ромите во Европа²¹ Европската комисија, помеѓу другото, предлага мерки за подобрување на социјалната и економска интеграција на Ромите, како на пример: зголемена соработка помеѓу националните и европските претставници од ромската заедница, поефективна комуникација со локалните власти, фокусирање на најзагрозените микро-региони и вклучување на Ромите во нормалните општествени текови во областа на образованието, вработувањето, јавното здравство и домувањето. Според Европската комисија, прашањата за Ромите треба систематски да бидат вклучени во сите релевантни европски и национални политики. Политиките кои предвидуваат сепаратно образование и домување за Ромите, пак, треба да бидат укинати.

Со Комуникацијата до Европскиот парламент, Европскиот совет, Европската комисија за економски и социјални работи и Европската комисија на регионите, Платформата на Европската унија за национални стратегии за интеграција на Ромите до 2020 година²², Европската комисија им укажува на земјите-членки дека мора да обезбедат пристап на децата Роми до квалитетно образование, како и да ја искоренат сегрегацијата и дискриминацијата во училиштата. Притоа, од земјите-членки се очекува да го обезбедат завршувањето на најмалку основно образование, како и да го намалат бројот на деца Роми коишто прерано го напуштаат училиштето. Охрабрувањето и мотивирањето на младите луѓе од ромска припадност да го продолжат образованието кон средно и високо е исто така една од мерките којашто е неопходно да се преземе. Во областа на вработувањето, а поврзано и со образованието, земјите-членки треба да обезбедат целосен пристап на Ромите до програмите за стручно образование, образование за возрасни, самовработување, микро-кредитирање и пропорционално вработување во јавниот сектор. Пристапот до квалитетни здравствени услуги, особено за децата и жените Роми, како и вклучување на Ромите во здравствените програми кои ги таргетираат ромските заедници, се исто така, приоритетни прашања коишто бараат преземање на конкретни мерки. Земјите-членки се должни и активно да го промовираат недискриминаторниот пристап во областа на домувањето, вклучувајќи го и социјалното домување. „10 години за да се направи разлика“ е заклучната порака на Европската комисија во оваа комуникација. Како што стои во самиот текст „повеќе од една декада европските институции редовно ги повикуваат земјите-членки и земјите-кандидати за членство, да ја подобрат социјалната и економска интеграција на Ромите. Сега е време добрите намери да се претворат во конкретни акции.“²³

Комуникацијата од Европската комисија до Европскиот парламент, Европскиот совет, Европскиот совет за економски и социјални работи и Советот на регионите, Национални стратегии за интеграција на Ромите: прв чекор кон имплементација на Платформата на Европската унија од 21-ви мај 2012²⁴ утврдува конкретни насоки на делување за секоја одделна област од интерес за интеграцијата на Ромите. Така, за прашања од областа на образованието, Комисијата ги насочува земјите-членки да работат на елиминација на сегрегацијата во училиштата, преиспитување на одлуките за упатување на голем број деца Роми во училишта за деца со посебни потреби, промоција на програмите за стручно образование, зголемување на бројот на запишани деца во центрите за предучилишна возраст, зголемување на обуките за вработениот наставен кадар како и зголемување на свеста на родителите за важноста на образованието. Во областа на вработувањето, пак, Комисијата препорачува земјите-членки да утврдат мерки за поддршка на првото вработување на Ромите, да ги елиминираат бариерите и дискриминацијата, особено за жените Ромки и да обезбедат поголема поддршка за програмите за самовработување. Во областа на здравствената заштита, на земјите-членки им се советува да го подобрат пристапот на Ромите до основните, итните и специјалистичките здравствени услуги, да ја подигнат свеста за потребата од редовни медицински проверки, планирање на семејството и неопходноста од имунизација. Европската комисија повикува и на

²¹COM (2010) 133 final

²²COM (2011) 173 final

²³COM (2011) 173 final, стр. 14

²⁴COM (2012) 226 final

подобрување на условите за живеење и преземање на мерки за социјално домување, а ја истакнува и неопходноста од регистрирање на Ромите во евиденциите на надлежните институции.

Во комуникацијата до Европскиот парламент, Европскиот совет, Европскиот Совет за економски и социјални работи и советот на регионите, **Чекори кон имплементација на националната стратегија за интеграција на Ромите од 26-ти јуни 2013**²⁵ Европската комисија известува дека континуирано ги следи активностите на земјите-членки за имплементација на националните стратегии за интеграција на Ромите. Комисијата заклучува дека најголемиот број на земјите-членки треба да го подобрат процесот на креирање, имплементација и евалуација на политиките преку вклучување на локалната власт. Политиките за интеграција на Ромите и акциските планови развиени врз таа основа, треба да бидат дел од регионалните и локалните агенди и да предвидуваат јасни цели и конкретни мерки. Обезбедувањето на соодветни финансиски и човечки ресурси е клучен фактор во процесот на имплементација на донесените акциски планови, на што треба континуирано да се работи. Европската комисија напоменува дека земјите-членки треба да преземат ефективни мерки во борбата против присилувањето на децата Роми да работат, да питачат, да стапуваат во брак и слично. На земјите-кандидати за членство во Европската унија, Комисијата им препорачува да изнајдат доволно средства за имплементација на политиките за интеграција на Ромите.

Акти на Советот на Европа

Основни акти

Европската повелба за регионални или малцински јазици, од 1992, поставува цели и принципи на кои земјите-членки ја темелат својата политика, законодавство и практика. Признавањето на регионалните или малцинските јазици како израз на културното богатство и зачувувањето, олеснувањето и поттикнувањето на усното и писменото користење на регионалните или малцинските јазици во јавниот и приватниот живот, се поставени како носечки принципи. Повелбата ги обврзува земјите-потписнички, на територијата на која се користат регионалните или малцинските јазици, а без штета за наставата на официјалниот јазик на државата, да предвидат наставата на соодветните регионални или малцински јазици да биде составен дел на наставниот план и програма во рамките на основното образование. Понатаму, земјите-потписнички се обврзуваат да преземаат мерки за организирање на курсеви за образование на возрасните на регионалните или малцинските јазици. Употребата на овие јазици е загарантирана и во кривичната постапка во делот на водење на постапката на регионалните или малцинските јазици, а се гарантира и правото на обвинетиот да се изразува на својот јазик.

Европска социјална повелба (ревидирана) 1996, го утврдува правото на секој да заработува за живот преку слободно избрана работа, правото на социјална сигурност, правото на социјална и медицинска помош, правото да ги користи услугите на службите за социјална заштита, правото на соодветна социјална, правна и економска заштита на децата и младинците. Повелбата го утврдува и правото на еднакви можности и еднаков третман за прашања поврзани со вработување и професија без каква било полова дискриминација, правото на заштита од сиромаштија и социјална исклученост, правото на домување, пристап до бесплатни услуги за вработување за сите работници; пристап до соодветно стручно насочување, обука и рехабилитација.

²⁵COM (2013) 454 final

Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства од 1997, во член 4 утврдува забрана за секаков вид дискриминација по основ на припадност на национално малцинство. Потписничките на оваа конвенција се обврзуваат да донесат соодветни мерки за унапредување на економскиот, општествениот, политичкиот и културниот живот на припадниците на националното малцинство и во таа смисла да водат сметка за специфичните услови на припадниците на националните малцинства. Член 7 од Конвенцијата ги обврзува земјите-потписнички да преземат заштитни мерки за жртвите на закани или акти на дискриминација, непријателство или насилство поради нивниот етнички, културен, јазичен или верски идентитет, и да ги унапредуваат можностите за пристап до образованието во сите степени за припадниците на националните малцинства.

Акти на Комитетот на министри

Со Препораката за подобрување на условите за домување на Ромите и патувачките семејства во Европа²⁶ Комитетот на министри при Советот на Европа ги повикува земјите-членки, во рамки на генералните политики за домување, да вклучат и соодветни политики за домување кои ги таргетираат Ромите, а за имплементирање на предвидените програми и активности, да алоцираат доволно ресурси. Локалните власти во земјите-членки треба да бидат континуирано охрабрувани и поттикнувани да ги исполнуваат своите обврски и одговорности кон прашањата кои ги засегаат Ромите на локално ниво, а особено во областа на домувањето. Се препорачува стратегиите за локален развој да содржат конкретни и специфицирани мерки коишто се директно насочени кон подобрување на условите за домување на Ромите. Политичката и правната рамка којашто ја креираат земјите-членки во областа на домувањето треба да предвидува механизми за олеснет пристап на Ромите до нивните права од областа на домувањето, како на пример пристап до вода, електрична енергија, но и инфраструктура неопходна за остварување на нивните права од областа на образованието, здравствената заштита, социјалната заштита и сл. Уште поконткретно, земјите-членки треба да креираат политики коишто директно ќе се однесуваат на подобрување на условите за домување на жените Ромки, особено самохраните мајки, жртвите на семејно насилство и други категории на социјално незаштитени жени од ромска националност.²⁷

Препораката на Комитетот на министри за подобар пристап до здравствената заштита за Ромите и патувачки семејства во Европа²⁸ генерално е повик до владите на земјите-членки да ја подобрат здравствената заштита на Ромите и патувачките семејства во Европа и ова прашање да го постават како приоритет во нивните стратегии. Земјите-членки се повикуваат да воспостават механизми преку кои ќе се земат предвид интересите на Ромите и патувачките семејства за обезбедување на здравствената заштита, со посебен нагласок на децата, младинците жените и повозрасните лица. Континуирана работа е потребна и во насока на подигнување на свеста на пошироката популација за потребата од ефективни мерки за интеграција на Ромите и патувачките семејства во општествените текови.

Комитетот на министри при Советот на Европа преку **Препораката за политиките за Ромите и патувачките семејства во Европа**²⁹ им препорачува на владите на земјите-членки да усвојат сеопфатни национални и регионални стратегии, со краткорочни и

²⁶CM/Rec (2005) 4

²⁷Комитетот на министри во оваа препорака ги охрабрува земјите-членки да воспостават иницијативи на локално ниво за вклучување на самите Роми во процесот на обнова или градење на нивните идни домови, што би придонело за подобрување на економската состојба во која Ромите живеат (преку работното ангажирање ќе можат да се стекнат со средства за егзистенција; активното вклучување ќе го намали чувството на одбивање и сегрегација од општеството, а ќе се стекнат и со подобри услови за живот и своја сопственост). Комитетот им предлага на земјите-членки ваквите проекти за обнова на живеалиштата на Ромите да може да бидат финансирани од буџетот на државата, но и од приватни донатори и интернационални финансиски институции.

²⁸CM/Rec (2006) 10

²⁹CM/Rec (2008) 5

долгорочни акциски планови, коишто ќе утврдат механизми за сузбивање на дискриминацијата на Ромите и/или патувачките семејства и ќе го воведат принципот на еднаквост. Целта на националните и регионалните стратегии, според оваа препорака, е да се обезбеди еднаквост и интеграција на Ромите и/или патувачките семејства во социјалниот, економскиот и политичкиот живот, да се подигне свеста и разбирањето за Ромите и патувачките семејства и нивниот начин на живот и да се обезбеди почит и ефективна заштита од директна или индиректна дискриминација или сегрегација и расизам. Текстот на донесените стратегии треба да биде достапен за сите, преведен на ромски јазик и други јазици коишто ги употребуваат Ромите или патувачките семејства и објавен преку релевантните медиуми.

Во Препораката до земјите-членки за образованието на Ромите и патувачките семејства во Европа³⁰ Комитетот на министри при Советот на Европа, смета дека сегрегацијата на децата Роми и децата на патувачките семејства е базирана на расна и етничка основа и истата е видно изразена во училиштата. Мерките за борба против ваквата сегрегација, согласно препораката, треба да содржат и соодветни едукативни тренинзи на вработениот кадар во образовните институции, како и соработка со и информирање на родителите. Земјите-членки треба континуирано да работат на координирање на политиките во областа на образованието со оние во другите области од социјален карактер. Се предлага, во недостаток на дипломи, знаењето стекнато низ искуство да се цени и прифаќа како соодветно при вработување, наставните програми да бидат збогатени, онаму каде што тоа недостига, со содржини за подигнување на свеста за искоренување на стереотипите и предрасудите и за борба против расизмот и дискриминацијата воопшто, вклучувајќи ја и борбата против дискриминација на Ромите.

Резолуцијата на Комитетот на министри за социјалната состојба на номадите во Европа³¹ повикува на преземање на сите потребни мерки во рамките на националните законодавства на земјите-членки за запирање на сите форми на дискриминација на номадите. Во резолуцијата, Комитетот истакнува дека предрасудите коишто ја оформуваат основата за дискриминација можат да бидат искоренети преку дисеминација на информации за потеклото, начинот на и условите за живот на номадите. Земјите-членки потребно е да работат и на обезбедување на подобри услови за кампување и домување, образование и стручно оспособување, здравство и социјална заштита на номадите.

Акти на Парламентарното собрание на Советот на Европа

Со Резолуцијата за ситуацијата на Ромите во Европа и релевантните активности на Советот на Европа³² Парламентарното собрание на Советот на Европа го поздравува фактот што најголемиот број на земји-членки усвоиле национални стратегии за подобрување на ситуацијата и интеграцијата на Ромите. Понатаму, Парламентарното собрание на Советот на Европа укажува, дека при имплементацијата на акциските планови донесени врз основа на националните стратегии, потребно е да се вклучат и локалите и регионалните власти. Воедно, се повикуваат земјите-членки, при развивањето на националните стратегии и акциските планови, помеѓу другото, да ја следат и препораката на Комитетот на министри CM/Rec(2008)5 за политиките за Ромите и патувачките семејства во Европа.

Резолуцијата на Парламентарното собрание за Ромските баратели за азил во Европа³³ практично интервенира кај земјите-членки, барањата за азил да бидат разгледувани на индивидуална основа, согласно со процедурите за фер и ефикасно определување на статусот барател на азил и бегалец.

³⁰CM/Rec (2009) 4

³¹CM/Rec (2013) 75

³²1740 (2010)

³³1768 (2010)

Акти на Организацијата на Обединетите нации*Акти на Генералното собрание*

Универзалната декларација за човекови права, 1948 во член 2 утврдува дека секој човек може да ги ужива сите права и слободи без разлика на раса, боја на кожа, пол, јазик, религија, политика или друга определба, национално или социјално потекло, имотна состојба, возраст или друг статус. Декларацијата ја уредува заштитата на основните права на човекот и граѓанинот, како граѓански, така и економски, социјални и културни права. Меѓу позначајните права кои оваа декларација ги заштитува се правото на живот (член 3), слободата на движење и престојување во границите на земјата и слобода на излегување надвор од границите и повторно враќање во земјата (член 13), правото на сопственост и заштита на сопственоста (член 17), правото на социјална сигурност (член 22), правото на работа, слободен избор на вработување и заштита во случај на невработеност (член 23), правото на животен стандард соодветен за пристоен живот и благосостојба на човекот и членовите на семејството, вклучувајќи храна, облека, дом и медицинска заштита (член 25) и правото на образование (член 26).

Страна | 19

Со Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права од 1966, земјите-членки изразуваат согласност да обезбедат еднакви права за мажите и жените во уживањето на заштитата на правата од економски, социјален и културен аспект, утврдени со овој акт. Член 6 од Пактот го заштитува правото на работа, кое вклучува и право на секој човек да ја обезбеди својата егзистенција преку работа која слободно ќе ја избере. Правото на социјална сигурност, вклучувајќи и социјално осигурување (член 9), правото на соодветен животен стандард вклучувајќи соодветна храна, облека и домување (член 11), правото на уживање на високи стандарди на физичко и ментално здравје (член 12), правото на образование (член 13) и правото на учество во културниот живот (член 15), се исто така загарантирани со овој меѓународен документ. Земјите-членки кои пристапиле кон овој пакт преземаат обврска да ги заштитуваат овие права преку имплементација на програми и политики на национално ниво.

Конвенцијата за елиминирање на сите форми на дискриминација на жените, 1979, ги поставува принципите за заштита на правата на жените. Обврска на земјите-потписнички на оваа конвенција е да ги транспортираат принципите за еднаквост помеѓу мажите и жените во националните уставни или други соодветни одредби, со цел да обезбедат практична реализација на одредбите на овој акт. Земјите-членки се обврзани да применуваат и други мерки, вклучително и санкции, во случаите на дискриминација на жената. Конвенцијата во член 7 укажува на преземање на мерки за елиминација на дискриминацијата на жената во политичкиот и јавниот живот, конкретно обезбедување на правото да гласа на избори и референдуми и правото да биде бирана, правото да учествува во креирање и имплементацијата на владините политики и правото да врши политичка функција на сите нивоа на власта. Полето на образованието е едно од следните полиња на дејствување, во кое оваа конвенција обезбедува еднаков третман на жената, и тоа преку обезбедување на еднакви услови за кариера и доусовршување, пристап на студии и стекнување на диплома во сите степени на образование, пристап до еднакви наставни програми, еднакви испити, еднакво квалификуван наставен кадар и еднакви просторни услови и опрема, еднакви можности за стипендии и сл. Конвенцијата ја гарантира и еднаквоста на жената во полето на здравствената заштита (член 12), како и еднаквоста пред законот, како и права слободно да влезе во брак и да основа семејство (член 16).

Конвенцијата за правата на детето, од 1989, терминот „дете“ го дефинира како човечко суштество со возраст под 11 години. Земјите-членки се обврзуваат да ги почитуваат правата утврдени со оваа конвенција за секое дете и да го обезбедат нивното остварување, без дискриминација по било каква основа, без разлика на расата, бојата на кожа, јазикот, религијата, политичката или друга определба, национална, етничка или социјално потекло,

имотната состојба, здравствената состојба, возраста или друг статус на детето или неговите родители (член 2). Се гарантира правото на детето да не биде одделено од своите родители против негова волја, освен во случаи утврдени со закон (член 9).

Конвенцијата го заштитува правото на детето да формира свое мислење и слободно да го искажува своето мислење (член 12), правото да ужива здравствени услуги по највисоки стандарди (член 24), животен стандард соодветен за физичкиот, менталниот, духовниот, моралниот и социјалниот развој на детето (член 27), правото на пристап до образование во сите степени и правото на бесплатно основно образование (член 28), правото на заштита на детето од економска експлоатација и вршење било каква работа која може штетно да влијае или да го попречи образовниот процес кај детето (член 32), правото на заштита од сексуална експлоатација и злоупотреба и заштита од сурово, нечовечко и понижувачко однесување и казнување и притворување (член 34).

Акт на Општата конференција на УНЕСКО

Конвенцијата против дискриминација во образованието, од 1960³⁴ го прогласува правото на образование на секој човек, потврдувајќи го притоа начелото на недискриминација. Овој меѓународен акт ги обврзува земјите-членки кои ќе пристапат кон истиот, да ги отстранат сите ограничувања на пристапот кон сите видови и степени образование. Конвенцијата воведува и обврска за земјите-членки да ги укинат сите законски одредби коишто допуштаат дискриминација во областа на просветата, поконкретно, дискриминација во поглед на трошоците за образование, стекнувањето стипендии и секоја друга помош. Основното образование, согласно со Конвенцијата, треба да биде задолжително и бесплатно, додека средното и високото образование да биде подеднакво достапно за сите. Според член 5 од оваа конвенција, образованието треба да биде насочено кон целосен развој на човековата личност и зацврстување на почитта за човековите права и основните слободи, да го помага разбирањето, трпеливоста и пријателството меѓу сите народи и сите расни или верски групи, како и да ги развива понатамошните активности на Обединетите нации за одржување на мирот.

Универзалната декларација за културниот диверзитет³⁵ ја нагласува потребата од воспоставување и одржување на хармонична интеракција помеѓу луѓето и групите со посебни културни идентитети. Таквата хармонична интеракција, особено во општествата со културен диверзитет којшто постојано расте, е предуслов за благосостојбата на сите групи кои живеат во едно такво општество. Политиките за инклузија и активна партиципација на сите граѓани, претставуваат гарант за социјална кохезија и мир. Културниот диверзитет, согласно со Декларацијата, е еден од основите за развој, и тоа не само во економска смисла, туку и во смисла на достигнување повисоко интелектуално, емоционално, морално и духовно ниво на граѓаните во едно општество. Одбраната на културниот диверзитет е етички императив. Декларацијата го утврдува правото на секој човек да се изрази себе си и твори на јазик којшто сам ќе го избере, и особено на својот мајчин јазик, правото на секој човек на квалитетно образование коешто во потполност ќе го почитува неговиот културен идентитет; право на учество во културниот живот по свој личен избор и право на свои културни практики кои ќе бидат предмет на почитување од останатите групи во општеството.

Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство³⁶ ја утврдува обврската на земјите-членки за идентификација, заштита, конзервација, презентација и пренос на идните генерации на културното и природно наследство кое што се наоѓа на нивните територии. Секоја земја-членка потребно е да обезбеди ефективни и активни мерки

³⁴Усвоена од страна на Општата конференција на УНЕСКО на 14 декември 1960 година. Стапи во сила на 22 мај 1962, во согласност со членот 14

³⁵Донесена на 02.11.2001

³⁶Усвоена од Генералната конференција на УНЕСКО на 17-та седница, одржана во Париз, 16.11.1972 година

за заштита и конзервација на културното и природното наследство. Во таа смисла, секоја држава потписничка на оваа Конвенцијата треба да усвои мерки со кои заштитата на тоа наследство ќе ја интегрира во севкупните планови и програми, ќе воспостави служби за заштита, конзервација и презентација на културното и природно наследство во оние градови во кои такви служби не постојат, со соодветен кадар и опрема согласно нивните функции, ќе развие научни и технички студии и истражувања и ќе работи на воспоставување на оперативни методи за спротивставување на опасностите кои се закануваат на културното и природното наследство. Преземањето на соодветни правни, научни, технички, административни и финансиски мерки, неопходни за идентификација, заштита, конзервација, презентација и рехабилитација на наследството, е исто така еден од приоритетите поставени со оваа конвенција. Со неа се формира и меѓувладина комисија за заштита на културното и природно наследство, наречена Комисија за светското наследство, како и Фонд за светското наследство. Со цел имплементација на Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство, во 1997 година УНЕСКО усвои Оперативни упатства со кои се воспоставуваат процедури за упис на културното и природното наследство во Листата на светско наследство и Листата на загрозувано светско наследство, за заштита и конзервација на светското наследство, како и воспоставување на меѓународна соработка за целите на Конвенцијата. Обезбедувањето на колку што е можно посоодветна идентификација, заштита, конзервација и презентација на светското културно и природно наследство, е целта на донесената Конвенција.

НАЦИОНАЛНА ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА

Основни акти

Декларацијата за унапредување на положбата и правата на Ромите³⁷ е акт со којшто Собранието на Република Македонија ги поттикнува Владата и државните органи, граѓанскиот сектор, здруженијата и фондациите, органите на локалната самоуправа, стопанските субјекти, научните и културните установи и медиумите во Република Македонија, за преземање на натамошни зајакнати и ефикасни мерки и политики за унапредување на правата и општествената и економска положба на Ромите и ромската заедница во земјата. Декларацијата повикува на усогласување на мерките за ефикасна и координирана имплементација на Националната стратегија за Ромите во Република Македонија, со развојните политики, како и со евро-интеграциската стратегија на земјата. Собранието смета дека при креирањето и имплементацијата на развојните и стопанско-инвестициските проекти во државата, вложувања во здравството и образованието, во комуналната инфраструктура, станбената изградба и квалитетот на живот, треба секогаш да се има предвид заложбата за унапредување на положбата на Ромите.

Законот за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија³⁸ е носечки акт во македонското законодавство, којшто на следно ниво, после Уставот на Република Македонија, ги гарантира правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија. Согласно со член 1, овој закон ја уредува постапката за следење на остварувањето и унапредувањето, заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија и надзор над спроведувањето на одредбите на законите со кои се утврдени тие права. Заштитата која ја предвидува овој закон делумно соодветствува со четирите полиња на дејствување кои ги предвидува Стратегијата Европа 2020. Така, законодавецот ги гарантира правата во областа на вработувањето, согласно со принципот на соодветна и правична застапеност на

³⁷ Донесена на седница одржана на 01.04.2011 година, објавена во „Сл. весник на РМ“, бр. 42/11

³⁸ „Сл. весник на РМ“ бр. 92/08, 42/14

припадниците на заедниците, правото на образование во сите степени на својот јазик во согласност со закон, правото на информирање на свој јазик преку електронските и печатените медиуми во согласност со закон, правото да основаат здруженија на граѓани и фондации заради остварување на нивните културни, образовни, уметнички и научни цели во согласност со закон и правото на употреба на свои симболи во согласност со закон. Покрај поставените генерални основи за заштита на одделните права на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија, Законот ја подобрува и институционалната рамка преку формирање на ново тело – Агенција за остварување на правата на заедниците, која меѓу другото, има функција да дава „поддршка на Владата во реализацијата на стратешките приоритети поврзани со обврските што произлегуваат од Уставот на Република Македонија и законите, а особено за обезбедување на правичната и соодветната застапеност на граѓаните припадници на заедниците во органите на државната управа“ (член 13, став 1, алинеја 2).

Законот за спречување и заштита од дискриминација³⁹ утврдува рамка за заштита од директна или индиректна дискриминација, повикување, поттикнување и помагање во дискриминаторски дејствија по основите наведени во член 3 од Законот. Законот не предвидува посебна заштита за Ромите како припадници на заедница која не е мнозинство во Република Македонија, па така, заштитата на Ромите и сите стратегии, програми и акции во таа насока, би се подвеле под основите дадени во законот како што се дискриминацијата по основа на пол, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, социјално потекло, религија, образование, личен или општествен статус, имотен статус и слични дискриминаторски основи. Од аспект на програмите и активностите за инклузија на Ромите во македонското општество и придонесот на овој закон овој кон истото, корисно е да се напомене дека законот не ги смета за дискриминација посебните мерки од кои што полза имаат лица или групи кои се во понеповолна положба настаната врз која било дискриминаторска основа, преземена со цел за изедначување на нивните можности, се додека тие мерки се потребни; понатаму, мерките за заштита на посебноста и идентитетот на лицата кои припаѓаат на етнички, религиозни или јазични малцинства и нивното право да го негуваат и развиваат сопствениот идентитет индивидуално или во заедница со другите членови на нивната група и поттикнуваат услови за унапредување на тој идентитет и мерките во областа на образованието и обуката кои треба да обезбедат учество на лицата од етничките малцинства додека тие мерки се неопходни (член 14). Заштитата од дискриминаторски дејствија со овој закон и институционално е подобрена, преку формирање на Комисија за заштита од дискриминација со надлежности, меѓу другите, да се грижи за спроведување на овој закон и унапредување на заштитата од дискриминација, да воспоставува соработка со органи надлежни за остварување еднаквост и заштита на човековите права во локалната самоуправа а во вршење на работите од своја надлежност да соработува со Народниот правобранител на Р.М. Законот ја потенцира и можноста за судска заштита, во граѓанска постапка, на жртвите од дискриминаторските дејствија.

Комитетот за односи со заедниците е уставна категорија, внесена со Амандманот XII⁴⁰. Прашањето околу начинот, условите и постапката за избор на член на Комитетот како и надлежноста, начинот на работа и донесувањето на одлуките, законски се регулирани со **Законот за Комитетот за односи со заедниците**.⁴¹ По прашањето за инклузијата на Ромите, овој законски текст има значење од аспект на вклученоста на Ромите во институциите на Република Македонија, пропорционално со нивната застапеност во вкупното население. Истото се одразува преку соодносот на членството во Комитетот за односи со заедниците, кој брои вкупно 19 члена, а во кој Ромите се претставени со еден член од редот на пратениците. Комитетот има значајна улога во разгледување на состојбите за односите

³⁹„Сл. весник на РМ“ бр. 50/10

⁴⁰со Амандманот XII уставотворецот изврши целосна промена на името, составот, концепцијата и надлежностите на некогашниот Совет за меѓунационални односи.

⁴¹„Сл. весник на РМ“ бр. 150/07

помеѓу заедниците во Република Македонија како и во иницирање на закони и други прописи и општи акти со кои ќе се уредат односите со заедниците.

Заштитата на припадниците на заедниците кои не се мнозинство во Република Македонија, покрај на национално ниво, уредена е и на локално ниво, преку **Законот за локалната самоуправа**.⁴² Овој закон во најголем дел може да се согледува преку можностите и начините кои ги предвидува за непосредно учество на граѓаните во локалната самоуправа односно како што Законот дефинира - поединечно или колективно вклучување на жителите на општината во одлучувања за работи од локално значење во различни нивоа на одлучување. Непосредното учество Законот го изразува преку граѓанска иницијатива, собири на граѓаните и референдум, поднесување предлози и претставки до советот, како начини за остварување учество во локалните работи. Големиот дел од проблемите на исклученост со која се соочуваат Ромите се во надлежност на локалната власт па од тие причини значајни се можностите за промени на кои самите Роми можат да влијаат и да ги иницираат. Социјалната заштита и заштитата на децата (деца без родители и родителска грижа, деца со воспитно-социјални проблеми, деца од еднородителски семејства, деца на улица, изложени на социјален ризик, подигање на свеста на населението, домување на лица со социјален ризик), културата, урбанистичкото (урбано и рурално) планирање, образованието, здравствената заштита, и локалниот економски развој, се само дел од надлежностите на локалната самоуправа. Законот го потенцира принципот на соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници застапени во општината на сите нивоа, што претставува една од можностите преку кои може да се намалува невработеноста на Ромите во оние општини во Република Македонија каде што нивната застапеност е поизразена. Употребата на јазикот е прашање за кое исто така води сметка овој закон а согласно уставните принципи, па така „Прописите кои се однесуваат на културата, употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20% од граѓаните во општината, утврдувањето и употребата на грбот и знамето на општината, се усвојуваат со мнозинство гласови од присутните членови на советот, при што мора да има мнозинство гласови од присутните членови на советот кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинско население во општината“ (член 41). За употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20% од жителите на општината, одлучува советот на општината (член 90).

Законот за заштита на децата⁴³ во член 4 упатува на примена на принципите за заштита на правото на живот и развој на детето, заштитата на најдобриот интерес на детето, обезбедување на минимум стандард за секое дете под еднакви услови, исклучување на каква било форма на дискриминација, почитување на правото на детето на слобода и безбедност на личноста, на сопствено мислење и слободно изразување, здружување и образование, услови за здрав живот и остварување на други социјални права и слободи на детето. Истиот содржи голем број одредби кои придонесуваат за поголема заштита на децата и нивна социјална вклученост уште од предучилишна возраст. Забранета е секоја форма на дискриминација врз основа на расата, бојата на кожата, полот, јазикот, вероисповед, политичкото или друго убедување, националното, етничкото или социјалното потекло, културна или друга припадност, имотната состојба, онеспособеноста, раѓањето или друг статус на детето или на неговиот родител или законски старател, сите облици на сексуално искористување и сексуална злоупотреба на децата (вознемирување, детска порнографија, детска проституција), насилно подведување, продажба или трговија со децата, психичко или физичко насилство и малтретирање, казнување или друго нечовечко постапување, сите видови на експлоатација, комерцијално искористување и злоупотреба на децата со кои се кршат основните човекови слободи и права и правата на детето. Законот поставува заложба и обврска на државата и институциите на системот да ги преземаат сите мерки за заштита на децата од нелегалната употреба и секоја злоупотреба на детски труд во нелегалното производство и трговија со опојни дроги, психотропни супстанции и прекурзори (член 12). Генерално, развојот на дејноста на заштита на децата се утврдува со програма за развој на

⁴²„Сл. весник на РМ“ бр. 5/02

⁴³„Сл. весник на РМ“ бр. 23/13, 12/14

дејноста за заштита на децата која ја донесува Владата на Република Македонија. Покрај активноста на државата, во насока на поголема и поефикасна инклузија на ромските деца, потребно е и активно вклучување на родителите, семејството, старателите на детето и згрижувачкото семејство, како и од установите за деца, образовните, социјалните, здравствените и културните институции и поединци, државни институции и институции на единиците на локалната самоуправа, организации и други физички и правни лица, чии активности се поврзани со давање поддршка и помош на децата.

Пристапот до правната помош од стручни лица, адвокати, за потребите на судски и управни постапки, е олеснет преку основите кои ги предвидува **Законот за бесплатна правна помош**.⁴⁴ Истиот има јасно утврдена цел – да обезбеди еднаков пристап на граѓаните до институциите на системот, согласно со начелото за еднаков пристап до правдата (член 1). Олеснетиот пристап кон механизмите за заштита на правата од областа на социјалното, здравственото, пензиското и инвалидското осигурување, правата од работен однос, заштита на деца и малолетници, жртви на семејно насилство, заштита на жртви од трговија со луѓе и имотно-правните прашања, можат видно ја да подобрат социјалната состојба на Ромите. Законот секако предвидува критериуми кои треба да ги исполнуваат лицата кои можат да бидат корисници на бесплатна правна помош. Придонесот на овој закон кон социјалната инклузија на Ромите, може да се согледа индиректно и преку обврската на Министерството во соработка со Адвокатската комора, Нотарската комора, Комората на извршители и Комората на медијатори квартално да организира одржување на денови на бесплатен правен совет за сите граѓани за прашања од областа на медијацијата, адвокатурата, нотаријатот и извршувањето.

Вработување

Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност⁴⁵ во член 1-а го потенцира уставно загарантираното право на работа и забраната за дискриминација при вработувањето, на следниот начин: „Секој има право на пристап до вработување, без какви било ограничувања, согласно со принципот на еднаков третман, утврден во Законот за работните односи и во другите закони. Согласно со принципот на еднаков третман, забранета е дискриминација при вработување по основа на брачен статус, семеен статус, боја на кожа, пол, јазик, политичко или друго убедување, активност во синдикати, национална припадност, социјален статус, инвалидност, возраст, сопственост, општествен или друг статус“. Законот ја утврдува активната улога на Агенцијата за вработување во процесот на вработување на невработените лица. Учесството на Агенцијата е од значење при изработката на индивидуалниот план во кој заеднички се утврдуваат целите на вработувањето, планот и активностите на невработеното лице заради вработување, како и учеството во мерките за активни политики за вработување. Законот предвидува и поволни услови за вработување на невработените лица, за што Агенцијата за вработување спроведува и советување на работодавачите. Работата со млади лица е исто така еден од приоритетите во работата на Агенцијата а се состои во советување за професионална ориентација за ученици и студенти. Покрај вработувањето. Законот го уредува и прашањето за осигурување во случај на невработеност како и правата кои осигуреникот ги има во случај на невработеност.⁴⁶

⁴⁴„Сл. весник на РМ“ бр. 161/09, 181/11, 27/14

⁴⁵„Сл. весник на РМ“ бр. 37/97, 25/00, 101/00, 50/01, 25/03, 37/04, 4/05, 50/06, 29/07, 102/08, 161/08, 50/10, 80/10, 51/11, 11/12, 80/12, 114/12, 39/14

⁴⁶Право на паричен надоместок, подготовка за вработување (обука, преквалификација или доквалификација), право на здравствена заштита, во согласност со прописите за здравствена заштита, право на пензиско и инвалидско осигурување во согласност со прописите за пензиското и инвалидското осигурување на невработеното лице корисник на паричен надоместок на кое му недостасуваат најмногу до 18 месеци пред исполнување на услови за стекнување право на старосна пензија, а кое нема 15 години стаж на осигурување, до остварување на 15 години стаж на осигурување и права на инвалидни лица за вработување со поволни услови во согласност со закон.

Законот за работните односи⁴⁷ со неколку одредби изречно ја забранува дискриминацијата на кандидатот за вработување и работникот. Основите за дискриминација кои ги споменува Законот се расно или етничко потекло, боја на кожата, возраст, здравствената состојба, односно инвалидност, религиозното, политичкото или друго убедување, членување во синдикатите, националното или социјалното потекло, статус на семејството, имотната состојба, половата насоченост или други лични околности. Покрај ова, Законот посебно ја нагласува обврската за обезбедување еднаков третман и еднакви можности на жените и мажите. Заштитата од психичко вознемирување на работното место (мобинг), како и заштитата од дискриминација на работничка по основ на бременост, раѓање и родителство се уредени во два члена (член 9 и член 9-а). Процедуралните и материјалните аспекти поврзани со вознемирувањето на работното место, законодавецот ги уреди преку донесување нов закон – **Закон за заштита од вознемирување на работно место**.⁴⁸ Заштитата на децата и младите е изразена и во текстот на овој закон, конкретно преку забрана за работа за дете под 15 години возраст или дете кое не завршило задолжително основно образование, освен учество во активности кои со закон е утврдено дека може да ги извршува, но не подолго од четири часа дневно. Законот предвидува посебна заштита и за работниците поради бременост и родителство, работниците кои се уште не наполниле 18 години возраст, заштита на инвалидите со право на професионална рехабилитација и посебна заштита на повозрасни работници.

Законот за социјалната заштита⁴⁹ ја дефинира социјалната заштита како систем на мерки, активности и политики за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост (член 2). Под социјални ризици Законот подразбира ризици по здравјето (болест, повреда и инвалидност), ризици на старост и стареење, ризици на еднородителско семејство, ризици од невработеност, губење на приход за издржување врз основа на работа и слично, ризици од сиромаштија и ризици од друг вид на социјална исклученост. Владата на Република Македонија, во насока на утврдување на целите, приоритетите и правците на развој на социјалната заштита на граѓаните, донесува Национална програма за развој на социјалната заштита, како и годишна програма за остварување на социјалната заштита, со која ги утврдува подрачјата на социјалната заштита, потребите на населението, социјалната превенција и начинот и средствата за остварување на социјалната заштита (член 4). Намалувањето на социјалните ризици може да се остварува преку мерки за субвенционирање на потрошувачката на енергија и други комунални услуги, условени парични давања, мерки за вработување на лица кои до 18-годишна возраст имале статус на дете без родители и без родителска грижа и други мерки. Владата со овој закон добива овластување да донесува програми за спроведување на мерките за социјална заштита, со кои подетално ќе ги утврди корисниците, мерките, носителите и изворите на финансирање. Со цел постигнување успех во намалувањето на социјалните ризици, потребни се заеднички, здружени активности на установите за социјална заштита со установите за згрижување на деца, здравствените установи, полицијата, правосудните органи и други државни органи и тела, како и активно учество на здруженијата на граѓани. Ваквите здружени активности дотолку повеќе треба да се посветат на мерките за социјална превенција, со цел спречување на настанување на социјален ризик за граѓанинот, пред се преку едукативна и советодавна активности.

Образование

Законот за основното образование⁵⁰ основното образование го определува како право на секое дете. Притоа, забранува дискриминација по основа на пол, раса, боја на кожата, национална, социјална, политичка, верска, имотна и општествена припадност во

⁴⁷„Сл. весник на РМ“ бр. 54/13

⁴⁸„Сл. Весник на РМ“ бр. 79/13

⁴⁹„Сл. весник на РМ“ бр. 79/09, 36/11, 51/11, 166/12, 15/13, 79/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14

⁵⁰„Сл. весник на РМ“ бр. 103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 51/11, 100/12, 24/13, 41/14

остварување на правата од основното воспитание и образование, утврдени со овој закон (член 2). Основното образование има задолжителен карактер и трае девет години. Согласно со правата утврдени во Уставот на Република Македонија, за учениците на припадниците на заедниците кои следат настава на јазик различен од македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, воспитно-образовната работа се изведува на јазикот и писмото на соодветната заедница, на начин утврден со закон. (член 9). За остварување на успешен образовен процес, неопходно е активно учеството на родителот, односно старателот. Законот предвидува советувања за родителот/старателот во законски определени случаи.

Средното образование има исто така задолжителен карактер, согласно со **Законот за средното образование**.⁵¹ Истото е бесплатно во јавните средни училишта. Забранета е дискриминација заснована на пол, раса, боја на кожата, национално и социјално потекло, политичко и верско уверување, имотната и општествената положба. Како и во случајот на основното образование, за припадниците на заедниците кои следат настава на јазик различен од македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, воспитно-образовната дејност во јавните средни училишта се изведува на јазикот и писмото на соодветната заедница на начин и под услови утврдени со овој закон. Во тој контекст, треба да се спомене и **Законот за учебниците за основно и средно образование**,⁵² којшто уредува дека за учениците од припадниците на заедниците кои наставата ја следат на јазик и писмо различен од македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, учебниците се издаваат на јазикот и писмото на којшто се остварува наставата.

Домување

Законот за домување⁵³ домувањето го дели на две категории: минимално и соодветно домување.⁵⁴ Непрофитното домување е исто така законска категорија уредена со членовите 91-95 од Законот за домување. Непрофитен стан е станбена единица која ги задоволува стандардите за минимално, односно соодветно домување од членот 8, во сопственост на државата, општината, градот Скопје или друга непрофитна станбена организација, наменет за домување исклучиво на лицата определени со закон. Имено, право на домување во непрофитен стан под закуп имаат државјани на Република Македонија кои се станбено необезбедени, и тоа според законски утврдени приоритети (семејства со ниски приходи, млади лица кои посебно се истакнуваат во одделни области, млади брачни парови, самохрана родители, пензионери над 60 години возраст кои немаат стан во сопственост и други категории на лица во социјален ризик). Непрофитен закуп, согласно член 65, постои кога висината на закупнината што ја плаќа закупецот е доволна да ги намира трошоците неопходни за редовно одржување на зградата. Владата на Република Македонија има голем број надлежности од областа на домувањето утврдени со овој закон. Така, Владата утврдува и спроведува политика за развој на домувањето, донесува државна стратегија и годишна програма за изградба и одржување на станбениот простор во сопственост на Република Македонија. Годишната програма за изградба и одржување на станбениот простор во сопственост на Република Македонија, ја донесува Владата на Република Македонија и со истата утврдува изградба на станови за лица со социјален ризик и други ранливи групи, изградба на станбен и деловен простор наменет за продажба, стопанисување со станбен и деловен простор, инвестиционо и тековно одржување на станбен и деловен простор, за

⁵¹ „Сл. весник на РМ“, бр. 44/95, 24/96, 96/96, 35/97, 82/99, 29/02, 40/03, 42/03, 67/04, 55/05, 113/05, 35/06, 30/07, 81/08, 92/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14

⁵² „Сл. весник на РМ“, бр. 98/08

⁵³ „Сл. весник на РМ“ бр. 99/09, 57/10, 36/11, 54/11, 13/12, 38/12, 55/13, 163/13, 42/14,

⁵⁴ Така, согласно член 8, минимално домување вклучува задоволување на минимални просторни услови, опременост на станот со основна комунална инфраструктура како што се струја, вода и одвод и сообраќајна поврзаност на станот со населбата, односно градот, како и правната сигурност на поседување или користење на станот. Соодветното домување освен елементите на минимално домување вклучува соодветна приватност и простор, физичка достапност, безбедност, конструктивна стабилност и трајност, осветлување, греење и вентилација, основна инфраструктура како што се довод, одвод и собирање на смет, квалитет на околината и фактори поврзани со здравјето, како и пристапност во однос на работата и основните услуги.

подобрување на условите на домувањето во постојните станбени згради и станови, и сл. Свои надлежности во областа на домувањето имаат и општините, градот Скопје и општините во градот Скопје. Истите донесуваат годишна програма за домување, во согласност со државната стратегија за домување. Поврзано со прашањето за домување, вреди да се спомене и предложениот **Закон за социјално домување**, којшто се уште е во собраниска процедура, а којшто се очекува да го подобри пристапот на социјално загрозените лица до можностите за социјално домување во Република Македонија и на тој начин да придонесе кон подобрување на состојбата на Ромите и нивна инклузија во општеството. Законот за социјално домување, доколку биде донесен, меѓу другото, ќе придонесе и за специфицирање на целите на владините програми и програмите на единиците на локална самоуправа за домувањето.

Законот за постапување со бесправно изградените објекти⁵⁵ го уредува прашањето на бесправните објекти на кои се изведени градежни и инсталатерски работи во целост или истите претставуваат градежна и функционална целина а со цел утврдување на правен статус на ваквите објекти. Утврдувањето правен статус на бесправен објект, пак, подразбира негово запишување во јавните книги за запишување на правата на недвижностите и вклопување на истиот во урбанистичко-планската документација.

Законот за субвенционирање на станбен кредит⁵⁶ ги уредува условите, начинот и постапката за субвенционирање на станбен кредит кој физичко лице го зема од деловните банки за купување на стан или изградба на куќа, со цел решавање на станбено прашање. За дел од учество или за дел од ануитет за отплата на станбен кредит под законски пропишани услови, физичките лица можат да добијат финансиски средства од Република Македонија, кои средства може да се користат за купување на нов стан или за изградба на нова куќа. Висината на износот на станбениот кредит, согласно со законот, не смее да надминува 50.000 евра во денарска противвредност.

Здравство

Согласно со член 3 од **Законот за заштита на правата на пациентите**⁵⁷ заштитата на правата на пациентите се заснова на начелата на хуманост и достапност, конкретно преку почитување на личноста на човекот, почитување на личната самоопределба, физичкиот и психичкиот интегритет на личноста, како и сигурноста на човекот, почитување на приватноста на личноста, хумани (човечки) релации меѓу пациентот, здравствениот работник и здравствениот соработник засновани врз етички принципи. Достапноста на заштитата на правата на пациентите опфаќа постојано достапни и пристапни, за сите пациенти подеднакво, здравствени услуги, континуитет на здравствената заштита, вклучувајќи соработка меѓу сите здравствени работници, здравствени соработници и/или здравствени установи, праведна и фер постапка за избор/селекција на медицински третман, достапност на службите за домашно лекување, односно служби во заедницата каде што пациентот живее, еднаква можност за заштита на правата на сите пациенти на територијата на Република Македонија. Пациентот има право на остварување на правата пропишани со овој закон, без дискриминација заснована врз пол, раса, боја на кожата, јазик, вера, политичко или друго мислење, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, материјална положба, потекло по раѓање, сексуална ориентација или кој и да е друг статус.

Општите начела на **Законот за здравствената заштита**⁵⁸ утврдуваат право на секој граѓанин на здравствена заштита, како и обврска да се грижи и да го чува и унапредува

⁵⁵ „Сл. весник на РМ“ бр. 23/11, 54/11, 155/12, 72/13

⁵⁶ „Сл. весник на РМ“ бр. 158/11, 24/13

⁵⁷ „Сл. весник на РМ“ бр. 82/08, 12/09, 53/11,

⁵⁸ „Сл. весник на РМ“ бр. 43/2012, 46/1993, 55/1995, 10/2004, 84/2005, 111/2005, 65/2006, 5/2007, 77/2008, 67/2009, 88/2010, 44/2011, 53/2011, 145/2012, 10/2013, 87/2013, 43/2014

своето здравје во согласност со овој и друг закон. Достапноста на здравствената заштита е едно од основните начела уредени со овој закон, кое предвидува обезбедување здравствена заштита на населението на Република Македонија, која е географски, физички и економски достапна, а особено здравствената заштита на примарно ниво (член 6). Член 9 од Законот ја забранува дискриминацијата при укажувањето на здравствената заштита во однос на раса, пол, старост, национална припадност, социјално потекло, вероисповед, политичко или друго убедување, имотна состојба, култура, јазик, вид на болест, психички или телесен инвалидитет. Начелото на сеопфатност, обезбедува вклучување на секој поединец во системот на здравствена заштита, со примена на мерки и активности за здравствена заштита кои опфаќаат промоција на здравјето, превенција на болести на сите нивоа на здравствена заштита, рана дијагноза, лекување и рехабилитација (член 10). Законот предвидува должност на државата да ги преземе сите потребни мерки за обезбедување на остварувањето на правата загарантирани со овој закон, а особено континуирано и на целата територија да презема мерки и активности за заштита од штетното влијание врз здравјето на населението на гасови, бучава, јонизирачки и нејонизирачки зрачења, загаденоста на водата, земјиштето, воздухот и храната и други штетни влијанија на животната средина и работна средина, мерки и активности за зачувување на здравјето на населението, мерки и активности за откривање, спречување и сузбивање на заразни болести, обезбедување на хигиенско-епидемиолошки минимум на населението, превенција и лекување на карантински болести и наркоманија, мерки и активности за заштита на жените за време на бременоста, породувањето и леуството и заштита на доенчињата, мерки и активности за организирање и унапредување на крводарителството, обезбедување на трошоците за болни кои се третираат со дијализа, обезбедување на лекови за трансплантирани болни, обезбедување на цитостатици, инсулин и хормон за раст, мерки и активности утврдени со посебни програми и итна медицинска помош, согласно со утврдената мрежа на здравствени установи.

Култура

Закон за културата⁵⁹ уредува обврска за донесување на Национална стратегија за развој на културата, како стратешки документ со кој се утврдуваат среднорочни цели и приоритети за развој на културата и се утврдуваат организациски, финансиски и административни мерки за нивно остварување (член 9). Националната стратегија содржи и Акциски план преку кој ќе се реализираат дефинираните активности, ќе се утврди динамиката, носителите на активностите и проекциите на буџетските и вонбуџетските средства. Законот предвидува обврска средствата од Буџетот да се употребуваат за афирмирање и унапредување на културата на сите заедници во Република Македонија. Како орган во состав на Министерството за култура, основана е Управата за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците во Република Македонија, со надлежности во иницирањето и преземањето мерки за афирмација и унапредување на културата на припадниците на заедниците.

III. Демографски профил на ромската заедница во Република Македонија

Во последната декада, глобализацијата, како светски процес, меѓу другото, ги интензивира и процесите на конструкцијата и политичката артикулација на етничките идентитети. Овој тренд на интернационализација на малцинските (етничките) права е посебно актуелен за земјите во транзиција, кои го имаат статусот на кандидати за членство во ЕУ или пак тежнеат да го добијат. Секако ваквата заложба ја моделира и агендата на стандарди и критериуми, кои треба да ги вградат овие земји во својата легислатива заради афирмација и заштита на човековите права. Искусствените сознанија укажуваат дека традиционалниот пристап во решавањето на “малцинските” прашања, кога се во прашање Ромите, не ги дава

⁵⁹ „Сл. весник на РМ“ бр. 31/98, 49/03, 82/05, 24/07, 116/10, 47/11, 51/11, 136/12, 23/13, 187/13 и 44/14

очекуваните резултати. Имено состојбата со Ромите, во однос на другите етнички заедници, сосема се разликува, па во таа смисла ваквиот пристап, не ја апсолвира оваа проблематика на ефикасен начин. Токму затоа, за овие земји, се наметна и потребата од изготвување на посебни национални стратегии за Ромите, кои треба да излезат во пресрет на специфичните потреби и проблеми, со кои перманентно се соочува оваа етничка заедница. Имено, мотивот за конципирање, еден ваков документ, посветен исклучиво на Ромите, е детерминиран од потребата, да се осмисли, сеопфатна и конзистентна политика, која ќе ги идентификува круцијалните теми и проблеми, кои реферираат на одделни специфики кај оваа група, но во рамките на глобално дефинираните клучен развоен тренд. Секако Стратегијата треба да понуди и конкретна операционализирана програма на имплементација на промовираната политика, како и да ги посочи субјектите, односно носителите на таа зацртана политика.

Иако во однос на Ромите, како етничка заедница, Република Македонија има направено значителен позитивен исчекор, во однос на другите држави, сепак, во споменатиот контекст, таа не е исклучок. Поточно, Република Македонија, следејќи го правецот на политичкиот курс зацртан од институциите на Европската унија, се придружува кон земјите кои покажаа подготвеност за изработка на ваков стратешки документ кој промовира принцип на активна заштита на правата на Ромите. Ова не значи за државата само морална обврска, туку грижата за Ромите е и нејзина законски регулирана должност. Имено грижата на државата реферира на должност да се почитуваат наведените права преку соодветна легислатива, но и да се обезбеди нивна институционална заштита преку административни и други мерки неопходни за потполна реализација на прокламираните права.

Основните предизвици кои се идентификуваат од земјите членки, а кои се висококомпатибилни со мерките и политиките кои една држава би требало да ги преземе, во однос на Ромите, се следниве:

- создавање услови за зголемување на интегрираноста во пазарот на трудот на подолгорочно невработените и ризичните групи кои се сиромашни и социјално исклучени;
- обезбедување сеопфатни системи на социјална заштита кои нудат минимум средства кои обезбедуваат достоинствен живот, но истовремено ја отстрануваат демотивираноста за барање работа;
- развивање на програми за континуирана едукација посебно на ризичните групи и надминување на предвременото напуштање на образовниот систем;
- подобрување на квалитетот и пристапот до јавните услуги посебно здравството, социјалните услуги, домувањето и транспортот;
- надминување на високиот степен на социјална ексклузија и дискриминација, особено на одделни етнички групи, како и на Ромите, но и други ризични групи како луѓе кои живеат во институции и лицата со посебни потреби;
- јакнење на политиките кои даваат поддршка на семејството, социјалните мрежи и заштита на правата на децата.

Со површина од 25.713 км², земјата во декември 2007 имаше популација од 2.045.177 жители населени во 85 општини. Според пописот во 2002 год. 62% од вкупниот број на население беа Македонци, 25.2% Албанци, 3.9% Турци, 2.7% Роми, 0.2% Срби, додека другите групи ги пополнија останатите 3.8%. Како одраз на овој мултиетнички состав, уставот на државата содржи одредби кои ги гарантираат правата на националностите. Ромите се признаени како националност со сите постапни права, слободи и заштита од дискриминација. Лоцирани во урбани области најголемиот број на жители Роми се во Скопје, Прилеп, Куманово, Битола, Тетово, Гостивар, Штип, Кочани, членови на оваа националност се идентификувани во повеќе од 50 општини. Покрај официјалните податоци

на локално ниво, неретко, од страна на НВО, се посочува на можноста од постоење на поголем број на ромско население. Како причина за разликите во однос на официјалните статистички податоци, се наведува големиот број на граѓани Роми кои немаат лична документација, економската миграција на Ромите од еден во друг град и во странство, отсуството на свесност кај дел од ромската заедница за важноста на пописот како и други причини. При подготовката на оваа програма земени се предвид податоците кои се официјални.

Владата спроведе активни мерки за вработување насочени кон најранливите групи на пазарот на трудот, т.е., млади лица под 27 години, жени, постари работници, деца без родители, самохрани родители и лица кои им припаѓаат на обесправените групи.

Министерството за труд и социјална политика го воспоставува системот за социјална заштита, олеснувајќи го функционирањето, и обезбедува услови за имплементација на активностите за социјална заштита. Министерството за труд и социјална политика подготвува годишни програми и го планира буџетот за имплементација на активностите за социјална заштита. Во државата постојат 30 центри за социјална заштита, и секој од нив ги покрива потребите за социјална заштита на населението од териториите на неколку општини.

Министерството за образование и наука, преку Дирекцијата за развој на образованието на јазиците на припадниците на заедниците го третира прашањето за правото на образование на јазиците на припадниците на заедниците. Генералната обврска дека сите деца треба да завршат средно образование е образовен поттик за сите граѓани, но поради недостаток на програми за поддршка ова барање е тешко да се исполни од страна на маргинализираниот дел од населението. Улогата на центрите за вработување е да им помогнат на работодавците да ги идентификуваат и селектираат учесниците во обуките, врз основа на барањата на работодавците. Постои систем на државни стимулации за работодавците кои организираат стручна обука. Локалните служби за вработување може да ги ко-финансираат трошоците поврзани со обуката на секој учесник.

Законот за здравствена заштита го воспоставува националниот систем на задолжително државно здравствено осигурување. Лица евидентирани како невработени треба да имаат пристап до здравствено осигурување. Според законот, корисниците на задолжително здравствено осигурување имаат право на примарна здравствена заштита.

Ромите се многу активни на политичката сцена: постојат девет ромски политички партии, и во Владата и во опозицијата. Како резултат на локалните избори, еден градоначалник, еден претседател на Совет на општина и 25 советници од ромска националност работат во советите на општините Бутел, Дебар, Гази баба, Гостивар, Кичево, Кочани, Куманово, Шуто Оризари, Скопје, Штип и Веница.

Постојат голем број на претставници кои се на позиции на највисоко ниво во јавните институции: двајца пратеници, еден министер без ресор кој воедно е и Координатор на имплементацијата на Декадата и Стратегијата за Роми - НКИДСР, еден заменик-министер (Министерство за труд и социјална политика), градоначалникот на Шуто Оризари, неколку високи државни службеници во министерствата и советник во канцеларијата на Народниот правобранител.

Околу 120 ромски НВОи целат кон тоа да го подобрат статусот на образованието кај Ромите, и последователно, да придонесат за надминување на крајно неповолната социоекономска ситуација на ромската заедница. Некои од ромските НВОи се сконцентрирани на заштита на човековите права, подигање на свеста кај граѓаните Роми за нивните права и механизми за заштита, нудејќи им правна заштита во случаи на прекршување на човечките права. Некои ромски НВОи се фокусирани на жените, децата или се младински ромски организации. Дел се занимаваат со ромскиот јазик и културолошки прашања. Ефективните активности за градење на капацитети им помогнаа на ромските НВОи да развијат силно јадро на добро обучени активисти, со адекватно знаење, вештини, и мотивација да ги прифатат предизвиците во нивните заедници и да помогнат во барањето на решение за постоечките проблеми. За жал, секојдневно се намалува бројот на активни ромски НВОи за што како причини според активистите се наведени трендот на намалување на бројот на меѓународни донаторски организации во Република Македонија, заострените критериуми за донарање, како и светската економска криза и рецесија.

Во земјата постојат неколку локални радио станици и две локални телевизии кои емитуваат програма на ромски јазик. Некои од програмите на овој јазик се вклучени во програмата на државната радио телевизиска куќа, Македонската радио телевизија - МРТВ. Изучувањето на ромскиот јазик во основното образование е изборно.

Опсегот на различни дијалекти на ромскиот јазик го оневозможи создавањето на еден единствен јазик на Ромите во Република Македонија. Голем број на групи во некои општини дома не зборуваат на ромскиот јазик, туку говорат македонски, албански и турски јазик.

Неколку легални бизниси имаат сопственици или менаџери Роми, но бројот на големи компании чии акционери се Роми е ограничен на помалку од 20.

Претходно наведените податоци се официјални и се објавени од страна на Државниот завод за статистика во 2008 година и во официјалниот извештај на Државниот завод за статистика од Пописот спроведен во 2002.

IV. Посветеност кон Стратегијата / Визија, Стратешки определби, Специфични стратешки (програмски) цели /

ВИЗИЈА

“Ромите во Република Македонија вклучени во општествените текови имаат зголемени можности за подобар живот”

СТРАТЕШКИ ОПРЕДЕЛБИ

- 1. Подобрување на условите и можностите за вработување и намалување на невработеноста на ромската заедница, а преку тоа и нејзина интеграција во општествените текови во Република Македонија.**

2. Да се подигне нивото на образование на ромската заедница.
3. Намалување на јазот во квалитетот на домување помеѓу ромската и неромските заедници во Република Македонија.
4. Континуирано подобрување на здравствениот статус на ромската заедница во Република Македонија.
5. Развој и промоција на ромската култура, јазик и традиција.

СПЕЦИФИЧНИ СТРАТЕШКИ ЦЕЛИ

1. Да се зголеми бројот на Ромите евидентирани во АВРМ, како и на оние кои се вклучени во активните мерки за вработување од околу 10 % во 2013 година до најмалку 50% до крајот на 2020 година.
2. Да се зголеми вработливоста на Ромската заедница преку креирање и имплементација на стимулативни политики и програми до крајот на 2020 година.
3. Во периодот 2014-2020 година, да се зголеми бројот на вклучени деца Роми на предучилишна возраст во предучилишното образование за 25%.
4. Зголемено учество на негувателки/воспитувачки Ромки во институциите од предучилишното образование до 2020 година.
5. Да се опфатат најмалку 98% деца Роми на возраст за запишување во 1 одделение во основното образование, да се подобри успехот и да се постигне минимум од 75% проодност од едно во друго одделение до 2020 година.
6. Да се зголеми преминот од основно образование во средно образование, да се подобри успехот и значително да се намали осипот/откажувањето на учениците Роми до 2020 година.
7. Да се зголеми бројот на Роми со завршено високо образование до 2020 година.
8. Да се зголеми бројот на запишани студенти Роми на педагошките факултети, смерови и други факултети кои продуцираат наставнички кадри.
9. Дооформување на основното и средното образование од страна на возрасните Роми, заради стекнување со можност за егзистенција, личен развој и други потреби кои од различни причини не завршиле навреме.
10. Намален број на ученици Роми, вклучени во училиштата за деца со посебни потреби за 20% до 2020 година.
11. Да се легализираат 70% од населбите населени со ромско население до 2017 година, каде што постои можност.
12. Да се изгради најмногу 50% од комуналната инфраструктура во населбите населени претежно во ромско население, каде што е можно, до 2020 година.
13. Измена и дополна на постоечката и донесување на нова законска регулатива за домување на социјални и ранливи групи до 2015 година.

14. Да се воспостави ефективен механизам за евидентирање на прекршувањата на правата од здравствена заштита и здравствено осигурување на Ромите, како и постапување по истите.
15. Да се обезбеди доследна имплементација на Законот за заштита на правата на пациентите.
16. Да се усогласи законската регулатива и да се афирмираат процедурите за остварување на правото на здравствено осигурување.
17. Континуирано промовирање на законските измени и процедури како и здравствените новитети за правата од здравствена заштита и здравствено осигурување, согласно со социјалниот и образовен статус на Ромите.
18. Да се прилагодат јавно здравствените политики, согласно со потребите на ромската заедница.
19. Поголем опфат на ромската заедница со превентивни и примарни здравствени услуги.
20. Да се воспостават и имплементираат механизми за континуирано идентификување на невакцинирани деца Роми од предучилишна и училишна возраст и нивно редовно вакцинирање.
21. Редовно и навремено доставување на покани за вакцинација во ромските населби.
22. Да се подигне нивото на информираност и знаење кај родителите Роми за процесот на имунизација.
23. Зајакнување на улогата на примарната здравствена заштита во обезбедување на квалитетни здравствени услуги во доменот на репродуктивното здравје на Ромите, како што е планирање на семејството, превенција и заштита од СПИ, превенција на несакан абортус, обезбедување на адекватна пред и постнатална грижа за мајката.
24. Да се вработат Ромите кои завршиле соодветно средно и високо образование на соодветни работни места во установите за примарна здравствена заштита, превентивните тимови и тимовите на ЈЗУ од секундарна и терцијарна здравствена заштита.
25. Зачувување и унапредување на ромскиот фолклор и традиција.
26. Унапредување на издаваштвото и литературата на ромски јазик и поддршка на ромските автори.
27. Унапредување на театарската дејност на Ромите.
28. Унапредување на музичката дејност на Ромите.
29. Унапредување на ликовната дејност на Ромите.
30. Унапредување на филмската дејност на Ромите.
31. Развој на инфраструктура за поддршка на развојот и промоцијата на ромската култура, традиција и јазик во РМ.
32. Развој на регионалната и меѓународната соработка во областа на развојот на ромската култура.

33. Зголемување на бројот на Ромите и нивните претставници во државните органи, тела и комисии на локално и централно ниво во областа на развојот на ромската култура.

V. Стратешка интервенција по области на делување / Стратешки определби, Контекст-актуелни состојби, Специфични стратешки (програмски) цели, Резултати, Мерки/

ВРАБОТУВАЊЕ

Стратешка определба

Подобрување на условите и можностите за вработување и намалување на невработеноста на ромската заедница, а преку тоа и нејзина интеграција во општествените текови во Република Македонија.

Се предлага сите идни мерки и активности, во прилог на намалување на невработеноста на Ромската заедница, да бидат димензионирани во рамките на постојните политики кои се имплементираат преку надлежните институции.

Контекст-актуелни состојби

Состојбата со вработеноста на Ромите останува еден од најзагрижувачките фактори што го попречуваат нивното целосно вклучување во општеството. Иако има мали подобрувања во стапките на вработеност и активност на Ромите, тие сè уште имаат невработеност која е речиси двојно поголема во однос на националниот просек, а дури и повисока меѓу ромските жени. Во поглед на ова, може да се види напредок во областа на вработувањата во јавниот сектор, каде што е постигнато зголемување од 0,33% во 2005 година на 2,56% во 2012 година.

Иако не постојат систематски и усогласени податоци за мерење на напредокот во областа на активните мерки за вработување, сè уште фрагментираните податоци од националните акциски планови за вработување сугерираат дека учеството на Ромите е зголемено кај овие мерки. Освен тоа, работата на Ромските информативни центри (РИЦ)⁶⁰ придонесе кон подобрена јавна свест околу можностите за вработување. Сепак, некои од главните недостатоци во Стратегијата за Ромите, како и во вкупното вклучување на Ромите на пазарот на трудот, може да се видат кај:

- Ненамалување на етничките разлики во стапките на вработеност и невработеност;
- Занемарливо или незабележливо зголемување на бројот на заеми и кредити за вработливост на Ромите;
- Непостоење на специјализирани програми за вработување на Ромите; како и,

⁶⁰ Главната задача на Ромските информативни центри е да бидат во постојана комуникација со граѓаните, при што во согласност со законските регулативи и работните обврски на РИЦ и со програмата за работа на РИЦ навремено да ги информира, советува, упатува и да дава логистичка поддршка на граѓаните со цел да ги остварат своите права и обврски (од областите на социјалната заштита, **вработувањето**, здравството, домувањето и образованието, вадење на лични документи и др), навремено без особени проблеми и последици. Во одредени случаи доколку постои потреба да се обезбеди одредена услуга или пак да се застапуваат лицата пред институциите, се излегува на терен и директно се помага со цел навремено завршување на потребните активности или преку промотивни материјали (огласи или сл.) се информира заедницата.

- Ниска/минимална понуда на програми за описменување, и квалификација и преквалификација на невработените Роми во согласност со нивните потреби/можности.⁶¹

Во рамки на транзицијата во земјите во регионот, вклучително и во Република Македонија, значителен број на Роми ги изгубиле своите работни места и реално имаат најмалку шанси за пронаоѓање на нови. Главниот проблем го лоцира во тешкотијата тие да пристапат и повторно да влезат во пазарот на трудот. Во принцип Ромите живеат "од денес за утре" со заработените средства, без да се плаќаат продонеси кои би ги вклучиле во легалните текови на државата и би им загарантирале извесни права. Оваа слика се надополнува и со социјалната "заштитна мрежа" која ги покрива најминималните потреби на оние кои ја примаат, стимулирајќи го истовременото работење во сивата економија. На тој начин корисниците на помош се стекнуваат со психологија на зависност од социјалните бенефиции, што го отежнува повторното влегување во регулираниот пазар на трудот.

Ниското ниво на образование детерминира најголемиот дел од Ромите да ги работат најниските и најслабо платените работи, кои се обично физички работи кои во моментот тешко се добиваат, бидејќи понудата на работната сила е голема. Во вакви услови на криза, заострените образовни критериуми за вработување, уште повеќе ги маргинализираат Ромите. Имено, и покрај фактот што можат да се најдат Роми со завршено средно училиште, кои би можеле да се вработат на определени работни места во државниот апарат, тие и понатаму се на листата на чекање како невработени во центрите за вработување, факт што влијае дестимулирачки и врз останатите да напредуваат во образованието.

Делумно причината за невработеноста се бара и кај самите Роми кои не знаат на кој начин да се информираат за можно вработување кај официјалните институции надлежни за тоа. Исто така, воопшто шансите за нови вработувања се редуцирани во извесна мерка и заради присутната дискриминација кај одделни работодаатели.

Што се однесува до вработувањето на Роми во државната администрација, тие и понатаму сметаат дека вработувањето во државниот апарат е подложно на голема партизација и политизација, како и на доминација на некои прелиминарни договори во согласност со Рамковниот договор, наместо на реални квалификации на кандидатите за вработување.

Во овој контекст би требало да се спомене и уделот на ромската жена во процесот на трудот, која актуелно настојува да ги обавува и оние традиционални семејни обврски кои се дел од ромското семејство, но истовремено е и економски активна, иако тоа е најчесто надвор од легалните текови на македонската економија. Моќностите за нејзино образование, а со тоа и можноста за нејзино вработување се уште не покажуваат тренд на подобрување⁶².

Вкупниот број на Роми кои се евидентирани во Агенцијата за вработување на Република Македонија заклучно со декември 2013 година изнесува **7516** лица. Од нив како активни баратели на работа се евидентирани **1743**, лица додека бројот на други, односно останати лица што бараат работа на работа изнесува **5773**.

НВОи посочуваат дека со воведување на новиот систем за евиденција на невработените во агенциите за вработување кој барателите на работа ги категоризира и препознава како активни и други односно останати лица што бараат работа, голем дел од Ромите се

⁶¹ Др.Маја Геровска Митев "Преглед на остварениот напредок при спроведувањето на Националната стратегија за интеграција на Ромите и на напредокот во социо-економскиот стандард на Ромите". Документ от е развиен за потребите на Програмата за развој на Обединетите нации – УНДП, канцеларија во Скопје. Истиот ќе биде достапен на веб страната: www.mtsp.gov.mk

⁶² "Стратегија за Ромите во Република Македонија 2005", Др.Наташа Габер. Документот е достапен на веб страната на МТСП: www.mtsp.gov.mk

определиле да бидат други односно останати лица што бараат работа. Како клучна причина за ова тие ја наведуваат погодноста поврзана со обврската за пријавување на секои 6 месеци. НВОи сметаат дека се работи за неинформираност или незапознаеност на Ромите со различните можности поврзани со категориите на баратели.

Со таквиот пристап тие како други односно останати лица што бараат работа немаат право да ги користат активните мерки за вработување. Ова е нова појава и истата во иднина може да имплицира сериозни проблеми кај ромската заедница во однос на можностите на користење на активните мерки за вработување и нивна уште повеќе намалена вработливост.

Активните мерки за вработување на Владата на Република Македонија од страна на Ромите се прифатени како реална можност. Во текот на 2010 година вкупно **133** Роми, од кои **40** се жени, се вклучиле во овие мерки. Во 2011 година, вкупно **223** Роми од кои **66** жени додека во **2012** година вкупно **578** Роми, од кои **222** жени се вклучиле во овие мерки.

Интересот за вклучување во мерките во текот на 2012 година значително се зголемил. Евидентно е и зголемувањето на бројот на жени, **222** наспроти **356** мажи. Ова укажува на фактот дека активностите за промоција на овие мерки што ги реализирале Министерството за труд и социјална политика, Агенцијата за вработување на Република Македонија и НВОи почнуваат да даваат видливи резултати и дека со истите треба да се продолжи. Иако резултатите се позитивни, сепак само 10% од вкупниот број на евидентирани Роми во АВРМ биле вклучени во мерките. Зголемувањето на овој број е нешто што може и би требало да се реализира во следниот период.

Во 2013 година се забележува континуитет во зголемувањето на бројот на Роми кои се вклучени во активните мерки за вработување. Иако се работи за мала разлика сепак се работи за зголемување на бројот кој сега изнесува вкупно **612** лица од кои **248** се жени.

Во прилог следат табелите 6 и 7 за вклученост на Ромите во мерките во 2012 и 2013 година.

Табела 1. Преглед⁶³ на вклученост на Ромите во активните мерки на Владата на Република Македонија во 2012 година.

Реализатор	МЕРКА	Вкупно Роми	Ромки
Влада на РМ	Кредитирање	5	1

⁶³ Извор: Агенција за вработување на Република Македонија

СТРАТЕГИЈА ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА 2014 – 2020

	Кредитирање на правни субјекти	0	0
	Вкупно	5	1
ОП	Субвенционирање на плодоживатели на државно земјоделско земјиште	0	0
	Самовработување и формализација	14	4
	Поддршка за дополнителни вработувања	0	0
	Субвенционирање на вработување	30	15
	Практиканство	1	1
	Обука кај познат работодавач	9	5
	Обука за напредни ИТ вештини	0	0
	Обука за дефицитарни занимања	23	4
	Едукација за започнување на бизнис	57	38
	Анкета за слободни работни места	0	0
	Пилот програма преку обука до одржливо самовработување	0	0
	Пилот програма преку обука до субвенционирано вработување	0	0
	Општинско корисна работа	0	0
	Јавни работи	204	25
	Вкупно	338	92
АВРМ	Поддршка во активното барање на работа и професионална ориентација	109	78
	Вкупно	109	78
ИПА	Практиканство	0	0
	Обука за општи вештини (јазичи и компјутери)	106	50
	Обука за дефицитарни занимања	20	1
	Вкупно	126	51
СЕВКУПНО		578	222

Табела 2 Преглед на вклученост на Ромите во активните мерки на Владата на Република Македонија во 2013 година.⁶⁴

Реализатор	Мерка	Роми	
		Се	Жени
Влада на РМ	Кредитирање	8	3
	Кредитирање на правни субјекти	2	0
	Субвенционирање на вработување	0	0
	Вкупно	10	3
ОП	Самовработување и формализација	8	1
	Поддршка за дополнителни вработувања	0	0
	Субвенционирање на вработување	12	4
	Практиканство	2	2
	Обука кај познат работодавач	2	2
	Обука кај познат работодавач со субвенционирање (обука)	2	0

⁶⁴ Извор: Агенција за вработување на Република Македонија

	Обука кај познат работодавач со субвенционирање (субвенционирање)	1	0
	Обука за напредни ИТ вештини	0	0
	Обука за дефицитарни занимања	16	5
	Едукација за започнување на бизнис	60	51
	Анкета за слободни работни места	1	1
	Општинско корисна работа	1	1
	Јавни работи	177	22
	Субвенционирање на плодоуживатели на државно земјоделско земјиште	1	0
	Вкупно	283	89
АВРМ	Поддршка во активното барање на работа и професионална ориентација	319	151
	Вкупно	319	151
УСАИД	Поддршка во активното барање на работа и професионална ориентација	0	0
	Вкупно	0	0
СЕВКУПНО		612	243

Во отсуство на други дополнителни податоци можеме да заклучиме дека Ромите иако во помал број, сепак се вклучени во повеќето од мерките.

Иако е рано за согледување на резултатите и евидентирање на подобрувањата на квалитетот на живеење на ромските семејства како резултат од подобрената вработеност, може да се заклучи дека истите постојат, и дека е евидентна потребата истите да се афирмираат, со што би се овозможило поголемо вклучување на ромската заедница во овие мерки. Инаку за мерките постои официјална најава од Владата дека ќе продолжат и во наредниот среднорочен период.

Проблемите и потребите кои се предмет на делување на оваа Стратегијата се идентификувани во под-областите: Институционална поддршка за вработување на Ромите и Зголемување на вработливоста на ромската заедница.

Институционална поддршка за вработување на Ромите

- Недоволна координација на институциите и меѓуинституционалната соработка на централно и локално ниво при креирање и имплементација на политиките за вработување;
- Потреба од прилагодување и креирање на политиките согласно со потребата од родово сензитивен пристап;
- Потреба од поголемо инволвирање на локалната самоуправа во идентификување на проблемите и потребите и предлагање на мерки за нивно надминување (вклучувајќи и изработка на ЛАП);
- Мотивирање на приватниот сектор за вклучување на Ромите на пазарот на трудот;
- Недоволен капацитет согласно со потребите на П.Т. (хоризонтално и вертикално ниво на работни позиции);
- Непостоење на законска рамка за социјално претприемништво;
- Непочитување на Охридскиот рамковен договор во процесот на селекција при вработување на Ромите во државната администрација;

Зголемување на вработливоста на ромската заедница

- Нерегистрираност на Ромите во АВРМ (со акцент на жените);
- Недоволна информираност околу активните мерки за намалување на невработеноста;
- Ниска мотивираност и немање на идеи за отпочнување на сопствен бизнис и стекнување на соодветни квалификации;
- Недостаток на медуимски активности за промовирање на позитивни примери од користењето на мерките за вработување;
- Недоволна информираност околу активното и пасивното барање на работа;
- Неконкурентност на Ромите во пазарот на трудот поради недостиг на квалификации и несоодветно неоформено образование;
- Категоризирање и специфицирање на Ромите како посебна целна група;
- Недостиг на документи за добивање на кредити;
- Недостиг на податоци за образовната структура на Ромите од 15-64 година заради креирање на образовен профил;
- Превенција на дискриминацијата во правата за вработување на Ромите;
- Скриена дискриминација во процесот на вработување (посебно во приватниот сектор).

Специфични стратешки (програмски) цели, резултати, мерки**Под-област на делување: Институционална поддршка за вработување на Ромите**

Специфична стратешка цел 1: Да се зголеми бројот на Ромите евидентирани во АВРМ, како и на оние кои се вклучени во активните мерки за вработување од околу 10 % во 2013 година до најмалку 50% до крајот на 2020 година.

Очекувани резултати:

- 1.1. Подобрена информираноста на Ромите во однос на правата и обврските во областа на вработувањето и можностите за вклучување на пазарот за труд;
- 1.2. Зголемен капацитет за вработување преку обуки, преквалификација, доквалификација на годишно ниво до 2020 година на најмалку 50 Роми;
- 1.3. Да се зголеми бројот на евидентирани Роми во АВРМ;
- 1.4. Да се зголеми бројот на евидентирани Роми активни баратели кои се вклучени во активните мерки на Владата на Р.М;
- 1.5. Да се вклучат единиците на локалната самоуправа и Градот Скопје, во институционалната поддршка.

Мерки:

1.1. Подобрена информираноста на Ромите во однос на правата и обврските во областа на вработувањето и можностите за вклучување на пазарот за труд;

- Информаривни кампањи;
- Промоција на можности на терен во 15 градови каде живеат Роми во значителен број);
- Информативно едукативни активности во просториите на ЦВ;
- Презентации на позитивни примери и искуства.

1.2. Зголемен капацитет за вработување преку обуки, преквалификација, доквалификација на годишно ниво до 2020 година на најмалку 50 Роми;

- Доквалификација;
- Преквалификација;

- Вклучувањето на пазарот на труд;
- Мотивирање на ромската заедница за вклучување во истите преку соработка на АВРМ, МОН и НВОи.

1.3. Да се зголеми бројот на евидентирани Роми во АВРМ;

- Информативно едукативни активности на терен (во 15 градови каде што живеат Роми во значителен број);
- Организирање на алтернативни настани за мотивирање на ромската заедница (саеми, отворени денови итн.);
- Медијација.

1.4. Да се зголеми бројот на евидентирани Роми во АВРМ кои се вклучени во активните мерки на владата;

- Промоција на можности на терен во 15 градови каде живеат Роми во значителен број);
- Информативно едукативни активности во просториите на ЦВ;
- Презентации на позитивни примери и искуства;
- Стимулативни мерки и активности (средби со потенцијални работодавачи);
- Обезбедување на условна финансиска поддршка за бизниси (преку проекти) за евидентирани Роми кои се вклучиле во активните мерки.

1.5. Да се вклучат ЕЛС во институционалната поддршка;

- ЕЛС во 15 градови каде Ромите се застапени во значителен број да подготват ЛАП за вработување на Ромите;
- ЕЛС да обезбедуваат средства од буџетите и со проекти од донатори за имплементација на ЛАП за вработување на Ромите.

Под-област на делување: Зголемување на вработливоста на ромската заедница

Специфична стратешка цел 2: Да се зголеми вработливоста на ромската заедница преку креирање и имплементација на стимулативни политики и програми до крајот на 2020.

Очекувани резултати:

- 2.1. Зголемена искористеност на програмите за дооформување на образованието на возрасни Роми заради полесен пристап на пазарот на трудот;
- 2.2. Зголемување на кредитоспособноста на ромската заедница до 2020 година;
- 2.3. Заживување на Социјалното претприемништво како можност за намалување на невработеноста и сиромаштијата кај Ромите до 2020 година;
- 2.4. Креирана најмалку една политика на ниво на закон или активна мерка на владата која вклучува бенефиции за Ромите кои ќе ги официјализираат бизнисите и ќе вработат други Роми;
- 2.5. Пропорцијална застапеност на Ромите во државната и јавната администрација до 2020 година.

Мерки:

2.1. Зголемена искористеност на програмите за дооформување на образованието на возрасните Роми заради полесен пристап на пазарот на трудот;

- Информативно едукативни активности и кампањи во ромските заедници;
- Промоција на можностите што ги нуди пазарот на трудот со комплетирано основно и средно образование;

- Подготовка на иницијативи на ниво на единиците на локална самоуправа и Градот Скопје;
- Зголемување на бројот на верификувани компетентни спроведувачи на обука;
- Искористување на постоечките финансиски средства;

2.2. Зголемување на кредитоспособноста на ромската заедница до 2020 година;

- Подобрување на хипотекарниот капацитет преку легализација на приватните објекти во сопственост на Роми;
- Поврзување и вмрежување на Роми, со сопствен бизнис и капитал, заради заеднички инвестиции и полесно добивање на заеми и кредити;
- Обезбедување на поволни кредитни линии за бизнисмени кои трајно вработуваат Роми под услови кои ќе гарантираат стабилност и кариера на развој за вработените.

2.3. Заживување на социјалното претприемништво како можност за намалување на невработеноста и сиромаштијата кај Ромите до 2020 година;

- Да се подготви закон за социјалното претприемништво;
- Да се промовираат предностите и можностите што ги овозможува социјалното претприемништво;
- Обука на заинтересираните Роми во однос на основните постулати и начинот на вклучување и спроведување;
- Презентација на добри практики.

2.4. Трансформирање на неформалната економија во формална, во обем кој може да се контролира и е прифатлив за пазарните економии⁶⁵;

- Подготовка на студија за неформалната економија кај ромската заедница во Република Македонија;
- Креирана најмалку една политика на ниво на закон или активна мерка на Владата на Р.М која вклучува бенефиции за Ромите кои ќе ги официјализираат бизнисите;
- Примена на искуствата од одделни земји за разните модели и методи на трансформација на неформалната во формалната економија ;
- Обезбедување шанси на лицата кои се занимаваат со неформална или со сива економија, да работат во официјалната економија;
- Создавање можности за регистрирање на активностите со плаќање одредени минимални даноци или паушали;
- Имплементирање на **постепен приод** во регистрирањето на неформалните бизниси и работи во формалниот пазар, вклучувајќи фази кои се неопходни за „новиот“ учесник на пазарот на трудот да се справи со финансиските оптоварувања, т.е. со реалните трошоци на формалниот пазар;
- Финансиски стимулации за Ромите како што се: постепени плаќања, одлагање на плаќањето на обврските за одреден период, давање заеми по „државно-фиксни“ стапки, субвенционирани грантови за формализирање на бизнисите итн.

2.5. Пропорцијална застапеност на Ромите во државната и јавната администрација до 2020 година;

⁶⁵ Дел од мерките кореспондираат со мерки предложени во Стратегијата за социјална исклученост и намалување на сиромаштијата достапна на веб страната : www.mtsp.gov.mk

- Истражување и подготовка на листа на Роми вработени во државната и јавната администрација, заклучно со декември 2013;
- Анализа на постоечката организациска поставеност и пополнетоста на постоечките позиции на државните и јавните институции и мапирање на потенцијални позиции за вработување;
- Подготовка на листа на можни кандидати за вработување што ќе вклучува: завршени студенти Роми, незавршени студенти Роми, Роми со завршено средно образование и Роми кои се запишани во средното образование;
- Подготовка на критериум за селекција;
- Подготовка на листа на Роми кои ќе бидат поддржани при вработувањето во државната и јавната администрација;
- Лобирање за вработување на Ромите од предлог листата.

ОБРАЗОВАНИЕ

Стратешка определба

Да се подигне нивото на образование на ромската заедница.

Контекст-актуелни состојби

Не е случајно што се смета дека образованието, заедно со вработувањето, го поседуваат најголемиот потенцијал за идниот развој на секоја заедница. Најсигурниот пат за излез од сиромаштијата е пред се поттикнувањето на вработување и подигнувањето на степенот на образованието. Во случај овие две области да доживеат позабележлив раст во следниот период, се очекува тие да дадат силен поттик, на останатите приоритетни области наведени во Стратегијата. Сегашната ситуација со генералното образовно ниво на Ромите е незадоволителна. Иако завршувањето на основното и средното образование се законска обврска, сепак забележителни се отстапувањата. Неписменоста или нискиот степен на образование кај оваа категорија население, продолжуваат да ја форсираат спиралата на сиромаштијата, а со тоа и врзаната висока стапка на невработеност, истакнува д-р. Наташа Габер автор на **Стратегијата за Роми 2005**⁶⁶.

Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците во однос на нивното учество и интервенции при креирањето и имплементацијата на политики и мерки во однос на подобрувањето на образовниот статус на Ромите ги афирмира следниве информации:

Национални документи, стратегии и политики

1. Стратегија за Ромите во Република Македонија

⁶⁶Пасусот, поради висок степен на релевантна актуелност и после 8 години, е превземен од документот “*Стратегија за Ромите во Република Македонија 2005*“, подготвен од Др. Наташа Габер, достапен на веб страната на МТСП: www.mtsp.gov.mk

Во 2005 година Владата на Република Македонија ја усвои **Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2005**. Оваа стратегија е фокусирана на повеќе области и целта на истата е да се подобри стандардот и квалитетот на живеење на ромското население во Република Македонија. **Образованието** како важен сегмент и услов за постигнување на целта на оваа стратегија завзема значајно место во истата.

1. Декада за вклучување на Ромите 2005 – 2015 година

Исто така во 2005 година Република Македонија стана дел од меѓународната иницијатива **Декада за вклучување на Ромите 2005 – 2015** година иницирана од Светската банка и Фондацијата отворено општество, која е фокусирана на четири приоритетни области и тоа:

- Образование;
- Вработување;
- Домување;
- Здравство.

2. Акциски план за образование

По донесувањето на Националната стратегија за Роми и пристапувањето во меѓународната иницијатива **Декада за вклучување на Ромите 2005 – 2015 година**, се изработија четири **акциски и оперативни планови** за четирите гореспоменати приоритетни области, меѓу кои е и **образованието**. НАП се ревидирани во 2009 година.

3. Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование

Во согласност со реформите во Законот за основно образование и Концепцијата за деветгодишно основно образование, учениците -припадници на ромската заедница својот јазик и култура добија можност да ги изучуваат преку воведување на изборниот предмет: јазик и култура на Ромите. Овој предмет започнува да се изведува од трето одделение, па се до крајот на основното образование.

Ромската етничка заедница брои 53879 или 2,66% од вкупното население во Република Македонија. Оваа заедница и во основното и во средното образование наставата ја следи на македонски наставен јазик. Ромите, во изминатиот период, својот јазик го изучуваа факултативно, а од учебната 2008/9 како изборен предмет, односно, јазик и култура на Ромите и тоа од трето одделение со по 1 час неделен фонд и до IX одделение со по 2 часа неделен фонд. За тие потреби Бирото за развој на образованието, изготви и наставни програми од трето до шесто одделение и распиша конкурс за учебник за трето и четврто одделение. Јазик и култура на Ромите кој е застапен во следниве училишта:

Табела бр.3: Преглед на училишта во кои се изведува настава по изборниот предмет Јазик и култура на Ромите

ОУ во кои се изведува настава по изборниот предмет Јазик и култура на Ромите во учебната 2013/14 година.				
Ред.бр.	Град	Училиште	Вкупен број ученици - Роми	Број ученици - Роми кои следат настава по изборниот

				предмет	
1.	Кичево	Санде Штериоски	377	65	
2.	Чаир	Васил Главинов	534	195	
		Јане Сандански	76	50	
3.	Штип	Тошо Арсов	238	94	
		Димитар Влахов	94	33	
		Ванчо Прке	68	37	
4.	Шуто Оризари	Б.Р.Хамид	2101	1635	
		26-ти Јули	496	232	
5.	Делчево	Св. Климент Охридски	20	13	
ВКУПНО:		5	9	4004	2354

За изборниот предмет јазик и култура на Ромите има изработено наставни програми од 3-то до 6-то одделение, и во моментот во тек на изготвување се програмите за 7-мо, 8-мо и 9-то одделение. Изготвени се учебници од 3-то до 5-то одделение, во моментот тече процедура за обезбедување на учебници за останатите одделенија. Ромскиот јазик од академската 2012/13 година е воведен екако изборен предмет на Филолошкиот факултет во Скопје.

Статистички податоци

Табела бр.4: Преглед на запишани ученици Роми во прво одделение во периодот од учебната 2005 до 2012 година.

Р.бр.	Учебна година	Машки	Женски	Вкупен број на запишани во прво одделеници
1.	2005/06	685	671	1356
2.	2006/07	715	654	1369
3.	2007/08	782	699	1481
4.	2008/09	839	833	1672
5.	2009/10	754	729	1483
6.	2010/11	716	605	1321
7.	2011/12	693	606	1299
8.	2012/13	475	486	961

Табела бр.5: Преглед на запишани ученици Роми во основно образование во периодот од учебната 2005 до 2012 година.

Р.бр.	Учебна година	Машки	Женски	Вкупен број на запишани ученици Роми
1.	2005/06	4469	3940	8409
2.	2006/07	4441	3940	8381
3.	2007/08	5268	4882	10150
4.	2008/09	5421	5130	10571
5.	2009/10	5528	5225	10753
6.	2010/11	5410	5103	10513
7.	2011/12	5103	4821	9924
8.	2012/13	4979	4899	9874

Табела бр.6: Преглед на запишани ученици Роми во средно образование во периодот од учебната 2005 до 2012 година.

Р.бр.	Учебна година	Машки	Женски	Вкупен број за запишани ученици Роми
1.	2005/06	654	586	1240
2.	2006/07	678	526	1204
3.	2007/08	831	641	1472
4.	2008/09			
5.	2009/10	1054	900	1954
6.	2010/11	918	780	1698
7.	2011/12	974	749	1723
8.	2012/13	1056	860	1916

Табела бр.7: Преглед на запишани студенти Роми на додипломски студии во високо образовните институции во периодот од академската 2010/11 до 2011/12 година.

Р.бр.	Академска година	Број на студенти Роми запишани во прва година за прв пат	Вкупен број на студенти Роми во високо образовните институции	Машки	Женски
1.	2010/11	84	212	108	104
2.	2011/12	101	216	106	110

Активности и проекти на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, орган во состав на Министерството за образование и наука

ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Ослободување од плаќање на административна такса за потврда за имунизација

Министерството за образование и наука преку секторот за унапредување на основното и средно образование и Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, во 2009 година во соработка со Министерството за здравство, ги ослободија од плаќање на административна такса за потврда за имунизација која е еден од неопходните документи за уписи во прво одделение, основното образование. Оваа ослободување најмногу го почувствуваа ромските семејства за кои овој трошок претставуваше сериозна пречка за упис на нивните деца во основно образование.

Прирачник за недискриминација во воспитно-образовниот систем во Република Македонија

Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците во соработка со невладината организација Национален ромски центар од

Куманово и останатите сектори во Министерството за образование и наука во 2010 година, изработија прирачник за заштита и спречување од дискриминацијата во воспитно-образовниот систем во Република Македонија.

Генерална, односно општа цел на овој прирачник е да се постигне соработка и координација помеѓу сите надлежни институции и индивидуи вклучени во воспитно-образовниот систем во насока на обезбедување на еднакви услови и можности за квалитетно образование на сите деца без разлика на верска, национална, религиозна или било каква друга основа и да се воспостави систем на следење, кој ќе овозможи непречено и квалитетно одвивање на наставата за сите деца, преку меѓусебна соработка и вклученост на сите заинтересирани страни.

Овој проект финансиски е целосно поддржан од Ромскиот едукативен фонд од Будимпешта, Унгарија.

Стратегија за воведување на ромски образовни медијатори во воспитно-образовниот систем / Policy Paper

Основната цел на документот е да се дадат насоки и препораки за воведувањето на ромски образовни медијатори во основното образование во Република Македонија, по искуството стекнато од имплементацијата на активностите од кампањата за образование на Ромите, финансирана од Ромскиот едукативен фонд Будимпешта, како позитивен модел за обезбедување на квалитетно и еднакво образование на учениците од ромската заедница, имплементирана од Националниот ромски центар од Куманово.

Согласно динамиката за реализација на овој стратешки документ, предвидено е првите ромски образовни медијатори да бидат вклучени во системот во учебната 2014/15 година.

Доградба на основното училиште Браќа Рамиз и Хамид во Општина Шуто Оризари

Доградбата на ОУ Браќа Рамиз и Хамид е започната во мај 2013 година. Во училиштето ќе има 18 нови училиници и 3 кабинети за предметна настава. Оваа инвестиција во голем дел ќе обезбеди подобри услови за изведување на квалитетна настава и ќе го растовари изведувањето на наставата, кое во моментот се реализира во три смени.

Доградбата ќе чини вкупно 66 000 000,00 МКД обезбедени од буџетот на Министерството за образование и наука.

Проект: Поддршка на интеграцијата на етничките заедници во образованието

Во рамки на ИПА проектот Поддршка на интеграцијата на етничките заедници во образованието, се организираа обуки за директорите и наставниците во основните училишта. Обуките беа фокусира на теории за **интеркултурно образование** чија цел беше да се сензитивизираат директорите на училиштата за диверзитетот во нивното училиште и да се приближат до концептот за интеркултурализмот и **стратегии за управување со интеркултурни училишни средини**. Покрај ова, преку проектот беа реализирани 5 еднодневни и дводневни обуки за родителите Роми во општините Битола, Куманово, Прилеп, Скопје, Штип и Тетово. Со обуките беа опфатени вкупно 82 родители на ученици Роми.

Исто така, беа организирани дводневни и тридневни обуки за ромски образовни медијатори во општините Битола, Куманово, Прилеп, Скопје и Штип преку кои беа опфатени вкупно 53 лица.

Кампањи за подигнување на свеста кај родителите за упис на нивните деца во основно и средно образование

Министерството за образование и наука, преку Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, на почетокот на секоја учебна година и во текот на месеците август и септември во соработка со ромските невладини организации и ромските информативни центри организира акција за информирање на ромското население за упис на нивните деца во прво одделение основно образование и прва година во средно образование. Оваа акција се организира преку информативни работилници и директна посета на ромските фамилии во нивните домови. Целта е да се подигне свеста кај родителите преку информирање и помош за упис на нивните деца во основно и средно образование.

СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

Намалени критериуми за упис на ученици Роми во јавните средни училишта

Министерството за образование и наука согласно со Националната стратегија за Роми и Акцискиот план за образование, од учебната 2009/2010 година во Конкурсот за уписи во јавните средни училишта, пропиша, дека учениците од ромската етничка заедница можат да се запишат во одредено јавно средно училиште, ако имаат до 10 % помалку поени од бројот на поените предвидени согласно со Конкурсот за соодветните наставни планови и програми и ако ги задоволуваат дополнителните критериуми за испит на знаење и вештини во соодветното училиште.

Проект за стипендирање, менторство и туторство на средношколци Роми

Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, петта година во континуитет го реализира Проектот за стипендирање, менторство и туторство на средношколци Роми. Општа цел на овој проект е преку позитивни интервенции да се зголеми проодноста и успехот на учениците Роми од прва, втора, трета и четврта година од сите државни и приватни средни училишта во Република Македонија. Со овој проект, се опфатени ученици стипендисти од околу 84 училишта и 28 општини ширум Република Македонија.

Проектот се одвива во три фази: односно, стипендирање, менторство и туторство.

Менторство

Целта на менторството е да се обезбеди дополнителна поддршка на средношколците Роми за совладување на наставниот материјал по предметите со кои учениците имаат потешкотии.

Туторство

Третата фаза од проектот е ангажирање на татори за поддршка на учениците матуранти, степендисти на овој проектот. Со ангажирање на овие професори/татори учениците добиваат дополнителна помош за полесно совладување на материјата за полагање на државната или училишната матура, за полесно совладување на еден од избраните екстерни или интерни предмети.

Табела бр.8 Постигнати резултати

Година	Број на доделени стипендии	Број на стипендисти кои успешно ја завршиле годината	Број на ангажирани ментори	Број на ученици кои завршиле четири годишни средно образование	Број на ученици кои се запишале на факултет
2009/10	444	435 (98,4%)	161	/	/
2010/11	611	597 (97,8%)	160	72	30
2011/12	591	586 (99,15)	132	100	45
2012/13	593	591 (99,66%)	106	112	49

Во учебната 2013/14 вкупно се доделија вкупно 626 стипендии за средношколци Роми во две категории.

Изградба на средно училиште во Општина Шуто Оризари

Во моментот привршува изградбата на средно комбинирано гимназиско и стручно училиште во Општина Шуто Оризари, во која ромското население е мнозинство и истото согласно со предвидената динамика треба да ги прими првите ученици во текот на учебната 2014/15 година.

Бесплатни учебници, превоз и сместување во ученичките домови

Владата на Република Македонија преку Министерството за образование и наука веќе неколку години го реализира проектот за бесплатни учебници, исто така следува и бесплатен превоз и сместување во ученичките домови. Сето ова се одлични предуслови за учениците Роми да го продолжат своето образование и да постигнат солидни резултати.

ВИСОКО ОБРАЗОВАНИЕ

Квоти за упис на учениците Роми во високо образовните институции

Оваа пракса функционира со години, како афирмативна мерка за олеснет пристап на учениците Роми во високо образовните институции.

Во академската 2010 година за првпат ромскиот јазик и култура е воведен како изборен предмет на Филолошкиот факултет во Скопје.

Активности на домашните и меѓународните фондации и организации

Покрај овие мерки на Министерството за образование и наука во развојот на образованието на Ромите свој придонес дадоа домашни и меѓународни фондации и организации преку поддршка и директна реализација на проекти фокусирани кон оваа целна група.

Ромскиот едукативен фонд од Будимпешта во соработка со Министерството за труд и социјална политика – ОИСДР, секоја година во 20 општини во Република Македонија вклучуваат 400-450 деца во предучилишното воспитание и образование. Со проектот “Добар старт” покрај поддршката на 100-120 деца за вклучување во предучилишните установи, на истите им се обезбедува облека и хигиенски средства и се опфатени со имунизација како и вклучување на нивните родители во активности преку кои им се дава образовно-интегративна поддршка за образованието на нивните деца.

Страна | 49

Друга значајна интервенција е проектот за турска помош на децата Роми од 2, 3 и 4 одделение во сите основни училишта во општините: Тетово, Гостивар, Кичево и Дебар, кој го реализира невладината организација СОНЦЕ од Тетово, проектот за ресоцијализација на повозрасни деца (8-11 години) кои го напуштиле или воопшто никогаш и не биле дел од образовниот процес, кој се реализира во соработка со НВО Светла иднина од Кочани, стипендирањето на средношколци и студенти Роми од медицинските училишта и факултети, како и стипендиите за студентите Роми кои студираат во и надвор од земјава. Исто така, голем придонес е и поддршката за образование на возрасните Роми која Ромскиот едукативен фонд неколку години наназад ја дава на ромското население во источниот дел од земјата, преку невладините организации ТЕРНИПЕ МК од Делчево и Светла Иднина од Кочани.

Важно е да се напомене, дека од почетокот на Декадата за вклучување на Ромите, Фондацијата отворено општество - Македонија во партнерство/поддршка со УСАИД, Детската фондација Песталоци, Ромскиот едукативен фонд, ОБСЕ, Амбасадата на Кралството Холандија и Амбасадата на Република Унгарија спроведе неколку проекти насочени кон подобрување на образовниот статус на Ромите во РМ. Во рамките на овие проекти се спроведоа следниве активности:

- Преку 500 основци Роми добиваа вон-училишна поддршка во пишувањето на домашни задачи, совладување на наставните содржини и подготовка за писмени задачи;
- Беа обезбедени 2547 стипендии и менторство за средношколци и 1100 стипендии за студенти Роми;
- Преку 1400 наставници присуствуваа на обуки за социјална правда, интерактивни методи на настава, интеркултурно образование, соработка со родителите итн.;
- Повеќе од 1500 родители беа вклучени во работилници за прашања поврзани со образованието на нивните деца.

Сите наброени интервенции придонесоа за зголемување на бројот на ромски ученици со завршено основно, средно и високо образование.

Голем придонес во последните две години е и интервенцијата на Министерството за труд и социјална политика заедно со Светска банка, преку условните парични трансвери во средното образование, како и големиот број на активности на канцеларијата на УНИЦЕФ во Скопје и останатите ромски невладини организации.

Како потврда за гореспоменатите интервенции и резултати што се постигнаа во изминативе 8 години е и истражувањето што го направи д-р. Маја Геровска Митев за потребите на Програмата за развој на Обединетите нации – УНДП, канцеларија во Скопје насловен

како “Преглед на остварениот напредок при спроведувањето на Националната стратегија за интеграција на Ромите и на напредокот во социо-економскиот стандард на Ромите“.

Според неа, од почетокот на Декадата на Ромите во 2005 година, најевидентен напредок е направен во областа на **образованието на Ромите**. Иако амбициозните цели утврдени во Стратегијата и во Акциските планови не се целосно остварени, има видливи подобрувања во вкупниот опфат на ромските деца и млади во образовниот систем. Поконкретно, од 2005 година остварени се:

Страна | 50

- Пораст на бројот на ромски деца опфатени со претучилишно образование од 1,5% на 4%;
- Пораст од 0,84% на бројот на деца со завршено основно образование (во учебната година 2011/12 во споредба со 2006/07);
- Пораст од 27,5% на бројот на запишани Роми во средно образование и пораст на бројот на ромските ученички од 29,5% (во учебната година 2011/12 во споредба со 2006/07);
- Пораст од 49% на младите Роми со завршено средно образование, и пораст на ромските ученички од 73,2% (во учебната година 2011/12 во споредба со 2006/07);
- Пораст од 11,4% на бројот на ромски ученици запишани на факултет и пораст на ромските ученички од 19,7% (во академската година 2009/10 во споредба со 2006/07);
- Пораст од 69,2% на бројот на дипломирани Роми и пораст од 57% меѓу дипломираните студентки-Ромки (во академската година 2011 во споредба со 2007).

Меѓутоа, за образовната вклученост на Ромите во земјата сè уште остануваат одредени важни предизвици. Во извештајот се забележува дека во учебната година 2011/12 во споредба со 2006/07, имало намалување од 0,74% на бројот на деца во основното образование. Освен тоа, бројот на ромски деца во специјалните училишта останува висок. Исто така, евидентиран е мал напредок во однос на порастот на писменоста и образованието за возрасни, а недостига и детална и сеопфатна евиденција за децата опфатени во училишниот систем.

Проблемите и потребите утврдени од страна на сите релевантни заинтересирани страни, кои ќе бидат предмет на делување на оваа стратегија, се идентификувани во областите: предучилишно образование, основно образование, средно образование, високо образование, образование за возрасни и образование за деца со посебни потреби.

Предучилишно образование

- Низок опфат на деца во предучилишно згрижување и воспитание;
- Отсуство на рана социјализација и образовни искуства кај ромските деца, кои се надвор од било каква форма на предучилишно образование и воспитание;
- Недостаток од наставници Роми за предучилишно воспитание;
- Недоволно обучен кадар во предучилишно воспитание, кој не е сензитивен за различностите и не е во состојба во целост да одговори на различните потреби на децата;

Основно образование

- Отсуство на релевантна понова статистика за бројот на деца Роми на возраст за основно училиште (6-14/16);

- Низок опфат на деца во основно образование (голем број на деца кои се надвор од образовниот систем од различни причини - традиција, деца без документи, деца кои живеат во голема сиромаштија итн);
- Недоволното познавање на македонскиот јазик како јазик на настава, доведува до нееднаков старт и неподготвен влез (на дел од) ромските деца во основно образование;
- Ниска стапка на задржување на децата во основното образование и ниска стапка на премин и напредок од едно во друго одделение;
- Висока стапка на осипување кај децата Роми, особено на последниот трет циклус од основното образование (6-9то одделение), како и отсуство на политики и мерки за нивно повторно враќање во образованието;
- Несоодветни и нефункционални системи за поддршка на децата со ниски постигнувања (дополнителна настава, советувања, родителски училишта, итн) за да се задржат во училиште и да им се помогне соодветно да напредуваат;
- Висока стапка на ученици Роми кои се под висок ризик да го прекинат и/или да го напуштат образованието заради привремени внатрешни и/или надворешни миграции (преселба заради сезонска работа, случаи на лажно азиланство) или заради рани бракови;
- Отсуство на оперативни политики и мерки за поддршка, повторно враќање и завршување на основното образование на децата со надмината возраст (над 16 години);
- Отсуство на јасни национални и училишни политики, мерки и системи за поддршка на децата кои се вратени од сезонска работа и/или од странство и нивно реинтегрирање во образовниот систем во РМ;
- Поголема застапеност на ученици Роми во специјалните училишта споредено со учениците од другите етникуми;
- Стеротипи и предрасуди кон Ромите во образованието;
- Недоволна застапеност и учество на родителите Роми во телата на одлучување и управување во училиштата (родителски совети и училишни одбори);
- Недоволна работа на училиштата со родителите и локалната заедница;
- Недостаток од наставници-Роми во основното образование;
- Недостатоци во промоцијата и имплементацијата на изборниот предмет ромски јазик и култура;
- Слаб квалитет на наставата и несензитивна наставна програма;
- Недоволно обучен кадар во основното образование, кој не е сензитивен за различностите и не е во состојба во целост да одговори на различните потребите на децата.

Средно образование

- Отсуство на релевантна понова статистика за бројот на деца Роми на возраст за средно образование (возрасна група 14/15-18 години);
- Низок опфат на деца во средно образование (голем број на деца се уште не продолжуваат во средно образование од различни причини - традиција, голема сиромаштија итн);
- Постои потреба од зголемување на стапката на задржување и премин на учениците Роми од една во наредна година од средното образование;

- Дobar дел од ромските ученици влегуваат во средно образование со помали предзнаења од основно, па затоа сеуште постои откажување на учениците Роми во средното образование;
- Недостаток од наставници-Роми во средно образование;
- Отсуство на политики и мерки за нивно потворно враќање во образованието;
- Несоодветни и нефункционални системи за поддршка на децата со ниски постигнувања (дополнителна настава, советувања, родителски школи, итн.) за да се задржат во школо и да им се помогне соодветно да напредуваат;
- Висока стапка на средношколци Роми кои се под висок ризик да го прекинат и/или да го напуштат образованието заради привремени внатрешни и/или надворешни миграции (преселба заради сезонска работа, случаи на лажно азиланство) или заради рани бракови;
- Недоволна застапеност и учество на родителите Роми во телата на одлучување и управување во училиштата (родителски совети и управни одбори);
- Недоволна работа на училиштата со родителите и локалната заедница;
- Недоволно обучен кадар во средното образование, кој не е сензитивен за различностите и не е во состојба во целост да одговори на различните потребите на учениците.

Високо образование

- Отсуство на релевантна понова статистика за бројот на Роми на возраст за високо образование (возрасна група 18 -21/23години);
- Ниска стапка на влез на средношколци Роми во високото образование;
- Ниска стапка на премин/проодност од една во друга академска година на студентите Роми;
- Ромите покажуваат поголем интерес за општествени науки, а не за наставници/чки за кои Ромската заедница има потреба;
- Мал број на дипломирани Роми;

Образование за возрасни

- Висока стапка на неписменост, особено меѓу жените Ромки;
- Голем процент на возрасни Роми со неоформено основно и/или средно образование;
- Низок степен на информираност и искористеност на можностите за возрасните Роми за дообука, квалификација и преквалификација за разни занимања кои би довеле до нивно вработување;

Образование на деца со посебни потреби

- Голем број на ученици Роми во споредба со другите заедници се вклучени во училиштата за деца со посебни потреби.

Специфични стратешки цели, резултати, мерки

Подобласт на делување: ПРЕДУЧИЛИШНО ОБРАЗОВАНИЕ

Специфична стратешка цел 3: Во периодот 2014-2020 година, да се зголеми бројот на вклучени деца Роми на предучилишна возраст во предучилишното образование за 25%.

Очекуван резултат:

3.1. Зголемен број на вклучени деца Роми на предучилишна возраст (мин. 2 години пред нивното вклучување во основното образование) во предучилишно образование за 5% на годишно ниво во однос на податоците за вклученост во учебната 2013/2014 година.

Мерки:

- Информирање и едукација на родителите /трибини, дебати, работилници/;
- Градење партнерства помеѓу институциите и НВОи;
- Вклучување на медијатори;
- Лобирање за обезбедување на средства на локално и национално ниво.

Специфична стратешка цел 4: Зголемување на учеството на негувателки/воспитувачки Ромки во институциите за предучилишното образование до 2020 година.

Очекуван резултат:

4.1. Вработени најмалку 4 нови негувателки и 2 воспитувачки, Ромки, на годишно ниво во периодот 2014-2020 година.

Мерки:

- Истражувања и подготовка на листи на можни кандидатки со завршено соодветно образование и студентки во завршните години на факултет секоја година;
- Лобирање кај релевантните фактори.

Под-област на делување: ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Специфична стратешка цел 5: Да се опфатат најмалку 98% децата Роми на возраст за запишување во 1 одделение во основно образование, да се подобри успехот и да се постигне минимум од 75% проодност од едно во друго одделение до 2020 година.

Очекувани резултати:

- 5.1 Зголемен опфатот на деца Роми во 1 одделение секоја учебна година во однос на претходната, до целосен опфат;
- 5.2. Зголемена проодност на ученици Роми од одделение во одделение во основното образование, до најмалку 75% на проодност;
- 5.3. Подобрен успех на учениците Роми во 2-от и 3-от период во основното образование, секоја учебна година во однос на претходната.

Мерки:

Зголемен опфатот на деца Роми во 1 одделение секоја учебна година во однос на претходната, до целосен опфат;

- Информирање и едукација на родителите/трибини, дебати, работилници/;
- Градење партнерства помеѓу институциите/установите и НВОи;

- Вклучување на невладиниот сектор во активности за промоција на потребата на родителите Роми за образование на нивните деца, со посебен акцент за вклучување на девојчињата во образовниот процес;
- Вклучување на образовни медијатори;
- Доследна примена на законските барања за определување на реонот што му припаѓа на секое училиште и обезбедување списоци на ученици на соодветната возраст што треба да бидат запишани во дадено основно училиштето според реонот во кој припаѓаат;
- Следење колку од децата се запишани и одат во секое одделно училиште, без оглед на тоа дали го посетуваат училиштето од својот или од друг регион;
- Фокусирање на мерки за стимулирање на запишувањето во прво одделение и избегнување на мерки со кои се санкционира незапишувањето.

Зголемена проодност на ученици Роми од одделение во одделение во основното образование, до најмалку 75% на проодност;

- Обезбедување на дополнителни финансиски и кадровски бенифиции за основните училишта со значителен број деца Роми;
- Доделување на парична помош на социјално загрозените семејства под услов да исполнуваат определени критериуми во врска со образованието на нивните деца (условни парични трансфери);
- Фокусирање на мерки за стимулирање на редовното посетување на училиштето и избегнување мерки со кои се санкционира непосетувањето;
- Тусторство како дополнителна поддршка.

5.3 Подобен успех на учениците Роми во 2-от и 3-от период во основното образование, секоја учебна година во однос на претходната;

- Примена на задолжителната дополнителна настава во текот на целата учебна година за сите ученици што имаат проблеми во совладување на наставниот материјал;
- Тусторство како дополнителна поддршка;
- Стимулативни мерки, награди и признанија;
- Обезбедување на стипендии за средно образование за најдобрите ученици.

Под-област на делување: СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

Специфична стратешка цел 6: Да се зголеми премиот од основно образование во средно образование, да се подобри успехот и значително да се намали осипот/откажувањето на учениците Роми до 2020 година.

Очекувани резултати:

- 6.1. Сите ученици Роми да се запишуваат во средно училиште веднаш по завршување на основното и да го завршуваат средното образование;
- 6.2. Подобрена проодноста на учениците Роми во средното образование од една во друга учебна година;
- 6.3. Зголемување на средниот успех кај средношколците Роми за најмалку 1 индексен поен (оценка) до крајот на учебната 2019/20 година, споредено со постигнувањата од учебната 2012/13 година;
- 6.4. Намален осип, односно откажувањето на средношколците Роми за 10% до крајот на учебната 2019/20 година, споредено со податоците од учебната 2012/13 година;
- 6.5. До крајот на учебната 2019/20 година, во најмалку 10 општини каде што живее значителен % на ромско население, родители Роми да бидат вклучени во советите на родителите и/или училишните одбори.

Мерки:

6.1. Сите ученици Роми се запишуваат во средно училиште веднаш по завршување на основното и го завршуваат средното образование;

- Пуштање во употреба на новоизграденото средно училиште во Општина Шуто Оризари;
- Информирање и едукација на учениците и родителите /трибини, дебати, работилници, кампањи/;
- Градење на партнерства помеѓу институциите/установите и НВОи;
- Вклучување на невладиниот сектор во активностите за промоција на потребата на родителите Роми за образование на нивните деца, со посебен акцент за вклучување на девојчињата во образовниот процес;
- Обезбедување на стипендии за средно образование за учениците Роми;
- Доследна примена на законските барања за задолжително средно образование;
- Фокусирање на мерки за стимулирање на запишувањето и редовното посетување на училиштето и избегнување на мерки со кои се санкционира незапишувањето и непосетувањето.

6.2. Подобрена проодноста на учениците Роми во средното образование од една во друга учебна година;

- Обезбедување на дополнителни финансиски и кадровски бенифиции за средните училишта со значителен број деца Роми;
- Доделување парична помош на социјално загрозените семејства под услов да исполнуваат определени критериуми во врска со образованието на нивните деца (условни парични трансфери);
- Фокусирање на мерки за стимулирање на редовното посетување на училиштето и избегнување на мерки со кои се санкционира непосетувањето;
- Менторство и тусторство како дополнителна поддршка;
- Континуирано следење на проодноста и објавување на резултатите.

6.3. Зголемен средниот успех кај средношколците Роми за најмалку 1 индексен поен (оценка) до крајот на учебната 2019/20 година споредено со постигнувањата од учебната 2012/13 година и намалување на откажувањето на средношколците Роми за 10% до крајот на учебната 2019/20, година споредено со податоците од учебната 2012/13 година;

- Примена на задолжителната дополнителна настава во текот на целата учебна година за сите ученици што имаат проблеми во совладување на наставниот материјал;
- Менторство и тусторство како дополнителна поддршка;
- Континуирано следење на успехот и објавување на резултатите;
- Стимулативни мерки, награди и признанија за најуспешните средношколци Роми.

6.4. До крајот на учебната 2019/20 година, во најмалку 10 општини каде што живее значителен % на ромско население, родителите Роми да бидат вклучени во советите на родители и/или училишните одбори;

- Информирање и едукација на родителите /трибини, дебати, работилници/;
- Градење на партнерства помеѓу институциите/установите и НВОи;

- Вклучување на невладиниот сектор во активностите за промоција на потребата на родителите Роми за образование на нивните деца, со посебен акцент за вклучување на девојчињата во образовниот процес;
- Вклучување на образовни медијатори.

Подобласт на делување: ВИСОКО ОБРАЗОВАНИЕ

Специфична стратешка цел 7: Да се зголеми бројот на Роми со завршено високо образование до 2020 година.

Очекувани резултати:

- 7.1. Зголемен упис на студенти Роми на високо образовните институции, секоја академска година во однос на предходната до најмалку 40% во 2020 година, во однос на состојбата во учебната 2013/2014 година;
- 7.2. Зголемен бројот на студенти Роми кои навреме дипломираат на високо образовните установи во Р. Македонија, за една половина во однос на состојбата во академската 2012/2013 г. до 2020 година.

Мерки:

7.1. Зголемен упис на студенти Роми во високите образовни институции, секоја академска година во однос на предходната до вкупно 40% во 2020 година, во однос на состојбата во учебната 2013/2014 година;

- Зголемување на квотите за запишување на студенти Роми на високите образовни институции;
- Обезбедување на стипендии за студенти Роми.

7.2. Зголемен бројот на студенти Роми кои навреме дипломираат на високо образовните установи во Р.Македонија, за една половина во однос на состојбата во академската 2012/2013 г. до 2020 година;

- Континуирано следење на проодноста на студентите од година во година, до дипломирање;
- Стимулативни мерки, награди и признанија за најуспешните студенти Роми;
- Создавање на можности за вработување на студентите Роми кои ќе завршат во редовен рок.

Специфична стратешка цел 8: Да се зголеми бројот на запишани студенти Роми на педагошките факултети, насоки и други факултети кои продуцираат наставнички кадри.

Очекувани резултати:

- 8.1. Зголемен упис на студенти Роми на педагошки факултет, насоки и факултети кои продуцираат наставнички кадри за една половина во однос на состојбите во академската 2012/2013 година, до крајот на 2020 година.

Мерки:

- Промоција на можности;
- Обезбедување на стипендии за студирање на Роми на наставничките факултети, особено на оние што подготвуваат одделенски наставници и воспитувачи;

- Стимулативни мерки, награди и признанија за најуспешните студенти Роми на наставничките факултети.

Подобласт на делување: ОБРАЗОВАНИЕ НА ВОЗРАСНИ

Специфична стратешка цел 9: Дооформување на основно и средно образование од страна на возрасните Роми, заради стекнување со можност за егзистенција, личен развој и други потреби кои од различни причини не завршиле навреме.

Очекувани резултати:

9.1. Најмалку 25% од ромското возрасно население кои од различни причини не завршиле навреме, истото да го докомплетираат до крајот на 2020 година.

Мерки:

- Креирање на посебни програми за писменување и дооформување на основно и средно образование за ромското население;
- Обезбедување на финансиска поддршка за спроведување на овие програми;
- Подготовка на листи на возрасни Роми заинтересирани за дооформување на основно и средно образование во најмалку 10 општини каде што истите живеат во значителен број;
- Спроведување на едукативен процес во лиценцирани образовни институции

Подобласт на делување: ОБРАЗОВАНИЕ НА ДЕЦАТА СО ПОСЕБНИ ПОТРЕБИ

Специфична стратешка цел 10: Намален број на ученици Роми, вклучени во училиштата за деца со посебни потреби за 20% до 2020 година.

Очекувани резултати:

10.1. Бројот на ученици Роми, вклучени во училиштата за деца со посебни образовни потреби намален за најмалку 20% до крајот на учебната 2019/20 година, споредено со податоците од учебната 2012/13 година.

Мерки:

- Зајакнување на стручните комисии за категоризација со социјален работник, прихолог и преведувач по потреба (доколку ученикот не го разбира јазикот на кој се испитува);
- Зајакнување на капацитетите на училиштата со вработување на дефектолози;
- Ревизија на постоечкиот правилник за оценка на специфичните потреби на лицата со пречки во менталниот или телесниот развој;

- Примена на новиот правилник за оценка на специфичните потреби на лицата со пречки во менталниот или телесниот развој;
- Редовни контроли во училиштата од страна на Државниот просветен инспекторат.

ДОМУВАЊЕ

Стратешка определба

Намалување на јазот во квалитетот на домување помеѓу ромската и неромските заедници во Република Македонија.

Контекст/актуелни состојби

Неоспорно е дека домувањето претставува основна егзистенцијална човекова потреба која, со својата приоритетност, се наметнува како еден од поважните животни проблеми. Домувањето ги исполнува физичката потреба за создавање безбедност и засолниште од времето и климатските услови, психолошката потреба за создавање чувство на личен простор и приватност, но и социјалната потреба за заеднички простор на семејството. Преку (не)решавањето на проблемот на домување на секое лице, се олеснуваат или се усложнуваат и голем број други животни прашања кои се директно или индиректно врзани со него (социјални, економски, социолошки, психолошки, политички, просторно- плански, правни и сл.). Од друга страна, правото на домување е универзално човеково право кое е признато на меѓународно ниво во над сто национални устави во светот. Суштината на остварувањето на правото на домување е хуманистичкото сознание дека човечкиот живот е повеќе од гола егзистенција, односно дека подразбира и соодветно домување кое задоволува одредени стандарди. Право на секој маж, жена, млада личност и дете, е безбеден дом и заедница, како дел од предусловите за мирен и достоинствен живот.

Во рамки на процесот за креирање на Националната стратегија за Роми 2005, д-р. Наташа ГАБЕР-Дамјановска направи истражување во однос на домувањето на ромската заедница во Република Македонија. Според неа, податоците говорат дека најголем број на Роми во Македонија живеат во урбани населби (95%), при што, побројно се концентрирани во посиромашните реони (гета) или во субурбани области. Општа констатација е дека условите во кои тие живеат се мошне лоши, често под нивото на прокламираните стандарди на соодветно домување и постојано се перпетуираат. Често се работи за долгорочно населени населби со нејасен сопственички статус надвор од урбаното планирање, немаат основна инфраструктура и услугите на државниот систем се тешко достапни. Според некои проценки, околу 70% од Ромите, немаат документи за сопственост на нивното живеалиште. Се наметнува прашањето на поглобално решавање на овие состојби, посебно ако се земе превид фактот дека Ромите во Република Македонија не живеат номадски, што значи дека на локациите на кои се населиле живеат веќе подолго време. Оваа ситуација ја потврдуваат и

различни истражувања. Резултатите од анкетата спроведена во Шуто Оризари покажуваат дека: повеќе од половината семејствата живеат со уште едно семејство заедно во заедница, 2 до 5 метри квадратни припаѓа на еден член во семејство, кај 40% од анкетираниите; над половината анкетирани немаат услови за лична хигиена (капење); околу 60% користат вода во своите домови, за разлика од останатите 40% кои имаат пумпи во своите дворови или на јавни места; околу 15% користат импровизирани тоалети, додека околу 1,5% од семејствата воопшто немаат вода. Ваквата тешка положба ја констатираат, исто така, и други истражувања. Во Националната студија „Домувањето на сиромашното население - фокус на Ромите во Република Македонија“, подготвена во 2012 година за потребите на Хабитат Македонија во рамки на проектот: „Промовирање на правата за домување на Ромите“, авторот д-р. Наташа Габер-Дамјановска констатира дека ромските семејства често живеат во лошо градени супстандардни домови, без соодветен довод на безбедна вода за пиење и без одвод на комуналните отпадни води. Податоците на Институтот за јавно здравје на Република Македонија за 7 ромски заедници на територијата на Градот Скопје (без најголемата, во Шуто Оризари) покажуваат дека 63% од ромското население во овие заедници живее во објекти од цврста градба, 7,25% од семејствата живеат во импровизирани куќи изработени од неградежен материјал (картон, најлон, алуминиумски лимови, пластика, итн.) и 29,5% во руинирани и монтажни објекти. Домовите на ромските семејства се мали, планирани за извршување и обезбедување на основните животни потреби, при што повеќе од 50% од населението располага со животен простор од помалку од 5 квадратни метри по член од семејството. Околу 40% од семејствата живеат во колективни домови, односно во домови што ги делат со друго семејство. Само 16% од ромските домови во овие 7 ромски заедници имаат тоалет и бања внатре во куќата; 77% од семејствата имаат санитарен јазол (или полски тоалет) во дворот, а 58% користат чешма за вода надвор од домот. Но, и понатаму речиси 10% од ромското население нема никаков довод на вода за пиење и за одржување на секојдневната хигиена, а се проценува и дека околу 50% од овие семејства немаат соодветно решение за одвод на отпадните комунални води од нивните домови.

Неколку извештаи подготвени од ресорните министерства за спроведените активности во рамки на Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Роми во Република Македонија, се извор на податоците елаборирани подолу.

Според податоците доставени од Министерството за транспорт и врски, во однос на активностите за спроведување на НАП за домување, Министерството за транспорт и врски, во соработка со Единиците на локалната самоуправа во населби претежно населени со Роми за периодот 2009–2013 година, имплементирани се повеќе проекти во насока на подобрување на комуналната инфраструктура во градовите каде Ромите живеат и се застапени во значителен број, имплементирани се повеќе проекти во следниве две области:

I. Комуналната инфраструктура

II. Домување на социјално ранливи групи Ф/П 1674

Проекти во областа на комуналната инфраструктура

Во предметниот период имплементирани се вкупно 38 проекти, во 15 општини, со вкупна вредност од 44. 116. 095 денари. Истата се реализираше по потпишувањето на Меморандум

за соработка помеѓу НКИДСР и 17 ЕЛС.

Вкупната сума на предвидени средства за истиот период изнесувала 45.707.927,00 денари. Се забележува дека поголемите општини, како и оние во кои бројот на Ромско население е значителен (Битола, Прилеп, Штип, Кочани), искористиле поголем дел од средствата.

Иако степенот на искористеност на средствата е висок, сепак може да се констатира дека се уште постои значителна потреба од интервенции во областа на инфраструктурата, а со тоа и финансиски средства (од буџетски и други извори), за да се дојде до состојби кои би биле задоволителни и кои ќе обезбедат подобар квалитет на живеење на Ромите во овие градски населби

Во прилог следи табелата бр. 7 во која се поместени податоците за општините корисници на фондови преку проекти поддржани од НКИДСР и Министерството за транспорт и врски, распределени по години за периодот 2009 – 2013 година.

Табела бр. 7:

Општина	Година					Вкупно
	2009	2010	2011	2012	2013	
Шуто Оризари	3.487.927,00					3.487.927,00 МКД
Прилеп		2.000.000,00	900.000,00	1.000.000,00	927.922,50	4.827.922,50 МКД
Битола		1.394.000,00	2.086.000,00	1.781.410,00	1.500.000,00	7.301.410,00 МКД
Куманово		1.000.000,00				1.000.000,00 МКД
Берово					1.000.000,00	1.000.000,00 МКД
Делчево		500.000,00	800.000,00			1.000.000,00 МКД
Кочани		1.000.000,00	1.000.000,00	1.000.000,00	2.000.000,00	5.000.000,00 МКД
Виница		500.000,00		1.000.000,00	1.500.000,00	2.000.000,00 МКД
Велес		1.000.000,00		1.000.000,00		2.000.000,00 МКД
Ѓорче Петров			500.000,00			500.000,00 МКД
Карпош		500.000,00				500.000,00 МКД
Гази Баба		500.000,00	1.500.000,00	1.000.000,00	1.000.000,00	4.000.000,00 МКД
Чаир		500.000,00	1.700.000,00			2.200.000,00 МКД
Кичево		500.000,00	1.000.000,00			1.500.000,00 МКД
Дебар		500.000,00				500.000,00 МКД
Пробиштип					798.835,00	798.835,00 МКД
Штип		1.000.000,00	1.500.000,00	3.000.000,00	1.000.000,00	6.500.000,00 МКД
					Вкупно	44.116.094,50 МКД

Од приложеното може да се констатира дека во периодот 2009 – 2013 година, најмногу напори и средства се вложени во подобрување на постоечката и изградба на нова комунална инфраструктура во населбите во кои живеат Роми.

Домување на социјално ранливи групи Ф/П 1674

Во тек на имплементација е Проектот за домување на социјално ранливи групи - Ф/П 1674, кој се финансира делумно со заем во износ од 25.350.000,00 Евра од Банката за развој при Советот на Европа по Договорот за заем Ф/П 1674 (2009), и со средства во износ од 25.350.000,00 евра од Буџетот на Република Македонија, за изградба на вкупно 1.754 социјални стана во 33 станбени згради во 26 града на територијата на Република Македонија.

Реализацијата на проектот е во период од 2007 до 2016 година.

Распределбата на изградените станови се врши согласно Одлуката на Владата на Република Македонија за распределба на социјални станови како и условите за нивно користење изградени според Програмата за изградба и одржување на станови во сопственост на Република Македонија (“Службен весник на Република Македонија“ бр. 96/09 и 122/10).

Согласно со оваа одлука, а и по иницијатива на НКИДСР, корисници на социјални станови можат да бидат 7 категории на граѓани, лица во социјален ризик и други ранливи групи, кои се станбено необезбедени, меѓу кои е категоријата, лица социјално загрозени припадници на ромската заедница (согласно со Стратегијата за Ромите на Република Македонија 2005).

Согласно објавениот оглас во **2009 година** за распределба на становите изградени по Проектот за домување на социјално ранливи групи - Ф/П 1674, по податоците добиени од Комисијата за распределба на овие станови при Министерството за транспорт и врски со распределба на становите во Градот Скопје населба Ѓорче Петров, од 102 изградени стана во два објекти за ромски семејства распределени се и вселени во 2010 година 19 стана, а во Македонска Каменица се вселени 29 стана, но на огласот за распределба се немаат пријавено лица од ромската заедница.

Со огласот објавен во **2010 година** за распределба на становите изградени по Проектот за домување на социјално ранливи групи - Ф/П 1674, во Охрид - 71 стан, Кичево - 32 стана, Кавадарци - 30 стана, Кочани - 29 стана и 46 стана во Крива Паланка, становите се распределени и во 2011 година вселени, од кои за припадници на Ромската заедница кои аплицирале во сите категории, во објектот во Охрид се распределени 10 стана, во Кичево 4 стана, Кавадарци 9 стана, Кочани 7 стана и Крива Паланка 12 стана.

Согласно со Проект за домување на социјално ранливи групи Ф/П 1674, по завршување на објавените огласи во **2012 година** за становите во изградените објекти во Битола со 78 стана, во Штип со 91 стан и во Берово со 51 стан, од страна на Комисијата за распределба на овие изградени вкупно 220 социјални станови, наменети за домување на социјално ранливи групи станбено необезбедени, објавени се конечните ранг листи за лицата на кои им е распределен стан.

- Штип 91 стан, за ромски семејства распределени се 15 стана;
- Битола 78 станови, за ромски семејства распределени се 12 стана; и
- Берово 30 станови, за ромски семејства распределени се 14 стана.

Од изградените и распределени станови до 2013 година, 11 објекти со 559 стана, за семејства припадници на ромската заедница распределени се 102 стана под закуп, во сите седум категории социјално ранливи групи, утврдени со Одлуката на Владата на Република Македонија.

Во 2013 година со градба се отпочнати 3 (три) објекти во Прилеп со 76 стана, во Демир Хисар со 25 стана во Ресен со 18 стана.

Просечната цена на чинење, за изградба на овие социјални станови изнесува 575 евра по м² плус ДДВ.

Имајќи предвид дека токму проблемите на Ромите со домувањето најакутно се манифестираат во контекст на локалните околности и услови на живеење, разбирливо е дека успешноста на една Национална Стратегија е првенствено условена од нејзината практична реализација на локално ниво. Како резултат на тоа, во одредени општини во кои е концентрирано мнозинството од ромското население, заедно со ромските здруженија, произлегоа иницијативи за донесување на локални акциски планови, за пренесување на активностите од централно на локално ниво.

Од реализацијата на Проектот ИПА компонента – 2008 година, реализиран во

периодот 2011 – 2012 година, ангажирани се домашни и меѓународни експерти кои, во соработка со Министерството за труд и социјална политика -ОИСДР, подготвија анализа и ги утврдија потребите за обуки и за подготовка на локални акциски планови (ЈАП). Потоа тоа истите спроведоа процес и креираа ЈАП во 10 општини.

Домувањето честопати се поврзува и со социјалната исклученост на ромската заедница. Во таа насока, дел од преземените активности и мерки се и активностите на Министерството за труд и социјална политика: Програмата Условни парични трансфери (Cash Conditional Transfer, CCT) и Програмата за субвенционирање на потрошувачката на енергија, во согласност со која се врши субвенционирање на трошоците за електрична енергија, огревно дрво, јаглен, екстралесно масло/нафта за домаќинства и централно затоплување.

Според податоците од теренската работа на граѓанските организации и РИЦ, дел од ромските семејства не успеваат да ја приложат потребната документација: последна платена сметка за електрична енергија или пак правно нерегулирани сопственички односи на домовите, престојување во живеалишта под наем за кои односите со сопствениците не се соодветно регулирани. Ова се само дел од причините кои оневозможуваат некои од припадниците на ромската заедница да бидат корисници на субвенциите.

Во однос на потребите од поголема комуникација помеѓу ромската заедница и институциите на системот, административна и логистичка поддршка за одредена документација (идентификувани како проблем во НАП за домување) – Министерството за труд и социјална политика, преку **Ромските информативни центри** (партнерски проект на Министерството за труд и социјална политика и граѓанските организации, кој се спроведува во неколку општини: Тетово, Гостивар, Прилеп, Битола, Куманово, Штип, Винаца, Делчево, Кочани, Берово и 2 во Скопје), придонесува за подобра информираност на ромската заедница во однос на одредени административни процедури и потребни документи за остварување на одредени права. На тој начин, поголемиот дел од огласите и активностите во соодветната област се достапни до ромската заедница. По донесувањето на Законот за третман на бесправно изградени објекти, се очекува бесправно изградените и/или нерегистрираните живеалишта да може да се евидентираат и да станат дел од Деталниот урбанистички план (ДУП) и од Генералниот урбанистички план (ГУП). Ромските информативни центри беа вклучени во информирањето на населението и во логистичката поддршка при поднесувањето на барања за легализација.

Значајна активност на Министерството за труд и социјална политика во оваа насока е Акцијата за евиденција на лица во Матичната книга на родените, како една од мерките за излегување од маѓепсаниот круг на сиромаштијата, поврзана со остварувањата на права и обврски од сите области.

Покрај економските, состојбата во домувањето е резултат и на социо-културни фактори, кои дополнително ја усложнуваат комплексноста на социјалната исклученост на ова население. Истражувањата покажуваат дека овие категории население најчесто долгорочно се населуваат во живеалишта со нејасен сопственички статус, надвор од урбанистичкото планирање, без основна инфраструктура, поради што и комуналните услуги се малку достапни или воопшто не се достапни. Со оглед на постојаниот пораст на сиромаштијата, застареноста и несоодветното одржување на голем дел од станбениот фонд, се очекува дека и ова ќе придонесе за дополнително влошување на состојба во сиромашното домување. Оттука, според авторот, особено се наметува прашањето на поглобално решавање на овие

состојби, кои се манифестираат како:

- живеење во бесправно изградени објекти, каде што често не се решени основните инфраструктурни услови (нема струја и вода, а доколку има, водата е бактериолошки неисправна и загадена, често недостасуваат канализациона мрежа, асфалтирани патишта и улично осветлување, отсуствува систем на урбана инфраструктура);
- стихијна појава на нови населби без системска контрола (надвор од урбанистичките планови), како резултат на непостоење на програма за планско и сеопфатно решавање на домувањето (најчесто населување на маргиналните делови на градовите);
- преоптовареност на постојната комунална мрежа (која е често застарена и го нема потребниот капацитет);
- растечка густина на населението на иста површина кај некои категории население, кои традиционално живеат во семејни заедници, појава на пренаселеност во однос на станбената корисна површина;
- непоседување на имотни листови од низа причини (поради нерешениот сопственички статус, но и поради непознавањето на неопходната постапка која се доживува како компликувана);
- изложеност на потенцијални ризици за здравјето на населението (факт што повлекува дополнителни трошоци на државата во оваа сфера);
- појави на дискриминација по различна основа во користењето на правото на домување;
- потенцијални можности за избувнување на незадоволство или на конфликти (постоење потенцијална импресија дека тоа население е маргинализирано и дискриминирано);
- ограниченост во пристапот кон поволни кредити или кон расположливиот станбен фонд поради превисоките цени;
- просторна сегрегација по етнички или други основи на заедници кои поседуваат сопствени културни или социјални особености и кои се неретко цел на наследени предрасуди и стереотипи од страна на „другите“.

Проблемите и потребите кои се предмет на делување на оваа стратегија се поставени во подобластите на делување: Легализација и урбанистичка документација, Комунална инфраструктура и Законска регулатива. Тоа се:

Легализација и урбанистичка документација

- Неподнесени барања за легализација од страна на Ромите во законскиот рок;
- Неинформираност за комплетирање на поднесените барања за легализација (елаборати) до септември 2015;
- Потреба од едукација на ромското население во сферата на домувањето;
- Нелегализирани објекти (спротивно на ДУП);
- Недонесени ДУП во општините ;
- Одлуки на советите на општините за вклучување на ромски маала во ДУП;
- Немање на средства за изработка на ДУП во Општините;
- Постојење на население / места надвор од ГУП;
- Подготовка на преглед на локации на ромските населби на ниво на општини;
- Незапишан сопственички статус поради неизложеност на земјиште кај значителен дел од ромската заедница⁶⁷ .
-

Комунална инфраструктура

⁶⁷ Овој проблем е лоциран и изнесен од страна на Агенцијата за катастар на Република Македонија

- Неизградена комунална инфраструктура во ромските населби (водовод, канализација, улици, осветлување, комунална хигиена/собирање на отпад итн.);
- Немање на средства за изработка проекти за комунална инфраструктура во Општините.

Законска регулатива

- Непостоење на закон за социјално домување;
- Непостоење на подзаконска регулатива за субвенционирање на закупнини и други трошоци за домување за социјално ранливи Роми.

Специфични стратешки цели, резултати, мерки

Подобласт на делување: ЛЕГАЛИЗАЦИЈА И УРБАНИСТИЧКА ДОКУМЕНТАЦИЈА

Специфична стратешка цел 11: Да се легализираат 70% од населбите населени со ромско население до 2017, каде што постои можност.

Очекувани резултати:

- 11.1. Донесени ДУП и ГУП, каде што е можно, во најмногу до 70% од населбите каде што се легализираат објектите во населби претежно населени со ромско население до 2020 година;
- 11.2. Обезбедено алтернативно времено сместување за најмногу 50% од граѓаните од населбите населени претежно со ромско население чиешто објекти не можат да бидат предмет за легализација;
- 11.3. Обезбедено трајно сместување за најмногу 50% од граѓаните од населбите населени претежно со ромско население, чиешто објекти не можат да бидат предмет за легализација;
- 11.4. Зголемен број на Роми кои извршиле запишување на сопственички статус на земјиште.

Мерки:

11.1 Донесени ДУП и ГУП во најмногу до 70% од населбите каде што се легализираат објектите во населби претежно населени со ромско население до 2020 година;

- Да се обезбедат средства во годишните програми за работа на ЕЛС за изработка на ДУП (ГУП) за најмногу до 50% од населбите населени претежно со ромско население до 2020г.;
- Имплементација на процес за креирање на ДУП и ГУП согласно законот;
- Ефективна и ефикасна контрола на бесправна изградба.

11.2. Обезбедено алтернативно времено сместување за најмногу 50% од граѓаните од населбите населени претежно со ромско население чии што објекти немале можност за легализација;

- ЕЛС да обезбедат објекти за алтернативно времено сместување за најмногу 50% од ромската заедница во периодот 2014-2020 година.

11.3. Обезбедено трајно сместување за најмногу 50% од граѓаните од населбите населени претежно со ромско население чии што објекти немале можност за легализација;

- Во годишните програми ЕЛС да обезбедат услови и средства за трајно сместување на најмногу 20% од ромската заедница во периодот 2014-2020 година.

11.4. Зголемен број на Роми кои извршиле запишување на сопственички статус на земјиште;

- Активности за зголемување на јавната свест и прибирањето на податоци да се реализираат на терен при што одговорните реализатори би ги посетиле сите предметни недвижности;
- Состаноците за систематско запишување на сопственост треба да се одржуваат во различно време на различни места/локации кои ќе бидат соодветни. Овие активности треба да ги земаат предвид улогите и одговорностите на жените;
- При посетите на терен, одговорните треба да овозможат еднаквост на мажите и жените при дискусиите за правата поврзани со недвижностите;
- Локални лица кои ја познаваат заедницата односно населбата /активисти на НВО или поединци/, би требало да бидат вклучени во постапката;
- Надлежните и изведувачите треба да бидат компетентни односно обучени и искусни за комуникација со заедницата. Најмалку еден член од тимот треба да е жена;
- Теренската работа треба да биде претходно најавена/пр.преку локални медиуми/, Излезните резултати треба да бидат последователно објавени и промовирани во заедницата и јавноста.

Подобласт на делување: КОМУНАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА

Специфична стратешка цел 12: Да се изгради најмногу 50% од комуналната инфраструктура во населбите населени претежно во ромско население, каде што е можно, до 2020 година.

Очекувани резултати:

- 12.1. Изработена проектно-техничка документација за најмногу 50% од комуналната инфраструктура од страна на ЕЛС до 2020 година;
- 12.2. Подобрени условите за живеење на најмногу 50% од локалните ромски заедници.

Мерки:

12.1. Изработена проектно-техничка документација за најмногу 50% од комуналната инфраструктура од страна на ЕЛС до 2020 година;

- Со годишните програми на ЕЛС, да се обезбедат средства за изработка на проектно-техничка документација најмногу до 50% , во населби претежно населени со ромско население.
- Спроведување на процеси за јавни набавки и избор на фирми реализатори.

Страна | 66

12.2. Подобрени условите за живеење на најмногу 50% од локалните ромски заедници;

- Со годишните програми на ЕЛС, да се обезбедат средства за изградба или реконструкција на комуналната инфраструктура во населби претежно населени со ромско население.
- Обезбедување на донации од домашни или меѓународни донатори;
- Спроведување на процеси за јавни набавки и избор на фирми реализатори;
- Имплементација на градежни активности.

Подобласт на делување: ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА

Специфична стратешка цел 13: Измена и дополна на постоечката и донесување на нова законска регулатива за домување на социјални и ранливи групи до 2015 година.

Очекувани резултати:

13.1. Донесен закон и соодветни подзаконски акти на законот за социјално домување до 2015 година;

13.2. Измена и дополнување на законот за постапување со бесправно изградени објекти.

Мерки:

- Формирање на работна група составена од релевантни експерти;
- Анализа на постоечката законска регулатива поврзана со социјалното домување;
- Подготовка на предлози на законски решенија и подзаконски акти;
- Лобирање за прифаќање и усвојување на предлозите;
- Обезбедување на политичка поддршка за што поитно донесување на закон за социјално домување и соодветни подзаконски акти на законот.

ЗДРАВСТВО

Стратешка определба

Континуирано подобрување на здравствениот статус на ромската заедница во Република Македонија**Контекст-актуелни состојби**

Како последица на неповолните социјално-економски услови на живеење, отежнатиот пристап до услугите за здравствена заштита и нивниот квалитет, како и отежнатиот пристап до правда, особено во однос на правата на здравствена заштита, во споредба со мнозинската популација, Ромите во Република Македонија, имаат неповолен здравствен статус и покус животен век.

Здравствените статистики во Македонија не се класифицирани според етничка припадност, а надлежните здравствени институции немаат соодветни податоци за здравствениот статус на Ромите. Недостатокот на соодветни податоци е една од главните причини за неможнота да се креираат долгорочни и одржливи решенија за обезбедување на пристап до здравствените услуги за Ромите. Во моментот, истражувањата и работата на граѓанските организации, се единствен извор на податоци за актуелната состојба во ромските заедници во поглед на здравјето.

Нееднаквиот третман во пристапот до здравствената заштита резултира со дискриминација, злоупотреба и прекршување на основните човекови права на ромската популација, која поради недостаток на поддршка, финансиска несигурност, недоволно познавање на правните механизми за заштита, се откажуваат од поведување на судски постапки и барање на одговорност од надлежните страни. На овој начин, се придонесува кон општо прифаќање на прекршувањето на здравствените права како нормална појава, а пристапот на Ромите до основните здравствени услуги континуирано покажува потреба од подобрување.

Многу Роми, немале можност самостојно да изберат матичен доктор, туку при приватизацијата на примарната здравствена заштита, нивните здравствени картони по случаен избор биле доделени на матичните доктори. 45% мажи и 64% жени Ромки страдаат од хронични заболувања. Од нив, дури 73% не се во можност да ги набават неопходните лекови за третман на овие заболувања. Ромите не се задоволни од услугите во секундарното и терцијарното здравство, поради: недоволните објаснувања за здравствената состојба, потребната терапија и понатамошниот тек на болеста; учеството кое треба да го платат за овие услуги и односот на медицинскиот персонал. Недоволното објаснување од страна на медицинскиот персонал е сериозен проблем за ромското население, бидејќи на околу 90% од ромското население кое страда од одредени хронични болести не му било укажано за потребата од редовни медицински проверки⁶⁸.

Превентивната здравствена заштита на мајките и децата Роми е недоволна во поглед на имунизацијата, здравствената едукација и посетите од патронажните служби. Имунизацијата на децата Роми е под националниот просек од 95%, а покриеноста со одделни вакцини кај децата од 0-6 години, во различни општини се движи од 20 – 90%⁶⁹. Лошите социо-економски услови и секојдневното барање на работа за егзистенцијални

⁶⁸ ЕСЕ, Павловски Б., Здравјето, здравствена заштита и влијанија врз здравјето на Ромите во РМ, 2008

⁶⁹ Мониторинг во заедницата, 2012, спроведен од здруженијата РОМА С.О.С Прилеп.; КХАМ Делчево; ЕСЕ Скопје; ЛИЛ Скопје и ЦДРИМ Скопје, на територија на општините: Прилеп; Делчево; Винаца; Шуто Оризари; Горче Петров и Карпош

потреби придонесуваат за слабиот одзив на ромските родители и ниското ниво на посветено внимание кон редоследот за целосна имунизација на децата. Неверувањето во позитивните ефекти од вакцините влијае на незаинтересираноста за вакцинација на децата, а телевизиските прилози во однос на одредени типови на вакцини дополнително влијаат на создавање страв и предрасуди кон имунизацијата. Поради честото менување на живеалиштето и несоодветните адреси на нивните домови, Ромите не ги добиваат навреме поканите за вакцинација на децата.

Пристапот до гинеколошки услуги за дел од Ромките е несоодветен. Утврдено е непостоење на гинеколошки ординации во помалите урбани средини, особено во ромските населби. Во однос на антенаталната заштита, 21% Ромки воопшто не направиле ни една здравствена проверка во текот на бременоста; стапката на користење на контрацепција, пред се поради високите цени на чинење, е исклучително ниска – во текот на 2012 година, 26% од Ромките не користеле никаква заштита, во однос на 10% Македонки кои не користеле контрацепција. Утврден е и висок процент на абортуси меѓу Ромките – 34% Ромки имале барем еден абортус во текот на животот наспроти 13% Македонки⁷⁰.

Иако, во 2009 е изменет Законот за здравствено осигурување со цел да се овозможи универзално здравствено осигурување за сите граѓани, подоцнежните промени со законските реформи претставуваат пречка за Ромите, особено за оние кои живеат во сиромашните предградија и во привремени живеалишта. Имено, честите измени и дополнувања на законската регулатива, неоедначената пракса во спроведување на законските прописи, несоодветното и ненавремено информирање на Ромите за промените во постапката за остварување на правото, како и сложената административна процедура со која се наметнуваат дополнителни обврски за поднесување на документација, се само дел од проблемите со коишто се отежнува пристапот до правото на здравствено осигурување за Ромите.

Загрижувачки е последниот предизвик со кој се соочија граѓаните со пониски примања и невработените лица оваа година, а се однесува на обврската да поднесуваат изјава за остварени приходи за претходната година, во постапката за продолжување на правото на здравствено осигурување со која се потврдува дека немаат повисоки примања од 96.600 денари во претходната година. Периодот за исполнување на оваа обврска, според повикот на ФЗОМ, беше од 1.02.2013 година до 31.03.2013 година при што на 50% од евидентираните осигуреници им прекина правото на здравствено осигурување во април 2013, заради неподнесување на изјава за остварени приходи, а потоа за да можат повторно да го остварат правото имаа обврска да поднесат нова пријава и комплетна документација за сите членови на семејство (како лица кои го остваруваат правото по прв пат). Доколку се земе во предвид процентот на невработени и нивото на сиромаштија помеѓу ромската заедница, може да се претпостави дека значително е висок бројот на Роми кои го изгубиле правото на здравствено осигурување во оваа постапка. Меѓутоа поради недостатокот на сегрегирани податоци по етничка припадност, точниот процент не е дефиниран и со тоа не е утврдена реалната тежина на оваа административна процедура за ромската заедница.⁷¹

Сериозни пречки во остварувањето на правото на здравствено осигурување и правото на здравствена заштита претставува недостатокот на лични документи, постоењето на лица без

⁷⁰ ЕСЕ. Павловски Б. Проценка на состојбата по однос на сексуалното и репродуктивното здравје и правата на населението во РМ. 2012

⁷¹ Здружение РОМА С.О.С. Прилеп

државјанство и нерегистриран граѓански статус. Со оглед на тоа што здравственото осигурување на товар на Буџетот на РМ е достапен само за државјаните на РМ и за лицата кои може да го докажат статусот, Ромите кои не се евидентирани во правниот систем немаат пристап до правото.⁷²

Медицинскиот персонал го негира постоењето на дискриминаторски практики, но податоците од истражувањата укажуваат на неможнота на дел од Ромите целосно да ги уживаат нивните права на здравствена заштита и на дискриминација во третманот на Ромите како пациенти. Така на пример, пред основните судови во Прилеп, Битола и Кочани во изминатите три години поведени се судски постапки за 4 случаи на пациенти Роми, каде во кривични и граѓански постапки се докажува сомневањето за прекршување на правата од здравствена заштита поради пропусти во лекувањето и давањето здравствени услуги, како и пропусти во однос на пристапот до информации за здравствената состојба.⁷³ Во извештаите на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација и канцеларијата на Народниот правобранител⁷⁴, нотирани се исто така, случаи на дискриминација на Ромите во остварувањето на здравствените права. Дополнително на тоа, 42,2% од Ромите кои посетиле лекар специјалист во 2012/2013 година, изјавиле дека се соочиле со одреден вид на дискриминација, додека 44,8% од Ромите кои се лекувале во болничката здравствена заштита во 2012/2013 година го изјавиле истото. Додека за истиот период само 15,7% од лицата од останатите етнички заедници кои посетиле лекар специјалист изјавиле дека се соочиле со одреден вид на дискриминација и само 11,3% од лицата од останатите етнички заедници кои користеле болничка здравствена заштита го изјавиле истото⁷⁵. Освен тоа, податоците од граѓанските организации⁷⁶ упатуваат на голем број случаи на незаконско наплаќање на одредени здравствени услуги без да им се издаде фискална сметка, како и случаи на незаконско задржување на личните документи во здравствените институции во случај на неможност да се наплати одредена медицинска услуга. Исто така, регистрирани се случаи од одредени матични гинеколози кои одбиваат бремени Ромки да ги регистрираат како пациенти, бидејќи сметаат дека Ромките не можат да ги платат услугите.⁷⁷ Воедно и покрај донесениот Закон за заштита на правата на пациентите, се уште се бележат бројни прекршувања на правата на пациентите помеѓу ромското население, имено 22,3% од Ромите кои се лекувале во болничката здравствена заштита во периодот 2012/2013 година изјавиле дека им било прекршено правото на приватност, додека истото го изјавиле само 3,8% од припадниците на останатите етнички групи кои користеле ваков вид на здравствена заштита.

Како фактор кој дополнително придонесува за несоодветен третман на Ромите, е недостатокот од медицински кадар Роми во здравствените институции. Во моментот, 6 медицински техничари Роми се невработени, а дополнителен проблем е несоодветното вработување на Роми лекари во јавната администрација, наместо во јавно здравствените институции. Во моментот, 3 се вработени по струка, 1 лекар е невработен, 2 се стажанти, а 4 се вработени во државната администрација⁷⁸.

⁷² Здруженија РОМА С.О.С. Прилеп и ЛИЛ Скопје

⁷³ Здружение РОМА С.О.С. Прилеп

⁷⁴ Годишни извештаи за 2012 на Комисија за превенција и заштита од дискриминација и Канцеларија на Народен правобранител

⁷⁵ ЕСЕ. Истражување за здравствената состојба и здравствените права на Ромите во РМ (во изработка). Ќе биде достапно на www.esem.org.mk.

⁷⁶ Здруженија РОМА С.О.С. Прилеп.; Х.Е.Р.А. Скопје и Ромски ресурсен центар Скопје

⁷⁷ Извештај од фокус групи за услуги за репродуктивно здравје, здружение НРЦ Куманово

⁷⁸ Податоци за тековната состојба, здружение Ромски Ресурсен Центар Скопје

Во областа на здравствената заштита меѓу Ромите може да се види напредок само кај малку од многуте битни индикатори. На пример, од 2005 година, има подобрување во стапката на имунизација меѓу доенчињата и децата (89%); пораст на бројот на лица покриени со здравствено осигурување (само 8% немале социјално осигурување во 2011 година, во споредба со 30% во минатото; како и подобрувања во здравствениот систем преку воведување на ромските здравствени медијатори. Сепак, останува да се решат важни предизвици, како што е големата разлика меѓу стапките на смртност кај ромските и неромските доенчиња и деца под 5 години (12,84 меѓу Ромите споредено со 7,6 меѓу другите деца), како и незначително подобрување на општата здравствена состојба кај Ромите⁷⁹.

Статистиката покажува дека ромското население во Република Македонија во просек има помлада популација во однос на просечната старост во земјата. Заради различните стапки на наталитет и морталитет во однос на националниот просек, ромските деца имаат поголем, а постарите лица помал удел во сопствената група. Евидентно е дека репродуктивноста кај Ромите е двапати поголема во однос на просекот во Републиката, но и морталитетот кај децата е два пати поголем отколку кај другите етнички групи. Тешките животни услови го прават просечниот живот на Ромите пократок за разлика од не-Ромите. Тоа е и причина зошто Ромите се полесно подложни на хронични болести.

Не би смеел да се занемари и проблемот на индиректната дискриминација на Ромите во здравствениот сектор, која во принцип е посуптилна и најчесто тешко докажува. На оваа состојба дополнително отежнувачки влијаат и следните елементи: нерегулиран статус на осигурување, животниот стил и менталитетот, непознавање на македонскиот јазик, одење на лекар во напредната фаза на болеста, непридржување на советите на лекарот во однос на исхрана, лекови и хигиена.⁸⁰

Конкретни проблеми, односно потреби кои се предмет на делување на оваа стратегија се:

- Прекршување на правата од здравствена заштита и осигурување кај пациенти Роми поради нееднаков третман од страна на здравствените работници во давањето услуги и информации;
- Ограничен пристап на Ромите до правото на здравствено осигурување, поради честите измени и дополнувања на законската регулатива и воведувањето на сложени административни процедури;
- Ограничен и ненавремен проток на информации во ромската заедница за начинот на остварување на правата од здравствена заштита и здравствено осигурување;
- Недоволна опфатеност на Ромите со услугите од превентивна, примарна и секундарна здравствена заштита;
- Ограничен пристап до гинеколошки услуги и антенатална заштита за Ромките;
- Проблеми во областа на репродуктивното здравје и СПИ;
- Недоволен опфат на децата Роми од 0 – 18 години со вакцините од календарот за имунизација;
- Недостатокот од медицински кадар Роми во здравствените установи.

⁷⁹ Пасусот, поради висок степен на релевантност е преземан од документот **Извештај на Програмата за развој на Обединетите нации – УНДП**, подготвен од *д-р.Маја Геровска Митев*, насловен како “Преглед на остварениот напредок при спроведувањето на Националната стратегија за интеграција на Ромите и на напредокот во социо економскиот стандард на Ромите“. Истиот ќе биде достапен на веб страната на МТСП: www.mtsp.gov.mk

⁸⁰ Пасусот, поради висок степен на релевантна актуелности после 8 години, е превземен од документот “*Стратегија за Ромите во Република Македонија 2005*“, подготвен од *Др.Наташа Габер*, достапен на веб страната на МТСП: www.mtsp.gov.mk

Предлог листата на проблемите кои ќе бидат предмет на делување на оваа програма, е заснована на искуствата од долгогодишната работа на институциите, но и организациите на терен. Наведените заинтересирани и вклучени институции и организации располагаат со евиденција и конкретни показатели за тековната состојба кај ромската заедница во однос на: **Остварување на правата од здравствена заштита и осигурување; Имунизација на ромските деца; Пристап до гинеколошки услуги и антенатална заштита за Ромките, и работно ангажирање на дипломирани здравствени работници ромската заедница.**

Специфични стратешки цели, резултати, мерки

Подобласт на делување: ОСТВАРУВАЊЕ НА ПРАВАТА ОД ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА И ЗДРАВСТВЕНО ОСИГУРУВАЊЕ

Специфична стратешка цел 14: Да се воспостави ефективен механизам за евидентирање на прекршувањата на правата од здравствена заштита и здравствено осигурување на Ромите, како и постапување по истите.

Очекувани резултати:

- 14.1 Охрабрена Ромска заедница за поведување постапки пред надлежните органи во случаи кога нивните права се прекршени;
- 14.2. Зголемена примена на заштитните механизми при остварување на правата од здравствена заштита кај Ромите;
- 14.3. Намален број на случаи на нееднаков третман кај Ромите при користење на здравствени услуги;
- 14.4. Воведен систем за следење на прекршувањата на правата од здравствена заштита и здравствено осигурување кај Ромите, како и нивна заштита пред надлежните органи.

Мерки:

14.1. Охрабрена ромска заедница за поведување постапки пред надлежните органи во случаи кога нивните права се прекршени;

- Зајакнување на ромската заедница во препознавање на прекршувањата на правата од здравствена заштита и осигурување;
- Едукација /работилници, семинари/;
- Информативни кампањи;
- Вклучување на медијатори.

14.2. Зголемена примена на заштитните механизми при остварување на правата од здравствена заштита кај Ромите;

- Приближување на надлежните тела за заштита до ромската заедница заради поголема примена на законските механизми во пракса;
- Директна техничка помош во подготовка на документи /барања, жалби итн./;

- Бесплатна правна помош;
- Вклучување на медијатори.

14.3. Намален број на случаи на нееднаков третман кај Ромите при користење на здравствени услуги;

- Сензибилизација на здравствените работници за работа со Роми како и за препознавање на нееднаквиот третман во нудењето услуги;
- Едукација /работилници, семинари/;
- Информативни кампањи;
- Вклучување на медијатори.

14.4. Воведен систем за следење на прекршувањата на правата од здравствена заштита и здравствено осигурување кај Ромите како и нивна заштита пред надлежните органи;

- Евидентирање и известување на институциите и јавноста;
- Обезбедување поддршка вклучувајќи ја и параваната помош, на Ромите кои се соочиле со нееднаков третман во пристапот до здравствени услуги и информации;
- Подготовка и објавување на годишни извештаи.

Специфична стратешка цел 15: Да се обезбеди доследна имплементација на Законот за заштита на правата на пациентите.

Очекувани резултати:

15.1. Зајакната заштита на правата на Ромите како пациенти во здравствените установи.

Мерки:

- Именување и промоција на советниците за заштита на правата на пациентите во здравствените установи каде не се назначени;
- Формирање на Комисии за заштита на правата на пациентите во склоп на единиците на локалните самоуправи, каде што се формирани;
- Зголемување на инспекцискиот надзор над примена на законот и почитување на правата на пациентите од страна на здравствените установи со соодветни санкции за прекршителот.

Специфична стратешка цел 16: Да се усогласи законската регулатива и да се афирмираат процедурите за остварување на правото на здравствено осигурување.

Очекувани резултати:

16.1 Овозможен еднаков и полесен пристап до правата од здравствено осигурување за Ромите;

16.2 Зголемен број на Роми со остварено право на здравствено осигурување и обезбеден континуитет во користење на тоа право.

Мерки:

16.1 Овозможен еднаков и полесен пристап до правата од здравствено осигурување за Ромите;

- Формирање на стручен тим за мониторинг на спроведувањето на законската регулатива;
- Спроведување на стручни анализи на законски решенија;
- Подготовка и предлагање на препораки за измени и дополнувања, согласно со потребите на ромската заедница.

16.2 Зголемен број на Роми со остварено право на здравствено осигурување и обезбеден континуитет во користење на тоа право;

- Отворање на шалтери во најмалку 10 подрачни служби на ФЗОМ за нудење директна асистенција на Ромите со понизок степен на образование во постапките за остварување на правото на здравствено осигурување;
- Вклучување на медијатори.

Специфична стратешка цел 17: Континуирано промовирање на законските измени и процедури како и здравствените новитети за правата од здравствена заштита и здравствено осигурување, согласно со социјалниот и образовниот статус на Ромите.

Очекувани резултати:

17.1. Зголемена информираност на Ромите за начинот на остварување на правата од здравствена заштита и здравствено осигурување.

Мерки:

- Подготовка и дистрибуција на пропаганден материјал од страна на здравствените институции и ФЗОМ за законските измени и процедури, како и за здравствените новитети, на начин разбирлив за Ромите;
- Воспоставување на директна соработка помеѓу локалните ромски невладини организации и здравствените институции заради полесно пренесување на информациите до ромската заедница;
- Информативни кампањи;
- Вклучување на медијатори.

Специфична стратешка цел 18: Да се прилагодат јавно здравствените политики, согласно со потребите на ромската заедница

Очекувани резултати:

18.1. Обезбедена квалитетна здравствена заштита на Ромите како и обезбедена бесплатна заштита за лицата во социјален ризик

Мерки:

- Редизајнирање на постојните здравствени програми со соодветна буџетска алокација за мерките, во согласност со потребите на Ромите, со фокус на корисниците на социјална парична помош и лицата без здравствено осигурување;
- Отворање на здравствени советувалишта во ромските средини за нудење на мобилни здравствени услуги од превентивна и примарна здравствена заштита;
- Воведување на финансиска стимулација за отворање на ПЗУ во близина на ромските средини;
- Идентификување на Ромите кои немаат регистрирано избрани лекари од примарната здравствена заштита.

Специфична стратешка цел 19: Поголем опфат со превентивни и примарни здравствени услуги кај ромската заедница.

Очекувани резултати:

- 19.1. Подобрена достапност на Ромите до услугите од превентивна и примарна здравствена заштита за Ромите;
- 19.2. Зголемен број на Роми кои имаат избрано матичен лекар на ниво на примарна здравствена заштита.

Мерки:

19.1 Подобрена достапност на Ромите до услугите од превентивната и примарната здравствена заштита:

- Отворање на здравствени советувалишта во ромските средини за нудење мобилни здравствени услуги од превентивна и примарна здравствена заштита.
- Воведување на финансиска стимулација за отворање на ПЗУ во близина на ромските средини;
- Отворање на здравствени советувалишта во ромските средини за обезбедување на мобилни здравствени услуги од превентивна и примарна здравствена заштита;
- Вклучување на медијатори.

19.2. Зголемен број на Роми кои имаат избран лекар на ниво на примарна здравствена заштита:

- Идентификување на Роми кои немаат регистрирано матични лекари од примарната здравствена заштита;
- Едукација /работилници, семинари/;
- Информативни кампањи;
- Вклучување на медијатори.

Подобласт на делување: ИМУНИЗАЦИЈА НА РОМСКИТЕ ДЕЦА

Специфична стратешка цел 20: Да се воспостават и имплементираат механизми за континуирано идентификување на невакцинирани деца Роми од предучилишна и училишна возраст и нивно редовно вакцинирање.

Очекувани резултати:

- 20.1. Зголемен број на редовно вакцинирани деца Роми.

Мерки:

- Спроведување на редовни теренски акции за откривање на невакцинирани и нередовно вакцинирани деца Роми;
- Вклучување на медијатори.

Специфична стратешка цел 21: Редовно и навремено доставување на покани за вакцинација во ромските населби.

Очекувани резултати:

- 21.1. Подобрена достава на поканите за вакцинација во ромските населби;
- 21.2. Зголемен одзив и заинтересираност кај родителите Роми за навремена вакцинација на нивните деца.

Мерки:

21.1. Подобрена достава на поканите за вакцинација во ромските населби;

- Вклучување на Медијатори;
- Вработување на курири Роми кои ќе вршат достава на поканите за вакцинација во ромските населби.

21.2. Зголемен одзив и заинтересираност кај родителите Роми за навремена вакцинација на нивните деца;

- Обезбедување на услови за соодветно нумерирање на куќите и именување на улиците во ромските населби;
- Вклучување на медијатори;
- Здравствена едукација /трибини, работилници, дебати/;
- Информативни активности и кампањи.

Специфична стратешка цел 22: Да се подигне нивото на информираност и знаење кај родителите Роми за процесот на имунизација.

Очекувани резултати:

22.1. Подигнат степен на информираност и знаење кај родителите Роми за потребата од вакцинација на нивните деца.

Мерки:

- Спроведување на редовни активности за здравствена едукација на родителите Роми;
- Едукација /работилници, семинари/;
- Вклучување на медијатори;
- Информативни кампањи.

Под-област на делување: ПРИСТАП ДО ГИНЕКОЛОШКИ УСЛУГИ И АНТЕНАТАЛНА ЗАШТИТА ЗА РОМКИТЕ

Специфична стратешка цел 23: Зајакнување на улогата на примарната здравствена заштита во обезбедување на квалитетни здравствени услуги во доменот на репродуктивното

здравје на Ромите, како што е планирање на семејството, превенција и заштита од СПИ, превенција на несакан абортус, обезбедување на адекватна пред и постнатална грижа за мајката.

Очекувани резултати:

- 23.1. Зголемена покриеност и одржливост на сервисите за репродуктивно здравје и планирање на семејството, во градските и во руралните ромски средини;
- 23.2. Намален број на абортуси кај Ромките и елиминација на небезбеден абортус преку здравствена промоција и едукација на ромската адолесцентната популација;
- 23.3. Намален број на Роми кои заболуваат од СПИ;
- 23.4. Обезбедување на адекватна пред и постнатална грижа за мајката.

Мерки:

23.1 Зголемена покриеност и одржливост на сервисите за репродуктивно здравје и планирање на семејството, во градските и во руралните ромски средини;

- Отворање на гинеколошки амбуланти во Шуто Оризари, и во другите градови блиску до населбите каде што живеат значителен број на Роми;
- Зајакнување на улогата на примарното здравство во обезбедување на поголем пристап до информации за унапредување на репродуктивното здравје на ромското население;
- Поттикнување на иницијативи за помош на брачни парови Роми кои се лекуваат од неплодност, согласно со Стратегијата за репродуктивно здравје и создавање на услови за нејзино спроведување;
- Унапредување на квалитетот на здравствената заштита, преку употреба на современа медицинска технологија во третманот на неплодноста;
- Информативно едукативни активности за планирање на семејството во ромските заедници.

23.2. Намален број на абортуси кај Ромките и елиминација на небезбеден абортус преку здравствена промоција и едукација на ромската адолесцентната популација;

- Развивање на мрежи на советувашишта за репродуктивно здравје на младите на ниво на локалните ромски заедници;
- Едукација на адолесцентите Роми во училиштата за зачувување на здравјето;
- Промоција на модерните средства за контрацепција;
- Вклучување на медијатори.

23.3. Намален број на Роми кои заболуваат од СПИ;

- Информативно едукативни активности /трибини, работилници, семинари/;
- Остварување на подобра контрола на полно преносливите болести кај ромското население, преку редовни и кампањски гинеколошки прегледи.

23.4. Обезбедување на адекватна пред и постнатална грижа за мајката

- Дефинирање на минимум пакет на услуги за антенатална заштита;
- Информативно едукативни активности за мајките во ромските заедници;
- Проактивен пристап на институциите кон пациентките.

Специфична стратешка цел 24: Да се вработат Ромите кои завршиле соодветно средно и високо образование на соодветни работни места во установите за примарна здравствена заштита, превентивните тимови и тимовите на ЈЗУ од секундарна и терцијарна здравствена заштита.

Очекувани резултати:

24.1. Зголемен број на вработени Роми кои завршиле соодветно средно и високо образование, како персонал во здравствените установи.

Мерки:

- Идентификување на медицински персонал од ромската заедница и утврдување на расположливиот кадар за вработување во установите за примарна здравствена заштита, превентивните тимови и тимовите на ЈЗУ од секундарната и терцијарната здравствена заштита;
- Подготовка на план за вработување на медицински персонал од ромската заедница во установите за примарна здравствена заштита, превентивните тимови и тимовите на ЈЗУ од секундарна и терцијарна здравствена заштита;
- Лобирање кај релевантните фактори;

Култура

Стратешка определба

Развој и промоција на ромската култура, јазик и традиција.

Контекст-актуелни состојби

Културниот израз и делување на ромската популација многу пати во минатото се покажале како моќен и успешен репрезент на нивното живеење и автохтона култура на овие простори. Промоцијата на културата може да се перцепира како инструмент за афирмирање на идентитетот на ромската заедница, но и како инструмент за промоција на интернетничката комуникација и интеграција на Ромите во општеството.

Најчесто, познавањето на различните културни вредности и традицијата на различните етнички заедници (особено на другите заедници во однос на сопствената), како дел од нивниот културен идентитет, во мултиетничките заедници претставувало силен афирмативен фактор за социјалната инклузија и интеграција на поединците и етничките заедници во општеството. Неспорно е дека степенот на познавањето на различноста, културата и традициите пропорционално придонесува за превенцијата и намалувањето на предрасудите и стереотипите кон сожителите кои се од другите етнички заедници независно од тоа дали тие се мнозински или малцински.

На културата треба да се гледа и како на фактор за понатамошна еманципација на ромската заедница, и затоа таа треба да биде во согласност со напорите кои се прават во образовниот систем. Културната димензија е нераскинливо поврзана и со употребата на мајчиниот јазик, која наоѓа своја примена во доменот на образованието.

Воедно, преку планиран и системски развој и промоција на ромската култура, се остварува и се поголема партиципација и интеграција на Ромите во главните текови на македонското општество.

Политики и програми за развој и промоција на ромската култура, традиција и јазик на национално и локално ниво

Уставот на Република Македонија

Презервацијата и промоцијата на културниот идентитет се поставени во членот 48 од Уставот на Република Македонија. Истиот, воедно претставува и основа на која се темелат Законот за културата и програмите за делување на Министерството за култура, во чии рамки се вклучени и различни активности насочени кон промоцијата и развојот на културата на Ромите.

Законот за култура

Со Законот за култура е определено дека во доменот на националниот интерес во оваа област меѓу другото спаѓаат и:

- поттикнувањето на разновидноста и различноста во културата;
- обезбедувањето услови за остварување и за заштита на културниот идентитет за заедниците во Република Македонија;
- афирмацијата на културата и културните различности од Републиката во странство;

Национална стратегија за развој на културата

Станува збор за највисокиот програмски документ во областа на културата што го носи Собранието на Р.М за период од пет години, заради остварување на националниот интерес во културата. Тоа е стратешки документ, со кој се утврдуваат приоритети за развој на културата и се утврдуваат организациски, финансиски и административни мерки за нивно остварување. Националната стратегија содржи и акциски план за реализација со дефинирани активности и содржи индикатори за евалуација на спроведувањето на Националната стратегија. Во нејзината изработката учествуваат низа претставници на граѓанското општество, а предвидена е и јавна расправа пред доставувањето на Предлогот до Собранието на Република Македонија.

Анализата на Националната стратегија за развој на културата и актите што произлегуваат од неа, покажува неизедначена застапеност на правата на заедниците.

Годишни програми за остварување на националниот интерес во културата

Согласно со Законот за култура, на годишно ниво се подготвуваат годишни оперативни програми.

Средствата за остварување на годишните програми се обезбедуваат од Буџетот на Република Македонија и се прераспределуваат во согласност со овој закон, при што се обезбедува:

- целосно и континуирано остварување на дејноста на националните установи;
- рамноправна положба на сите субјекти независно од правниот статус, етничката или друга припадност, под еднакви услови утврдени согласно со овој закон;
- јавност во постапката и во актите за распределба.

Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија.

Овој закон помеѓу другите аспекти го предвидува правото на припадниците на заедниците да можат да се организираат и да основаат здруженија на граѓани и фондации, заради остварување на нивните културни, образовни, уметнички и научни цели во согласност со закон.

Национална стратегија за Ромите во Република Македонија 2005

Овој документ покрај освртот за законската основа и состојбите поврзани со унапредувањето и промоцијата на културата на Ромите, содржи и одредени препораки за мерки и активности што вклучуваат:

- Проширување на ромската програма на локалните и национални медиуми;
- Поддршка на ТВ-станции што промовираат мултијазични и мултикултурни проекти;
- Да се поттикнат сите медиуми да предизвикуваат позитивни аспекти и балансирана слика на ромскиот живот, како и да се воздржуваат од употреба на стереотипи кон Ромите;
- Обука на Ромите новинари за стандардите на ромскиот јазик;
- Присуство на едукативни програми во медиумите.

Охридски рамковен договор

Секторот за спроведување на Охридскиот рамковен договор е формиран со Одлука на Владата на Република Македонија, на 5.04.2004 година, а со измените и дополнувањата на Законот за влада тој е трансформиран во Секретаријат за спроведување на Рамковниот договор. Оваа институција има обемни надлежности поврзани со спроведувањето на Рамковниот договор и обезбедување на координација на органите на државната управа, како и за вршење на други стручни работи од оваа област, како и широки овластувања по низа прашања за спроведувањето на амандманите од Уставот од 2001 година, меѓу кои влегува и културата.

Документите што во моментот се достапни и усвоени, даваат одредени насоки на меѓународно, на државно и локално ниво.

Културата на заедниците во нормативните акти е добро регулирана, но за жал, во практиката, дел од правата и прописите, малку или воопшто не се имплементираат.

Специјализирани тела за креирање и имплементација на политики и програми за развој и промоција на ромската култура, традиција и јазик на национално и локално ниво

- Управа за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците во Република Македонија, која делува во рамките на Министерството за култура. Делува според програма која ја подготвува на годишно ниво;
- Совет за култура Советот претставува стручно и советодавно тело, кое што преку членувањето, покрај принципот на стручност и компетентност, треба да обезбеди и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во државата;
- Агенција за остварување на правата на заедниците АОПЗ (агенцијата согласно надлежностите уредени со закон, на ниво на Годишна програма за работа, планира мерки што се однесуваат на: вработувањето согласно со принципот на соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците, употреба на јазикот, образованието (основно средно и високо), културата, информирањето на јазиците на заедниците и други области во кои со закони се уредени правата на припадниците на заедниците);
- Комитет за односи меѓу заедниците при Собранието на Република Македонија Комитетот го сочинуваат 19 члена од кои по седум члена од редот на пратениците во Собранието на Р.М Македонци и Албанци и по еден член од редот на

пратениците Турци, Власи, Роми, Срби и Бошњаци. Доколку некоја од заедниците нема пратеници, Народниот правобранител, по консултации со релевантните претставници на тие заедници, ќе ги предложи другите членови на Комитетот;

- Општински комисии за односи меѓу заедниците. Истите ја следат логиката на собранискиот комитет задолжен за истите прашања, меѓу кои е и културата. Според нивната мисија којашто е одредена со закон, тие претставуваат консултативен механизам. Во комисиите експлицитно не е дозволено да земат учество членови на општинските совети;
- Општински комисии за култура. Статутите на општините ја наведуваат можноста за формирање и на најразновидни комисии, кои во својот обем на работа можат да ја вклучат и културата;
- НВОи. Во однос на промоцијата и развојот на ромската култура, традиција и јазик, во институционална смисла постојат повеќе невладини организации кои перманентно ја негуваат и презентираат културата на Ромите. Тоа се повеќе фолклорни друштва и музички групи, театар и други. Иако во минатото, афирмација и повеќе успеси има остварено и ромскиот театар, моментално во оваа област забележителна е одредена стагнација. Евидентен е ентузијазмот на поединци Роми кои иницираат активности за мобилизација на младите Роми во насока на подготовка и организација на претстави кои би можеле да ја афирмираат ромската култура и традиција. Сепак, овие иницијативи засега се во доменот аматерското делување.

На вонинституционално ниво особено можат да се истакнат музичарите од ромската заедница. Тие на ниво на поединци, но и на ниво на музички групи и оркестри со својот квалитет и успешност во креирањето и интерпретацијата на музичките дела, како на ниво на уметнички вредности, така и на популарно ниво, неретко високо се котираат и имаат висока репутација на национално ниво, на ниво на балканскиот регион, но и пошироко.

Голем дел на ромската заедница смета дека не секогаш нивната култура се презентира реално, туку напротив, со манир кој ги интензивира постојните предрасуди.

Со потпишување на декларацијата за Декадата на Ромите 2005-2015 година, Министерството за култура секоја година почна да реалоцира буџет со буџетска ставка за Декадата на Ромите во износ од 500.000 денари. Средства се добра основа, но не се доволни за понатамошно развивање, промоција и негување на ромската култура во Република Македонија.

Преглед на имплементирани мерки за промоција на ромската култура, традиција и јазик на национално и локално ниво во периодот 2011 – 2013г.

Министерството за култура за 2012-2013 година, има издвоено средства во посебна програма 12 наречена Декада на Ромите, што изнесува околу 500.000 денари.

- 0,17% од вкупниот буџет за 2012 година;

- 0,14% од вкупниот буџет за 2013 година.

За жал, сумата што се одвојува, а е предвидено 500.000 денари, не е транспарентна и не се знае за што се наменети другите финансии, а како претпоставка може да се каже дека се наменети за прослава на 8 Април (Меѓународен ден на Ромите), што е надлежност на министерот без ресор во Владата на РМ.

Воедно, треба да се потенцира, дека во годишните програми за доделување на грантови што Министерството за култура ги објавува во март, при аплицирањето невладините организации се натпреваруваат за средства заедно со големи културни институции, како што се Народен театар, Опера и Балет, театри и други институции што се најголеми приматели на финансии од Буџетот за култура.

Со овој чин НВОи се во подредена состојба и добиваат малку финансиски средства. Затоа, голем дел од НВОи, не сакаат да аплицираат, сметајќи дека тешко ќе дојдат до финансии за своите проектни идеи и замисли за промовирање на својата култура, традиција и историја.

Дел од општините во своите годишни програми, имплементираат и програми во сферата на културата на заедниците во особено мал обем.

Град Скопје одвојува 240.000 денари, со што се помага НВО „Романо Ило“ за имплементирање на културната манифестација Ромско лето.

Општина Куманово во својата годишна програма ги финансира Труба фест, Рома фест и 8 Април и воедно може да се потенцира, дека Советот на Општина Куманово донесе одлука јазиците на српската и ромската заедница, што се под 20%, да се воведат како службени јазици.

Општина Делчево, во состав на своите ингеренции, оди најдалеку, па опфатот на децата во основните училишта е 100%, а голем опфат има и во средните училишта и со сигурност може да се потенцира, дека најголем дел од ромските студенти ни доаѓаат од Делчево и Берово. Позитивни примери можат да се потенцираат за прославата на 8ми Април, Меѓународниот ден на Ромите, зашто од буџетот на Општината се одвојуваат парични средства за најдобрите два ученика од основно и еден од средно училиште. Општината има вработено референт за односи меѓу заедниците и за пофалба во двете училишта се изучува ромскиот јазик како изборен предмет. Што се однесува за културните настани, општината издвојува финансиски средства од 20.000 денари.

Општина Штип може да се земе како пример бидејќи дава голем придонес за Ромите во образованието, каде што се изведува настава на ромски јазик и има двајца вработени во локалната самоуправа и секоја година за културни манифестации за промоција на ромската култура се извојуваат 90.000 денари од буџетот на општина Штип.

Општина Кочани одвојува финансиски средства за промоција на ромската култура и за оваа година се одвојуваат 80.000 денари, а последните три години КУД „Шукарипе“ добива бесплатни простории во Мултикултурниот центар – Кочани.

Во Кичево може да се потенцира, дека во двете основни училишта се одвива настава на ромски јазик и наставата ја следат 65 ученици, а општината одвои 50.000 денари за културни манифестации.

И покрај сите претходно образложени политики, мерки и активности⁸¹, сепак постои потреба од значително подобрување на начинот и пристапот во однос на развојот и промоцијата на ромската култура, традиција и јазик. Во пасусот што следи, таксативно се изложени проблемите и потребите кои се евидентирани за време на процесот на креирање на овој документ.

Проблеми и потреби кои се предмет на решавање во рамките на оваа Стратегија

- Мал број на деца Роми се вклучени во културните активности и програми во училиштата;
- Недоволен број на ромски културни друштва (НВОи);
- Постоечките ромски културолошки НВОи немаат стабилен извор за финансирање на нивните оперативни и програмски трошоци;
- Несоодветни просторни и материјално-технички ресурси кај постоечките ромски културолошки НВОи;
- Потреба од подобрување на компетентноста на човечките ресурси кај постоечките ромски културолошки НВОи;
- Мал број и мала разновидност на манифестациите со кои се промовира ромската култура, како што се Светскиот ден на Ромите – 8 Април;

⁸¹ Како основа за подготовката на секцијата Контекст – Актуелни состојби во културата е искористен документот со работен наслов: **Анализа - Националната стратегија за Роми на Република Македонија одготвена во рамки на проектот:** „Помеѓу имплементација и реалност на Националната стратегија за инклузија на Ромите – Декада на Роми 2005-2015“ на Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија поддржан од: Амбасадата на Република Германија во Скопје и Институтот Отворено општество – Будимпешта. Истиот наскоро ќе биде достапен на интернет страната на носителот на претходно наведениот проект.

- Средствата што ромските здруженија на граѓани ги добиваат од страна на државата, не се доволни за да можат да се организираат доволен број на настани за промоција на ромската култура;
- Единствено Општина Куманово има донесено одлука за воведување на српскиот и ромскиот јазик како службени јазици во општината, иако нивната застапеност во општината е под 20%, односно немаат законска обврска;
- Отсуствуваат стратегии, планови и програми за промоција и презентација на ромската култура;
- Отсуствуваат културни настани што ќе ја промовираат ромската култура во веќе постоечките театри, опера и балет;
- Отсуствуваат списанија, книги и текстови на ромски јазик;
- Отсуствува волја за вклучување на ромскиот јазик во редовната настава во општините каде што има поголема застапеност на ромската заедница.
- Формирање на културно-уметнички друштва за кои од страна на државата ќе бидат обезбедени финансиски средства и просторни услови.
- Формирање на Национален ромски театар, што ќе биде финансиран од страна на државата (Министерството за култура).
- Формирање на Ромски театар што ќе биде финансиран од страна на државата (Министерството за култура).
- Поголемо вклучување на медиумите во промоција на ромската култура, историја и традиција.
- Поголемо вклучување на ромски НВОи во изработка на годишни програми што се изработуваат во државните институции и во локалната самоуправа.
- Да се зголеми интересот на државата за финансирање и печатење книги, списанија, неделни и месечни весници, имајќи предвид дека во овој момент нема ниту една печатена книга, списание или весник што се на ромски јазик.

Специфични стратешки цели, резултати, мерки

Специфична стратешка цел 25: Зачувување и унапредување на ромскиот фолклор и традиција.

Очекувани резултати:

- 25.1. Пет ромски КУД финансиски поддржани од страна на МК на годишно ниво;
- 25.2. 500 ромски деца и млади кои се бават со ромски фолклор;
- 25.3. Најмалку 3 настани/годишно организирани од поддржаните од МК ромски КУД;
- 25.4. Подобрени вештини кај членовите на ромските аматерски фолклорни ансамбли од страна на Танец и Институт за фолклор.
- 25.5. Направени најмалку 3 нови кореографии годишно од поддржаните од МК ромски КУД;
- 25.6. Организирани балкански Ромски фолклорен фестивал, на секои 2 години на кој учествувале најмалку 100 претставници од 7 земји учеснички на фестивалот;
- 25.7. Поддржани најмалку 2 фолклорни фестивали, по 1 на национално и 1 на локално ниво годишно во периодот 2014 – 2020;
- 25.8. Поддржани од страна на МК најмалку 5 настани за зачувување на ромската традиција на локално ниво (изложби, активности за одбележување на Василца, Ѓурѓовден, и сл.) годишно во периодот 2014 – 2020;
- 25.9. Поддржани од страна на МК најмалку 5 активности за одбележување на Меѓународниот ден на Ромите – 8 Април на локално ниво, како и 1 централна прослава во Скопје секоја година во периодот 2014 – 2020;

Мерки:25.1. Пет ромски КУД финансиски поддржани од страна на МК на годишно ниво;

- Подготовка на листа на ромски КУД/основни податоци и контакт информации/;
- Информирање за можности за грантови/можни донатори, рокови итн.;
- Техничка помош во подготовка на апликации.

25.2. 500 ромски деца и млади кои се бават со ромски фолклор:

- Иницијативи и контакти со вработени во училиштата и со родители;
- Афирмација на можности за вклучување во работата на ромски КУД.

25.3. Најмалку 3 настани/годишно организирани од поддржаните од МК ромски КУД;

- Информирање за можности за грантови/можни донатори, рокови итн.;
- Техничка помош во подготовка на апликации;
- Проактивност и иницијативи од страна на Управата за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците во Република Македонија.

25.4. Подобрени вештини кај членови на ромските аматерски фолклорни ансамбли од страна на Танец и Институт за фолклор;

- Евидентирање на ромските аматерски фолклорни ансамбли/банка на податоци/;
- Информирање;
- Креирање и имплементација на модули и програми за обуки.

25.5. Направени најмалку 3 нови кореографии годишно од поддржаните од МК ромски КУД;

- Подготовка и проби на членовите на ромските КУД;
- Организирање на настапи за презентација на новоусвоените кореографии.

25.6. Организирање на балкански Ромски фолклорен фестивал, на секои 2 години на кој учествувале најмалку 100 претставници од 7 земји учеснички во фестивалот;

- Обезбедување политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Подготовка и организација на фестивал.

25.7. Поддржани најмалку 2 фолклорни фестивали годишно, по 1 на национално и 1 на локално ниво во периодот 2014 – 2020;

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање.
- Подготовка на апликации/проекти.
- Подготовка и организација на фестивалот.

25.8. Поддржани од страна на МК најмалку 5 настани за зачувување на ромската традиција на локално ниво (изложби, активности за одбележување на Василца, Ѓурѓовден, и сл.) годишно во периодот 2014 – 2020;

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање.

- Селекција на носители/имплементатори.
- Подготовка на апликации/проекти.
- Подготовка и организација на настани.

25.9. Поддржани од страна на МК 1) најмалку 5 активности за одбележување на Светскиот ден на Ромите, 8 Април на локално ниво, како и 2) 1 централна прослава во Скопје, секоја година во периодот 2014 – 2020;

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање.
- Селекција на носители/имплементатори.
- Подготовка на апликации/проекти.
- Подготовка и организација на настани.

Специфична стратешка цел 26: Унапредување на издаваштвото и литературата на ромски јазик и поддршка на автори Роми.

Очекувани резултати:

- 26.1. Објавени најмалку 3 изданија на 3 автори Роми на ромски јазик/годишно;
- 26.2. Обезбедена поддршка во печатењето на 1 ромско детско списание и 1 ромско младинско списание секоја учебна година во периодот 2014 – 2020;
- 26.3. Најмалку 2 преведени и отпечатени книги од светската литература на ромски јазик, секоја година во периодот 2014 – 2020;
- 26.4. Најмалку 3 објавени монографии во периодот 2014 – 2020;
- 26.5. Организирана најмалку 1 едукативна работилница за креативни вештини за пишување годишно со опфат на 200 Роми, до крајот на 2020;
- 26.6. Организирани најмалку 2 национални ромски поетски вечери со најмалку 30 учесници на годишно ниво во периодот 2014 – 2020;
- 26.7. Во 15 локални библиотеки да се зголеми бројот на ромска литература и да се отворат најмалку 3 библиотеки во ромските заедници до крајот на 2020;

Мерки

26.1. Објавени најмалку 3 изданија на 3 автори Роми на ромски јазик/годишно;

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Селекција на носители/издавачи;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селекција на автори;
- Подготовка, печатење и издавање на книги и публикации.

26.2. Обезбедена поддршка во печатењето на 1 ромско детско списание и 1 ромско младинско списание секоја учебна година во периодот 2014 – 2020;

- Лобирање;
- Селекција на носители/издавачи;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Подготовка, печатење и издавање на публикации.

26.3. Најмалку 2 преведени и отпечатени книги од светската литература на ромски јазик секоја година во периодот 2014 – 2020;

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Селекција на носители/издавачи;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селекција на автори;
- Подготовка, печатење и издавање на книги.

26.4. Најмалку 3 објавени монографии во периодот 2014 – 2020;

- Обезбедување финансиска поддршка преку лобирање;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селекција на носители/издавачи;
- Селекција на автори;
- Подготовка, печатење и издавање на монографии.

26.5. Организирана најмалку 1 едукативна работилница за креативни вештини за пишување годишно со опфат на 200 Роми, до крајот на 2020;

- Селекција на носители;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селекција на обучувачи;
- Организирање на едукативни настани;
- Обезбедување на награди и промоција на најуспешните.

26.6. Организирани најмалку 2 национални ромски поетски вечери со најмалку 30 учесници на годишно ниво во периодот 2014 – 2020;

- Селекција на носители;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Организирање на настани;
- Обезбедување на награди и промоција на најуспешните Роми поети во претходниот период од 1 година.

26.7. Во 15 локални библиотеки да се зголеми бројот на ромска литература и да се отворат најмалку 3 библиотеки во ромските заедници до крајот на 2020;

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Селекција на автори и наслови;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Набавка и дистрибуција на книги;
- Реконструкција или изградба на објекти;
- Обезбедување и поставување на библиотечна опрема.
- Промоција на можности и други промотивни активности.

Специфична стратешка цел 27: Унапредување на театарската дејност на Ромите.

27.1. Пет ромски театарски аматерски групи финансиски поддржани во имплементација на 5 претстави од страна на МК на годишно ниво во периодот 2014 – 2020;

27.2. Најмалку 1 настап на ромски театарски аматерски групи на меѓународни фестивали на годишно ниво до крајот на 2020;

27.3. Организација на по 1 тематска стручна едукативна работилница за членовите на локалните ромски аматерски театарски друштва на годишно ниво до крајот на 2020;

27.4. Обезбедени оперативни годишни трошоци за простор, опрема и обезбеден хонорар за по едно лице за 5 ромски аматерски театарски друштва до крајот на 2020;

27.5. Разгледување на можноста за финансиска поддршка од донатори за промовирање на ромската култура, јазик и традиција преку формирање на Ромски театар, музеј и сл.

27.6. Обезбедена стипендија за најмалку 3 студенти Роми за студирање на Факултетот за драмски уметности во периодот 2014 – 2020;

27.7. Организиран ромски аматерски театарски фестивал на секои 2 години во периодот 2014 – 2020;

Мерки

27.1. Пет ромски театарски аматерски групи финансиски поддржани во имплементација на 5 претстави од страна на МК на годишно ниво во периодот 2014 – 2020;

- Лобирање;
- Селекција на носители;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селекција на изведувачи;
- Селекција на автори и претстави кои ќе бидат изведувани;
- Подготовка и организација на театарски претстави.

27.2. Најмалку 1 настап на ромски театарски аматерски групи на меѓународни фестивали на годишно ниво до крајот на 2020;

- Комуникација и контакти со релевантни организации и институции на меѓународно ниво;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селекција на кандидати / ромски театарски аматерски групи;
- Селекција на автори и претстави кои ќе бидат изведувани;
- Подготовка и организација на гостувањата/настапите;

27.3. Организација на по 1 тематска стручна едукативна работилница за членовите на локалните ромски аматерски театарски друштва на годишно ниво до крајот на 2020;

- Селекција на носители;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селекција на обучувачи;
- Организирање на едукативни настани;
- Обезбедување на награди и промоција на најуспешните.

27.4. Обезбедени оперативни годишни трошоци за простор, опрема и обезбеден хонорар за по едно лице за 5 ромски аматерски театарски друштва до крајот на 2020;

- Обезбедување политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селекција на ромски аматерски театарски друштва.

27.5. Разгледување на можноста за финансиска поддршка од донатори за промовирање на ромската култура, јазик и традиција преку формирање на Ромски театар, музеј и сл.:

- Обезбедување политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Процес за обезбедување на објект;
- Реконструкција или изградба на објекти;
- Ангажирање на кадар;
- Набавка на техничка опрема и мебел;
- Набавка на театарска опрема;
- Промотивни активности.

27.6. Обезбедена стипендија за најмалку 3 студенти Роми за студирање на Факултетот за драмски уметности во периодот 2014 – 2020;

- Обезбедување финансиска поддршка преку лобирање на национално и локално ниво;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селектирање на кандидати;

27.7. Организиран ромски аматерски театарски фестивал на секои 2 години во периодот 2014 – 2020;

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Подготовка и организација на фестивали.

Специфична стратешка цел 28: Унапредување на музичката дејност на Ромите.

28.1. Поддржани 15 млади ромски музички таленти во делот на сите музички правци (традиционална, класична, рап, рок итн.) при издавање на ЦД-а, организирање на концерти, и сл. до крајот на 2020;

28.2. Поддржано организирањето на 1 национален детски ромски фестивал и 1 национален ромски фестивал на музички уметници од РМ и надвор од неа на секои 2 години во периодот 2014 – 2020;

28.3. Обезбедена стипендија за 3 студенти Роми на додипломски студии и 3 студенти Роми на постдипломски студии на музичките академии до 2020;

Мерки

28.1. Поддржани 15 млади ромски музички таленти во делот на сите музички правци (традиционална, класична, рап, рок итн) при издавање на ЦД-а, организирање на концерти, и сл. до крајот на 2020;

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Селекција на носител;
- Подготовка на апликации/проекти;

- Селекција на таленти кои ќе бидат поддржани;
- Поддршка при издавање на носачи на звук;
- Подготовка и организација на концерти.

28.2. Поддржано организирањето на 1 национален детски ромски фестивал и 1 национален ромски фестивал на музички уметници од РМ и надвор од неа на секои 2 години во периодот 2014 – 2020;

Страна | 88

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Подготовка и организација на фестивали;

28.3. Обезбедена стипендија за 3 студенти Роми на додипломски студии и 3 студенти Роми на постдипломски студии на музичките академии до 2020;

- Обезбедување на финансиска поддршка преку лобирање на национално и локално ниво;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селектирање на студенти кандидати за стипендија;
- Доделување.

Специфична цел 29: Унапредување на ликовната дејност на Ромите.

29.1. Обезбедена поддршка од МК за организација на Меѓународна Ромска ликовна колонија на секои 2 години до крајот на 2020;

29.2. Најмалку две организирани локални изложби со учество на 10 ликовни уметници Роми на годишно ниво во периодот 2014 – 2020;

29.3. Обезбедена стипендија за 3 студенти Роми на додипломски студии и 3 студенти Роми на постдипломски студии на ликовните академии до 2020.

Мерки

29.1. Обезбедена поддршка од МК за организација на Меѓународна Ромска ликовна колонија на секои 2 години до крајот на 2020;

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Подготовка и организација на колонији;
- Организација на изложби за прикажување на резултатите и делата.

29.2. Најмалку две организирани локални изложби со учество на 10 ликовни уметници Роми на годишно ниво во периодот 2014 – 2020;

- Обезбедување на финансиска поддршка преку лобирање;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Подготовка и организација на изложби.

29.3. Обезбедена стипендија за 3 студенти Роми на додипломски студии и 3 студенти Роми на постдипломски студии на Ликовните академии до 2020;

- Обезбедување финансиска поддршка преку лобирање на национално и локално ниво;
- Подготовка на апликации/проекти;

- Селектирање на успешни студенти, кандидати за стипендија;
- Доделување.

Специфична цел 30: Унапредување на филмската дејност на Ромите.

30.1. Искористени најмалку 10 % од предвидените буџетски средства за филмска дејност на МК на годишно ниво за снимање на филмови комплетно подготвени и тематски насочени кон ромската заедница секоја година до крајот на 2020;

30.2. Обезбедена финансиска поддршка во висина од најмалку 10 % од предвидените буџетски средства на МК за подготовка на филмски сценарија од страна на автори Роми;

30.3. Обезбедена стипендија за 3 студенти Роми на постдипломски студии на академиите за филм до 2020;

Мерки

30.1. Искористени најмалку 10 % од предвидените буџетски средства за филмска дејност на МК на годишно ниво за снимање на филмови комплетно подготвени и тематски насочени кон ромската заедница секоја година до крајот на 2020;

- Лобирање.
- Подготовка на барања, проекти / апликации.
- Иницијативи за снимање и презентација на филмови режирани од Роми со теми од ромската заедница на фестивали.

30.2. Обезбедена финансиска поддршка во висина од најмалку 10 % од предвидените буџетски средства на МК за подготовка на филмски сценарија од страна на автори Роми;

- Лобирање;
- Иницијативи за подготовка на сценарија од страна на компетентни Роми;
- Подготовка на барања, проекти / апликации.

30.3. Обезбедена стипендија за 3 студенти Роми на постдипломски студии на академиите за Филм до 2020;

- Обезбедување на финансиска поддршка преку лобирање на национално и локално ниво;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Селектирање на успешни студенти, кандидати за стипендија;
- Доделување.

Специфична цел 31: Развој на инфраструктура за поддршка на развојот и промоцијата на ромската култура, традиција и јазик во РМ.

Мерки

31.1. Креиран национален ромски е-портал за областа на културата:

- Обезбедување на финансиски средства;
- Формирање на тим за поддршка на порталот;
- Креирање, поставување и одржување;

31.2. Реконструирани или изградени 2 центри за развој и промоција на културата на Ромите во 2 општини со голем процент на ромско население до крајот на 2020

- Обезбедување на политичка и финансиска поддршка преку лобирање;
- Подготовка на апликации/проекти;
- Процес за обезбедување на објекти;
- Реконструкција или изградба на објекти;
- Ангажирање на кадар.
- Набавка на техничка опрема и мебел.
- Промотивни активности.

31.3. Подобрена информираноста на ромската заедница и ромските НВО во однос на можностите за финансирање на културолошки проекти на локално и национално ниво до крајот на 2020;

- Информативни кампањи;
- Промотивно информативни емисии на електронски медиуми;
- Подготовка и дистрибуирање на информативни брошури.

31.4. Промоција на ромскиот јазик преку континуирано емитување на програма преку радио и телевизиски станици;

- Поддржани 2 електронски медиуми (едно радио и една телевизија) кои ќе емитираат програма на ромски јазик, во добивањето национална фреквенција до крајот на 2016;
- Подготовка на проекти до Советот за радио дифузија.

Специфична цел 32: Развој на регионалната и меѓународната соработка во областа на развојот на ромската култура.

32.1. Потпишани најмалку 5 меѓудржавни договори за соработка во делот на развојот на ромската култура со државите од регионот на Балканот, ЦИЕ и Западна Европа;

32.2. Обезбедена поддршка на ромски организации и лица Роми во претставувањето на ромската култура од РМ во други земји.

Мерки

32.1. Потпишани најмалку 5 меѓудржавни договори за соработка во делот на развојот на ромската култура со државите од регионот на Балканот, ЦИЕ и Западна Европа;

- Подготовка на акциски план за меѓународно поврзување и соработка при промоција на ромската култура;
- Иницијативи и работни средби заради потпишување на договори;
- Подготовка и имплементација на заеднички меѓудржавни партнерски проекти на ниво на институции и НВОи.

32.2. Обезбедена поддршка на ромски организации и лица Роми во претставувањето на ромската култура од РМ во други земји;

- Подготовка на проекти заради обезбедување на финансиска и информациска поддршка.

- Обезбедување на институционална поддршка.

Специфична цел 33: Да се зголеми бројот на претставници на Ромите во државните органи, тела и комисии на локално и централно ниво во областа на развојот на ромската култура до крајот на 2020;

33.1. Вклучени претставници на Ромите во Советот за култура;

Страна | 91

33.2. Вклучени претставници на Ромите во комисија за донесување на годишна програма на МК;

33.3. Вклучени претставници на Ромите во органи и тела на ЕЛС и ЗЕЛС одговорни за изработка на локални акциски планови и обезбедување на буџет за развој на Ромската култура на локално ниво.

Мерки

33.1. Вклучени претставници на Ромите во Советот за култура;

- Лобирање за политичка поддршка;
- Селекција на компетентни кандидати.

33.2. Вклучени претставници на Ромите во Комисијата за донесување на годишна програма на МК;

- Лобирање за политичка поддршка.
- Селекција на компетентни кандидати.

33.3. Вклучени претставници на Ромите во органи и тела на ЕЛС и ЗЕЛС одговорни за изработка на локални акциони планови и обезбедување на буџет за развој на Ромската култура на локално ниво;

- Лобирање за политичка поддршка;
- Селекција на компетентни кандидати.

VI. Предлог мерки за стратешка имплементација и стратешка контрола

За ефективна и ефикасна имплементација на Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014 -2020 година, предложени се следниве 10 мерки:

1. Усвојување на Стратегијата од страна на Владата на Р.М;
2. Подготовка на План за акција за спроведување на Стратегијата;
3. Усвојување на Планот за акција за спроведување на Стратегијата од страна на Владата на Р.М;
4. Обезбедување на финансиски средства за имплементација на Стратегијата, преку подготовка на годишни оперативни планови (буџетски извори) и проекти (за обезбедување на финансии од домашни и меѓународни донатори);
5. Структури одговорни за имплементација на Стратегијата за Роми 2014 – 2020 година;
6. Мониторинг на имплементацијата на мерките, согласно со планираната динамика со Планот за акција за имплементација на Стратегијата за Роми 2014 – 2020 година;
7. Воспоставување на систем за мониторинг на имплементацијата на Стратегијата за Роми 2014 – 2020 година на ниво на институции.

8. Воспоставување на систем за мониторинг на имплементацијата на НСР на ниво на Единици на локална самоуправа /ЕЛС/ во 10 градови каде што Ромите се застапени во значителен број;
9. Евалуација на имплементацијата на Стратегијата за Роми 2014 – 2020 година;
10. Ревизија на Стратегијата /опција/.

Опис на мерките:

Страна | 92

Усвојување на Стратегијата од страна на Владата на Р.М.

По финализацијата на документот и спроведувањето на процес на интерна ревизија на финалниот нацрт на ниво на релевантни министерства и агенции, Министерството за труд и социјална политика, преку Одделението за поддршка на имплементацијата на Стратегијата и Декадата на Ромите, ќе започне процесот на негово официјализирање и усвојување од Владата на Република Македонија. Истиот ќе претставува национална рамка за делување во насока на социјална инклузија и интеграција на ромската заедница во општествените текови во Република Македонија за периодот 2014 – 2020 година.

Период на реализација: април – јуни 2014 година.

Подготовка на План за акција за спроведување на Стратегијата

После усвојувањето на документот Стратегија на Ромите во Република Македонија 2014 – 2020 од страна на Владата на Република Македонија, Министерството за труд и социјална политика во соработка со министерот без ресор, Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми ќе започне процес на подготовка односно развивање на План за акција за спроведување на Стратегијата. Подготовката на овој документ претставува неопходен чекор во насока на имплементација на Стратегијата. Документот ќе биде среднорочен и ќе се однесува на период од 3 години, односно ќе биде со важност од октомври 2014 до октомври 2016 година. Со истиот, врз основа на Стратегијата, прецизно ќе бидат одредени и табеларно претставени: краткорочните цели, активностите за нивна реализација, индикаторите, изворите на верификација, роковите, можните реализатори, потребните финансиски средства за реализација односно буџетот како и можните извори на финансирање.

Во развивањето на документот, се препорачува како и при развивањето на стратегијата да бидат вклучени сите заинтересирани страни и тоа: Министерството за труд и социјална политика - ОИСДР во соработка со Кабинетот на Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, Министерството за образование и наука, Министерството за транспорт и врски, Министерството за култура, Министерството за здравство, Агенцијата за подобрување на образованието на етничките заедници, Агенцијата за вработување, Агенцијата за развој и унапредување на културата на етничките заедници, претставници на невладините организации, претставници на локалните ромски заедници, претставници на медиуми, како и претставници на национални и меѓународни донаторски организации и развојни агенции, како што се МТМ, УНДП, РЕФ, ОБСЕ, Европската комисија ФООМ, итн.

Период на реализација: јули - септември 2014 година.

Усвојување на планот за акција за спроведување на Стратегијата од страна на Владата на Република Македонија

По финализацијата на документот и спроведувањето на процесот на интерна ревизија на финалниот нацрт на ниво на релевантни министерства и агенции, Министерството за труд и социјална политика - Одделението за поддршка на имплементацијата на Стратегијата и

Декадата на Ромите, во соработка со Кабинетот на Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, ќе започне процес на негово официјализирање и усвојување од Владата на Република Македонија.

Период на имплементација: октомври 2014 година.

Обезбедување на финансиски средства за имплементација на Стратегијата преку подготовка на годишни оперативни планови (буџетски извори) и проекти (за обезбедување на финансии од домашни и меѓународни донатори)

Страна | 93

Планот за акција за имплементација на Стратегијата за Роми во Република Македонија 2014 – 2020, ќе претставува 3 годишна оперативна основа за подготовка и развој на:

1. Годишни оперативни планови за имплементација на стратегијата на ниво на релевантните национални институции /министерства, владини агенции/, (буџетско финансирање);
 - НКТ во декември ќе иницира подготовка на Годишните оперативни планови ГОП за имплементација на Стратегијата за Роми во секоја релевантна институција. Во прилог на истите ќе им доставува извештаи од периодичен мониторинг, годишна евалуација (за претходната година) и предлог за ГОП.
2. Годишни општински програми (буџетско финансирање);
 - ЛКТ во декември ќе подготвуваат и доставуваат до општините предлог годишни оперативни планови, ГОП за имплементација на локалната Стратегија за Роми во секоја од 10-те општини. Во прилог на истите ќе им доставуваат извештаи од периодичен мониторинг, годишна евалуација за претходната година.
3. Проекти за делување во насока на социјална инклузија и интеграција на Ромската заедница во општествените текови во Република Македонија за периодот 2014 – 2020 година во 5-те стратешки области на делување одредени со програмата (финансирање од домашни и меѓународни донатори вклучително, ЕУ ИПА фондовите);
 - НВО и релевантните институции во континуитет ќе следат можности и конкурси и ќе подготвуваат апликации за имплементација на проекти во согласност со Планот за акција за имплементација на Стратегијата за Роми во Република Македонија 2014 – 2020г. НВО официјално ќе доставуваат информации за алицираните и добиените проекти до НКТ.

Период на имплементација: во континуитет, секоја година до крајот на 2020 година.

Структури одговорни за имплементација на Стратегијата за Роми во Република Македонија 2014 – 2020

Структури на ниво на институции

Секоја релевантна институција се очекува на дел од своите вработени да им делегира обврски и задолженија поврзани со имплементацијата на Стратегијата за Роми во Република Македонија 2014 – 2020. Обврските би се однесувале на подготовки на програми и проекти, како и следење на нивната имплементација лично или преку учество во работни групи. Обврската би можела да се делегира на 1 или повеќе вработени лица. Институциите согласно со нивните законски овластувања би можеле да формираат и одделенија кои на повисоко ниво и степен на организација би можеле значително да придонесуваат во имплементацијата на овој стратешки документ.

Национално координативно тело /НКТ/

- НКТ е работна група на Владата на Република Македонија.
- Во НКТ членуваат 15 стручни и компетентни членови кои се назначени/предложени од страна на следниве институции:
- Министерството за труд и социјална политика /2 претставници;
- Агенцијата за вработување /1 претставник/;
- Секретаријатот за европски прашања /1 претставник/;
- Министерството за образование-Управа за образование на јазиците на етничките заедници /1 претставник/;
- Министерството за транспорт и врски /1 претставник/;
- Заедницата на единиците на локалната самоуправа /1 претставник/;
- Министерство за здравство /1 претставник/;
- Министерството за култура /1 претставник/;
- Управа за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците во Република Македонија /1 претставник/;
- Министерството за локална самоуправа /1 претставник/;
- Кабинетот на министерот без ресор НКИДСР /2 претставници/;
- Претставниците на невладини организации /2 претставници/.

Во НКТ по потреба можат да членуваат и претставници на други институции како што се:

- Министерството за внатрешни работи;
- Министерството за надворешни работи;
- Министерството за финансии;
- Агенцијата за статистика.

НКТ е конституирано на функционална основа, во согласност со 5-те основни области на делување, одредени со Стратегијата за Ромите.

По 3 члена на НКТ имаат надлежност да покриваат по една главна област и по една дополнителна област, кои се од важност за социјална инклузија на ромската заедница во Република Македонија.

Главни области на делување се:

- Вработување;
- Образование;
- Домување;
- Здравство;
- Култура;

Дополнителни области на делување се:

- Социјална инклузија на Ромите во системот на социјалната заштита;
- Родова рамноправност;
- Недискриминација;
- Лица без документи;
- Банка на податоци релевантни за социјалната инклузија на Ромите во Република Македонија;

Членовите на НКТ имаат мандат од 2 години, со можност за реизбор од еден мандат.

Со работата на НКТ раководи Министерството за труд и социјална политика во соработка со Кабинетот на националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми. НКТ работи на работни средби.

Седниците по налог на претседавачот ги закажува, организира и администрира Администраторот на НКТ.

Администраторот на НКТ учествува на седниците со право на дискусија, но без право на глас.

На седниците на НКТ, по потреба можат да учествуваат и претставници на други релевантни државни и јавни институции и организации, со право на дискусија, но без право на глас.

Членувањето во НКТ престанува:

- по истекот на мандатот;
- на лично барање доставено во писмена форма до претседавачот или администраторот на НКТ;
- по 2 ненајавени или неоправдани отсуства од состаноци на НКТ; со одлука на Владата на Р.М.

Надлежности на НКТ:

- Дизајнира и имплементира процеси на стратешко планирање;
- Подготвува релевантни стратегии и акциски планови;

Дизајнира и имплементира процеси на стратешко управување:

- Иницира подготвка на релевантни годишни оперативни планови (ГОП) /интегрирани и сепаратни/;
- Иницира и лобира за обезбедување на средства од локални, национални и меѓународни извори и донатори;
- Формира и ја координира работата на тематски оперативни групи/по области на делување/;
- Иницира и координира процеси за подготвка на оперативни програми и проекти за имплементација на стратешките документи за социјална инклузија и развој на ромската заедница во Република Македонија.

Дизајнира и имплементира процеси за стратешка контрола на имплементација на стратешките документи за социјална инклузија и развој на ромската заедница во Република Македонија:

- На периодична основа, врши мониторинг и евалуација на програми и проекти;
- Подготвува релевантни извештаи /периодични, финални, годишни/;
- Иницира формирање и менаџира со банка на податоци релевантни за социјалната инклузија на Ромите во Република Македонија, која во иднина ќе послужи за подготвка на проекти, програми, стратегии и релевантни извештаи.

Локални координативни тела /ЛКТ/

Локалното координативно тело ЛКТ е дел од единицата на локална самоуправа ЕЛС. Постои во 10 општини каде што Ромите живеат во значителен број. Тоа се: Тетово, Гостивар, Прилеп, Битола, Куманово, Делчево, Берово, Винаца, Кочани и Штип. Во ЛКТ членуваат 7 стручни и компетентни членови кои се назначени/предложени од страна на следниве институции:

- Центар за социјална работа /1 претставник/;
- Центар за вработување /1 претставник/;
- Основно училиште /1 претставник/;
- Јавна здравствена установа /1 претставник/;
- Локални НВОи /2 претставници/;
- Ромски информативен центар РИЦ /1 претставник/.

Надлежности на ЛКТ:

- Дизајнира и имплементира процеси на стратешко планирање;
- Подготвува релевантни стратегии и акциски планови;
- Дизајнира и имплементира процеси на стратешко управување;
- Подготвува релевантни годишни оперативни планови (ГОП) /интегрирани и сепаратни/;
- Обезбедува средства од локални, национални и меѓународни извори и донатори;
- Лобира и ги застапува интересите на релевантните корисници, актери и фактори во рамки на социјалната инклузија на Ромите;
- Формира и ја координира работата на тематски оперативни групи /по потреба/;
- Иницира и координира процеси за подготовка на оперативни програми и проекти за имплементација на Стратешките документи за социјална инклузија и развој на ромската заедница во општината;
- На периодична основа врши мониторинг и евалуација на програми и проекти;
- Подготвува релевантни извештаи /периодични, финални, годишни/ и ги доставува до општината и Националното координативно тело.

Период на имплементација: во континуитет 2014 – 2020 година.

Мониторинг на имплементацијата на мерките согласно со планираната динамика со Планот за акција за имплементација на Стратегијата за Роми во Република Македонија 2014 – 2020

Како инструменти за стратешка контрола и надзор при процесите за имплементација на Стратегијата за Роми во Република Македонија 2014 – 2020, ќе се применуваат тековниот и периодичниот мониторинг.

Со примената на мерки за тековен и периодичен мониторинг, ќе се обезбеди следење и увид во динамиката и краткорочните резултати кои се остваруваат на оперативно ниво. Ова ќе овозможи квалитет и континуитет во реализацијата на акцискиот план, но може и да укаже на потреби од корекции во пристапот или реалокација на ресурси, заради постигнување на очекуваната динамика и краткорочните резултати.

Тековниот мониторинг го спроведуваат оперативните структури кои при имплементацијата на годишните оперативни планови на институциите /национални и локални/ или проектите /институции, невладини организации/, ќе подготвуваат планови за реализација на мерки и ќе подготвуваат соодветни извештаи во кои ќе даваат осврт и информации за спроведеното, динамиката на истото, како и остварените краткорочни резултати.

Периодичниот мониторинг го спроведуваат националните и локалните институции, како и невладините организации, кои имплементираат активности и мерки предвидени со Планот за акција за имплементација на Стратегијата за Роми во Република Македонија 2014 – 2020. Покрај нив, периодичен мониторинг ќе спроведуваат Националното координативно тело /НКТ/ и локалните координативни тела/ЛКТ/. Тие ќе иницираат и организираат процеси и

настани за мониторинг, ќе применуваат соодветни методи и инструменти и ќе подготвуваат извештаи.

Извештаите ќе ги доставуваат до Единиците на локалната самоуправа, локалните институции, националните институции, Владата на Република Македонија како и стручната и пошироката јавност, вклучително и ромската заедница. Извештаите ќе бидат консултирани при спроведувањето на внатрешна евалуација на имплементацијата на Стратегијата за Роми во Република Македонија 2014 – 2020.

Период на имплементација: континуирано до крајот на 2020 година.

Воспоставување на систем за мониторинг на имплементацијата на Стратегијата за Роми 2014 – 2020 на ниво на институции

Министерството за труд и социјална политика во соработка со Кабинетот на Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми Министерството за образование и наука, Министерството за транспорт и врски, Министерството за култура, Министерството за здравство, Управа за образование на јазиците на етничките заедници, Агенцијата за вработување, Управата за афирмација и унапредување на културата на етничките заедници, земајќи ги како основа нивните годишни оперативни планови за имплементација на Националната стратегијата на Ромите во тековната година, на крајот на месец јуни, секоја година до крајот на 2020, ќе спроведат мониторинг и ќе подготват извештај кој ќе го доставуваат до Министерството за труд и социјална политика и Кабинетот на Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми.

ОИСДР ќе подготвува извештај од полугодишниот мониторинг во однос на реализацијата на Годишните оперативни програми на институциите. Истиот може да ги интегрира извештаите од 5-те области на делување.

Извештајот ќе се доставува до Владата на Р.М, Институциите но и ќе се објавува во печатените и електронските медиуми и редовно информирање на јавноста за динамиката и резултатите од имплементацијата на Стратегијата. Интегрираниот извештај од овој мониторинг ќе биде предмет на разгледување на јавен настан⁸² кој ќе се организира на почетокот јули, секоја година до крајот на 2020 година.

Период на имплементација: на крајот на јуни и почетокот на јули, секоја година до крајот на 2020 година.

Воспоставување на систем за мониторинг на имплементацијата НСР на ниво на Единици на локална самоуправа /ЕЛС/ во 10 градови каде Ромите се застапени во значителен број

На ниво на Единици на локална самоуправа /ЕЛС/ во 10 градови каде што Ромите се застапени во значителен број ќе се формираат локални координативни тела /ЛКТ/. Советите на општините согласно со законската регулатива по потреба можат да формираат комисији и работни групи. Во нив по правило не членуваат советници од советите на општините.

ЛКТ ќе вршат мониторинг на имплементацијата на Националната но и локалните стратегии за социјална инклузија на Ромите. На крајот на јуни, секоја година до крајот на 2020 година, ќе спроведат мониторинг и од овој процес ќе подготват извештај кој ќе го доставуваат до

⁸² Настани за промоција на резултатите од имплементацијата на стратешките документи за социјална инклузија на Ромите во периодот 2013/2014 година се организираат двапати годишно од страна на Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата на Ромите, во соработка со Кабинетот на министерот без ресор и се поддржани од Европската комисија.

Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата на Ромите при Министерството за труд и социјална политика и НКИДСР. Одделението ќе подготвува извештај од полугодишниот мониторинг во однос на реализацијата на годишните оперативни програми на општините. Истиот може да ги интегрира извештаите од активности во оние области на делување во кои истите биле реализирани.

Одделението ќе подготвува извештај од полугодишниот мониторинг во однос на реализацијата на годишните оперативни програми на општините. Извештајот за локалните активности, како и оној на национално ниво ќе се доставува до владата, институциите но и ќе се објавува во печатените и електронските медиуми со цел редовно информирање на јавноста за динамиката и резултатите од имплементацијата на Стратегијата и локалните акциски планови. Интегрираниот извештај од овој мониторинг, ќе биде предмет на разгледување на јавен настан, кој ќе се организира на почетокот на месец јули, секоја година до крајот на 2020 година.

Период на имплементација: на крајот на јуни и почетокот на јули, секоја година, до крајот на 2020 година.

Евалуација на имплементацијата на Стратегијата за Роми во Република Македонија 2014 – 2020

Заради обезбедување на висок степен на усогласеност и соодветност на специфичните стратешки цели и на повисоко ниво, стратешките определби со мерките кои се имплементираат, потребно е да се планираат и да се спроведуваат процеси на евалуација и тоа:

- Годишна внатрешна евалуација;
- Среднорочна надворешна евалуација;
- Завршна или финална надворешна евалуација.

Целната група на лица и структури кои ќе бидат вклучени во процесите на оценувањето на постигнувањата ќе бидат: националните и локалните институции кои директно или индиректно се вклучени во процесите и мерките на имплементацијата, невладините организации (вклучени во процесите и други) и поширокиот граѓански сектор, медиумите, како и поединци, претставници на ромската заедница.

Препорачливо е да се имплементира партиципативен пристап кој овозможува висок степен на соодветност, сеопфатност и реалност при согледувањето на аспектите и препознавањето на промените кои ги иницира имплементацијата на Стратегијата.

Годишна внатрешна евалуација

Оваа евалуација ќе ја спроведува Националното координативно тело /НКТ/. Евалуацијата ќе се смета за внатрешна, бидејќи НКТ е владино тело кое ќе спроведува евалуација на владина Стратегија. Во неа ќе бидат вклучени претставници на имплементаторите, директно и индиректно засегнатите партнери и корисници. Од спроведената годишна внатрешна евалуација ќе биде подготвен извештај кој ќе биде земен предвид при подготовката на годишните оперативни планови за имплементација на Стратегијата во релевантните национални институции за следната фискална година. Истиот ќе се доставува до Владата на Р.М, институциите, но и ќе објавува во печатените и електронските медиуми. Извештајот од оваа евалуација ќе биде земен предвид на разгледување на јавен настан⁸³ кој ќе се организира на почетокот на јануари, секоја година до крајот на 2020 година.

⁸³ Настани за промоција на резултатите од имплементацијата на стратешките документи за социјална инклузија на Ромите во периодот 2013/2014 година се организираат двапати годишно од страна на Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата на Ромите во соработка со Кабинетот на министерот без ресор и се поддржани од Европската комисија

Период на имплементација: месец ноември, континуирано до крајот на 2020 година.

Среднорочна надворешна евалуација

Цел на оваа активност ќе биде да се утврди и потврди од компетентен и неутрален извор дали и во кој степен во периодот 2014 -2016 година, се реализирале планираните специфични стратешки цели, како и импактот што го имала реализацијата на Стратегијата на социјалната инклузија и интеграција на Ромите во општествените текови. Оценувањето на успехот ќе биде насочено кон имплементацијата на Планот за акција за имплементација на Стратегијата во периодот 2014 – 2016 година .

Оваа евалуација ќе ја иницира и спроведува Националното координативно тело /НКТ/ координирана од Министерството за труд и социјална политика, во соработка со Кабинетот на Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми.

Реализатор ќе биде надворешен експерт кој ќе биде избран на јавен конкурс. Во процесот ќе бидат вклучени претставници на имплементаторите, директно и индиректно засегнатите партнери и корисници. Од спроведената среднорочна надворешна евалуација, ќе биде подготвен извештај, кој ќе биде земен предвид при подготовката на Планот за акција за имплементирање на Стратегијата за периодот 2017 – 2020 година. Истиот може да има влијание односно да иницира потреба од ревизија на Стратегијата.

Истиот ќе се доставува до Владата на Р.М, институциите но и ќе се објавува во печатените и електронските медиуми. Извештајот од оваа евалуација ќе биде промовиран во јавноста на конференција за печат.

Период на имплементација: 4-то тримесечие од 2016 година.

Финална надворешна евалуација

На крајот од периодот на имплементација на Стратегијата за Роми во 2020, ќе биде организирана Финална надворешна евалуација. Предмет на оваа евалуација ќе биде целокупната интервенција во периодот 2014 – 2020г. Целта ќе биде да се утврди дали и во кој степен ова Стратегија ги постигнала своите цели. Дали колку е подобрен квалитетот на живеење на Ромите во Република Македонија и дали и во колкав обем и степен Ромите се вклучиле и интегрирале во општествените текови. Оваа евалуација ќе ја иницира и спроведува Националното координативно тело /НКТ/, односно Министерството за труд и социјална политика во соработка со Кабинетот на Националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми.

Реализатор ќе биде надворешен експерт кој ќе биде избран на јавен конкурс.

Од спроведената финална надворешна евалуација ќе биде подготвен извештај.

Извештајот ќе биде јавно промовиран на конференција за печат.

Истиот кој ќе биде предмет на последователи анализи и стручни толкувања а ќе биде искористен и како основа за подготовка на идни стратегии, програми и проекти кои ќе работат на подобрување на квалитетот на живеењето на Ромите во иднина.

Ревизија на Стратегијата / опција /

Ревизијата на стратешки документи е легитимен начин да се обезбеди ефективност во остварувањето на промените, кои биле одредени како посакувани резултати и состојби.

Ревизијата може да биде редовна и вонредна.

Вообичаено е кон ревизија на стратешките документи да се пристапува тогаш кога ќе се констатира дека применетите мерки, активности и процеси не ги даваат очекуваните резултати. После констатираните потешкотии во постигнувањето на динамиката и очекуваните краткорочни ефекти кои ги лоцираат процесите на мониторинг, вообичаено се предлагаат и применуваат други пристапи и алтернативи. Доколку годишните евалуации како и среднорочната евалуација констатираат делумно или целосно отсуство на постигнувањето на краткорочните и среднорочните цели во континуитет, пожелно и легитимно е да се размислува за ревизија на Стратегијата. Покрај овие причини, во време на најразлични политички, глобални и регионални предизвици и промени кои имаат свои влијанија и на Балканот и Југоисточна Европа, од објективни причини, може да се наметне потребата од ревизија на стратегии и други стратешки документи.

За ревизија на стратешки документи, потребно е посвети време и значителни финансиски и други ресурси.

Затоа е потребно да се обезбедат доволно релевантни аргументи од внатрешни, но и неутрални и компетентни надворешни извори, за да може кредибилно да се планира и спроведе ревизија на стратешките документи.

Ревизијата не треба да претставува избрзана реакција и по правило треба да се остави период, односно можност иницијалниот документ да се спроведува за да се согледа неговата ефективност.

Ревизијата не смее ниту да задоцни бидејќи состојбите на терен понекогаш можат да се алармантни, а и можностите за жал не се неограничени.

Затоа како дел од препораките за имплементација на оваа Стратегијата треба да се земе предвид и можноста за среднорочна редовна ревизија, која доколку има потреба, би можела да се спроведе среднорочно или некаде во 2017 година.

VII. Листа на акроними

АП	Акционен план
АВРМ	Агенција за вработување на Република Македонија
ДР	Декада на вклучување на Ромите
ДЗС	Државен завод за статистика на Република Македонија
ЕСЕ	Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во РМ
ИЈЗ	Институт за јавно здравје на Република Македонија
ИОМ	Меѓународна организација за миграција
ИЛО	Меѓународна организација за вработување
М&Е	Мониторинг и евалуација
МТСП	Министерство за труд и социјални политика
МТМ	МТМ Фондација од Будимпешта која финансиски го поддржа
МЗ	Министерство за здравство
МОН	Министерство за образование и наука
МОТ	Меѓународна организација на трудот (ИЛО)
МЛС	Министерство за локална самоуправа
МТВ	Министерство за транспорт и врски
НКИДСР	Национален координатор за имплементацијата на Декадата и Стратегијата за Роми
Не-Роми	кратенка за мнозинско население, што живее во близината на Ромите, во рамки на регионалните УНДП истражувања за Ромите. Се користи во називи на колони и редови во табели
НВО	Невладина организација
ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка во Европа
ООН	Организација на Обединетите нации
ОИСДР	Одделение за имплементација на Стратегијата и Декадата на Ромите при МТСП
Попис 2002	Попис на население, домаќинства и станови во Македонија, 2002
РМ	Република Македонија
РЕФ	Ромски Образовен Фонд, Фондација од Будимпешта
СБ	Светска Банка
СР	Стратегија на Ромите
СЗО	Светска здравствена организација
УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
ФООМ	Фондација Отворено Општество Македонија
ФЗ	Фонд за здравствено осигурување

VIII. Додатоци

ДОДАТОК 1:

Листа на учесници во процесот на креирањето на Стратегијата за Роми 2014 – 2020 /институции, организации и поединци/.

Страна | 102

ДОДАТОК 2:

“Систем на индикатори за мониторинг и евалуација на Декадата на вклучување на Ромите во Република Македонија“ Авторски труд на Љубинка Поповска Тошева, подготвен за потребите на УНДП и МТСП.